

‘Een hele beschaving zal vannacht sterven, om nooit meer terug te keren’

Een ongekende bedreiging van Iran door
 de president van de Verenigde Staten

IN HET NIEUWS 4-5

FOTO ATTA KENARE/AFP

Maanmissie
 Gezien wat nog
 geen mens
 eerder zag

IN HET NIEUWS 10-11

Ombudsman
 Onderzoeker over
 conflict met
 Halsema
 BINNENLAND 14-17

Seksetest
 Vrouwen getest
 op geslacht bij
 de Spelen in LA
 SPORT 26-27

Spookolifant
 Werner Herzog
 filmde het
 ongrijpbare
 FILM C2-3

Soedan
 Drie jaar oorlog,
 een humanitaire
 ramp in de regio
 IN HET NIEUWS 8-9

IN HET LAND
HAARLEM

GEMMA VENHUIZEN

Een haas is niet dwaas, maar zigzagt met reden

Minigolven met Pasen - dat het net zo'n cliché was als de bouwmarkt of het tuincentrum ontdekten we pas toen we aanschoven in de rij voor baan één. Voor ons timmerde een mini-Trump met een minigolfstick erop los alsof het de oostvleugel van het Witte Huis betrof. Verderop dronk iemand in één teug z'n flesje bier leeg en boerde 'vrolijk Pasen'. „Moeten we écht achtte banen?“ vroeg mijn neefje be-drukt.

Daar ging mijn imago van coole tante. „Laten we gewoon bij een willekeurige lege baan beginnen“, opperde ik, maar bij baan vier werden we weggejaagd door een concurrerende familie. Baan negen, waarbij de bal in een hartvormig labyrint moest eindigen, was zo moeilijk dat niemand van ons binnen het toegestane aantal slagen klaar was.

Waarom er 'midgetgolf' bij de ingang stond, wilde mijn nichtje weten. Ik hield het op verouderde naamgeving, zelf had ik de term lang in al mijn onschuldig gezeig tot een Engelse vriend me terecht had gewezen. Hier bij Midgetgolf Haarlem (slogan: 'Sla nu uw slag') ging het in ieder geval niet ten koste van de klandizie. „Jongens, effe doorslaan, wij hebben paashaast!“ bulderde een man toen we eindelijk aan slag waren bij baan één.

Bij de lastigste baan sloeg mijn neefje een *hole in one*: de bal belandde met een welgemikte zwaai in een hoog net. „Zie je wel, zwaartekracht bestaat niet“, juichte een oma hem bemoedigend toe. Ik dacht aan de tentoonstelling over verboden boeken die ik net had bezocht in Teylers Museum - tot 1945 hadden Einsteins artikelen over zwaartekracht en ruimtetijd nog op een lijst 'schadelijke en ongewenste geschriften' gestaan. Mijn opvoedkundige rol indachtig fluisterde ik: „Zwaartekracht bestaat écht hoor.“ Glazige blikken. Voor een verhandeling over Newton en G-krachten miste ik de kracht.

Als de Teylers-expositie één ding liet zien was dat je alles kunt ontkenen, inclusief fundamentele natuurwetten. Zo was de Sovjet-Unie jaren in de ban geweest van Trofim Lysenko, een pseudo-landbouwwetenschapper die de erfelijkheidswetten van Mendel ontkende en beweerde dat je zaden van gewassen in sneeuw moet begraven om ze koudebestendig te maken; een enorme hongernood volgde. Sindsdien staat lysenkoïsme voor wetenschappelijke kwakzalverij omwille van politiek gewin.

Einsteins artikelen over zwaartekracht en ruimtetijd waren tot 1945 'schadelijke en ongewenste geschriften'

Hare-brained, omschreven Lysenko's tegenstanders hem - eenzelfde bijvoeglijk naamwoord wordt ook voor Trump gebruikt. Wie een hazenbrein bezit is volgens de Engelse terminologie roekeloos, dwaas, al is dat vanuit biologisch standpunt onjuist: het ogenschijnlijk onlogische gezigzag van springende hazen maakt ze juist ongrijpbaar voor roofdieren.

Tegen sluitingstijd bereikten we de laatste baan; moegestreden leverden we onze minigolfsticks weer in. „Het belangrijkste is dat u sportief gespeeld hebt“, stond bij de puntentelling. Weer thuis zag ik een foto waarop de paashaas het echtpaar Trump, op de rug gezien, uitzwaaide uit het Witte Huis. Donald en Melania vertrokken met hangende schouders. Hopelijk had hij ze net die andere belangrijke biologische les ingefluisterd: een echte haas gebruikt zijn leger niet om aan te vallen maar om zich koest te houden.

Gemma Venhuizen is biologiedacteur en doet elke woensdag ergens vanuit Nederland verslag

ONDERZOEK

Melkveehouders willen alleen biologisch werken met meer hulp overheid

Boeren hebben amper de intentie om hun bedrijf biologisch te maken, blijkt uit onderzoek. Ze ervaren geen steun van de overheid en vrezen minder te gaan verdienen.

Enzo van Steenberghe

AMSTERDAM

Een **bioboer** met hooivork in Doorwerth. FOTO MERLIN DALEMAN

Melkveehouders vinden het onder het huidige overheidsbeleid „ongunstig, niet haalbaar en niet rendabel“ om over te schakelen op biologische landbouw. Ze zien biologisch boeren vaak niet als diervriendelijker, vrezen voor minder werkplezier en beschouwen het evenmin als oplossing voor het stikstofprobleem. Het aandeel biologische landbouwgrond in Nederland - 4,7 procent - is afgelopen jaren afgevlakt en het overheidsdoel (15 procent in 2030) raakt „steeds verder uit zicht“. Dat schrijft Wageningen Social & Economic Research, een onderzoekstak van de universiteit, in een rapport opgesteld op verzoek van Natuur & Milieu.

Biologisch boeren is een vorm van landbouw waarbij voedsel wordt geproduceerd met behulp van natuurlijke stoffen en processen, zonder kunstmatige chemische bestrijdingsmiddelen. Daardoor neemt de biodiversiteit toe en nemen lucht-, water- en bodemverontreiniging af.

Boeren zouden onder ander overheidsbeleid wél willen overschakelen naar biologisch, blijkt uit het rapport. Sterker: de onderzoekers noteren dat in principe voldoende melkveehouders biologisch willen worden om het overheidsdoel in 2030 te halen. Het zouden er zelfs vijf keer zoveel kunnen worden als nu. Momenteel werkt ongeveer 4 procent van de boeren biologisch, in totaal 1.900 agrariërs.

Maar dan moeten barrières worden weggenomen. En dat, zegt directeur programma's Rob van Tilburg van Natuur & Milieu, lijkt ook onder het huidige kabinet nauwelijks te gaan gebeuren.

Ruim honderd melkveehouders vulden een enquête in. Nederland telt circa 12.500 melkveebedrijven, maar ze vormen volgens de onderzoekers van Natuur & Milieu een representatieve afspiegeling van de be-

roepsgroep. Dankzij een literatuurstudie en aanvullende diepte-interviews, is volgens de onderzoekers een goed beeld te schetsen van de belemmeringen die boeren ervaren.

Onzekerheid

In twintig jaar blijken die nauwelijks veranderd. Evals in een wetenschappelijk onderzoek uit 2004, kwamen drie belangrijke redenen naar voren waarom boeren niet willen overstappen op biologische landbouw: financiële onzekerheid, institutionele belemmeringen en bedrijfsrisico. Ook worden bioboeren door reguliere melkveehouders gezien als een ander soort agrariër. Dat „wij-zij gevoel“ is voor velen reden om niet te veranderen. Omschakelen naar biologische landbouw is volgens de onderzoekers niet alleen een technische of financiële keuze, maar ook een die gaat over identiteit en sociale positie.

En de overheid helpt nauwelijks met die omschakeling, blijkt uit het onderzoek. Agrariërs vinden dat beleidsmakers weinig begrijpen van de moeite die het kost om biologisch te boeren. De boeren vinden ook dat ze te weinig kennis, tijd, geld en grond hebben om over te stappen. Op al die vlakken zou de overheid een grotere rol kunnen spelen, zeker omdat omschakelen naar biologische landbouw kan helpen om de stikstofproblematiek op te lossen. Van Tilburg: „Eén op de zes melkveehouders staat klaar om biologisch te gaan werken. De overheid moet het momentum nu pakken, het is een schot voor open doel.“ In het regerakkoord is echter opnieuw weinig aandacht voor biologische productie, constateert Van Tilburg.

SPANJE

Madrid maakt bezwaar tegen uitlenen van Picasso's *Guernica* aan Basken

Het kunstwerk, een verbeelding van het Duitse bombardement op het Baskische Gernika, zou te broos zijn voor verhuizing.

Boris Bouwman

AMSTERDAM

Het voorstel van de Baskische regering om Picasso's *Guernica* tijdelijk naar Bilbao te verhuizen heeft geleid tot een politiek moddergevecht met Madrid. De hoofdstad leent het werk (dat daar in het Museo Reina Sofia hangt) liever niet uit voor een tentoonstelling in de grootste stad van het autonome Baskenland. Het schilderij dat voor de wereldtentoonstelling van 1937 in Parijs werd geschilderd, zou te broos zijn voor verhuizing.

De wereldberoemde kunstenaar (1881-1973) maakte het werk van 3,5 bij 7,8 meter vlak nadat nazi's en Italiaanse fascistische de gelijknamige Baskische stad hadden gebombardeerd. Op de „verwoestende ramp in breedbeeld“, zoals *NRC* het kunstwerk ooit doopte, figureren onder meer een gesneuvelde militair, een wanhopige vrouw met een levenloos kind in haar schoot en dieren in doodstrijd.

Het bombardement, uitgevoerd tijdens de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939), wordt volgend jaar voor de negentigste keer herdacht. Onder leiding van de opstandige generaal Franco streed destijds een gemêleerde groep opstandelingen - katholieken, conservatieven, monarchisten en fascistische - tegen de wettig gekozen republikeinse regering. De republikeinse boden onder meer vanuit havenstad Bilbao weerstand.

Franco kreeg in de burgeroorlog hulp van zijn geestverwanten Hitler en Mussolini. De Duitse Luftwaffe bombardeerde Gernika, waarna driekwart van de huizen in puin lag. Met machinegeweren werden honderden burgers verwond of gedood. Mede dankzij dit eerste Europese terreurbombardement (later legden de nazi's onder meer ook Warschau en Rotterdam in de as) won Franco de burgeroorlog. De dictator voerde tot zijn dood in 1975 een schrikbewind.

Niet naar New York

Ter gelegenheid van de negentigste verjaardag van het bombardement op Gernika wil de Baskische regering het schilderij negen maanden tentoonstellen in museum Guggenheim in Bilbao. Als „symbolische schadevergoeding“ voor de Baskische bevolking, luidt het wervend verhaal van Imanol Pradales. De socioloog is *Lehendakari*, oftewel president van de Baskische regering. Zijn centrumrechtse Baskische Nationalistische Partij zit al vier decennia vrijwel onafgebroken in de regering.

Sinds 1992 hangt *Guernica* in het Reina Sofia, waar het een belangrijke publiekstrekker is. Het museum in Madrid wil niet riskeren dat het een gehavend kunstwerk terugkrijgt van de Basken. Door trillingen tijdens het transport kunnen er nieuwe scheuren ontstaan en stukjes verf afbladderen, stelt de

Pablo Picasso's *Guernica* in november 2023 in het Reina Sofia-museum in Madrid. FOTO EUROPA PRESS VIA GETTY IMAGES

museumdirectie tegenover de krant *El País*.

Bij de eeuwwisseling verkocht het museum al nee aan het prestigieuze Museum of Modern Art (MoMA) in New York, dat het werk decennia huisvestte.

Dat het schilderij een verhuizing niet zou aankunnen, vindt de Baskische president Pradales geen argument. „Ze hebben Franco uit zijn graf gehaald, maar zijn niet in staat om een schilderij van Madrid naar Euskadi (Baskenland) te verplaatsen? De bal ligt nu bij hen.“ Hij wil dat het ministerie van Cultuur laat weten naar de plaats van herverhuizing moet voldoen. Heeft de Spaanse regering de moed om het werk te verhuizen, vroeg hij provocerend.

In Madrid zeggen ze niet te begrijpen waarom het kunstwerk per se vierhonderd kilometer noordelijker moet worden tentoongesteld. „Het slaat nergens op om alles terug te brengen naar de plaats van herkomst“, vindt Isabel Diaz Ayuso, president van de autonome regio Madrid en lid van de rechts-conservatieve Partido Popular. „In dat geval zouden we alle werken van Picasso naar [zijn geboorteplaats] Málaga moeten sturen“, schamperde ze in de Spaanse pers. Ze verweet de Baskische pleitbezorgers maandag een „provinciaalse mentaliteit, terwijl cultuur universeel is“.

De beschuldiging dat de Basken op cultureel vlak niet ruimdenkend zouden zijn, zet kwaad bloed. Juist de regiopresident van Madrid Ayuso vertoont bekrompen gedrag, vindt Aitor Esteban, voorzitter van de Baskische Nationalistische Partij.

Advertentie

AVICENNA
ACADEMIE VOOR LEIDERSCHAP

Anders impact maken

Leergangen voor Innovatie & Transitie

Leergang Transformerend leiderschap
9-daags programma voor verandermanagers, waarin aandacht is voor strategie en executie van verandering, leiderschap, cultuur, waarden, authenticiteit en jouw eigen rol en leiderschap daarbinnen. Met bijdragen van o.a. mr. Ingrid Walrecht, Jacques Pijl, dr. Monique van Dijen, dr. Edwin Kaats en drs. Ivo Brughmans

Leergang Innoverend leiderschap
9-daags programma met drie uitdagende modules i.s.m. Wageningen University & Research, op Strijp-S in Eindhoven en een innovatieve roadtrip door België met innovatieve leiders. Voor leidinggevenden die willen worden uitgedaagd om anders te denken en te doen. Met bijdragen van o.a. Peter Kentie, Igor Byttebier, dr. Willem Peter de Ridder, Evelien Nieuwenburg, ing. Ramon Vullings en Margot Nijkamp.

Meer informatie?
Scan de QR code voor de brochure of bezoek onze website
[academievoorleiderschap.nl](https://www.academievoorleiderschap.nl)

ZES VRAGEN OVER OORLOGSTAAL TRUMP

In ongekenne escalatie dreigt Trump met de vernietiging van de hele Iraanse beschaving

Alleen al het dreigement van de Amerikaanse president Donald Trump om de Iraanse beschaving te vernietigen kan een oorlogsmisdrijf zijn. Laat staan als hij het uitvoert.

Rob Schoof en Derk Walters

AMSTERDAM

‘Een hele beschaving zal vannacht sterven, om nooit meer terug te keren.’ Met een bericht op zijn eigen Truth Social escaleerde de Amerikaanse president Donald Trump dinsdagmiddag opnieuw zijn doomsdagdreigementen aan het adres van de Iraanse bevolking, als Teheran de Straat van Hormuz niet wil openen. „Ik wil niet dat dat gebeurt, maar het zal waarschijnlijk wel zo zijn”, zei Trump over de dreigende Amerikaanse vernietiging van de Iraanse civiele infrastructuur.

Officieel had hij Iran tot de nacht van dinsdag op woensdag gegeven om te reageren, maar dinsdag waren er al aanvallen op bruggen en het spoor. Ook vielen de Amerikanen opnieuw het olie-overslageland Kharg aan, volgens vicepresident JD Vance gaat het om militaire doelen.

Trump begon zijn dreigementen met luchtaanvallen op bruggen, elektriciteitscentrales, ontziltingsinstallaties en de olie-industrie enkele weken geleden, in een poging de door Iran gecontroleerde Straat van Hormuz open te krijgen. Vooralsnog lijken de Iraniërs zich weinig aan te trekken van de ongekend dreigende taal vanuit het Witte Huis.

1 Wat heeft president Trump aangekondigd?

Trump dreigde in het weekeinde, maandag en dinsdagochtend met massale Amerikaanse aanvallen op de civiele Iraanse infrastructuur, met name

bruggen en elektriciteitscentrales, als Iran de Straat van Hormuz niet opent voor dinsdag acht uur 's avonds aan de Amerikaanse oostkust (woensdagochtend 2 uur Nederlandse tijd). „Het hele land kan in één nacht worden uitgeschakeld, en die nacht kan morgen nacht zijn”, zei Trump maandag. Als er voor die tijd geen „deal” komt zal „de hel op hen neerdalen”, dreigde de Amerikaanse president. Bij het ter perse gaan van deze krant was niet duidelijk hoe de situatie zich heeft ontwikkeld na het verloop van het ultimatum.

Iran heeft een voorstel tot een staakt-het-vuren voor 45 dagen afgevoerd. De *Tehran Times* meldt dat Iran al het diplomatieke verkeer met de Amerikanen opgeschort heeft.

De Iraanse regering riep jongeren op om menselijke ketens te vormen rond de energiecentrales. Volgens president Masoud Pezeshkian hebben 14 miljoen Iraanse burgers gevolg gegeven aan oproepen van de staatsmedia om te gaan vechten voor het land bij een eventuele invasie door de VS en Israël.

2 Gaat het hier om (potentiële) oorlogsmisdaden?

Het dreigement van Trump alleen al kan een oorlogsmisdrijf zijn, zegt Marten Zwanenburg, hoogleraar militair recht aan de Universiteit van Amsterdam en de Nederlandse Defensie Academie. „Het is verboden om dreigementen te uiten met als primaire doel de burgerbevolking angst aan te jagen. Het is de vraag of die angst hier het primaire doel is, maar het is in elk geval wel het logische gevolg van zo'n dreigement.”

Het daadwerkelijk bombarderen van bruggen en elektriciteitscentrales

mag, zegt Zwanenburg, alleen als je kunt aantonen dat het militaire doeleinden zijn die bijdragen aan de Iraanse krijgsvoorraden. „Dat moet je van geval tot geval beoordelen. Je mag niet alle bruggen bombarderen met als argument dat er misschien ooit een tank overheen rijdt; dan moet je aantonen dat die tank daadwerkelijk verwacht wordt.”

Daarbij geldt het „proportionaliteitsbeginsel”: de verwachte nevenschade, in de vorm van burgerslachtoffers en schade aan burgerobjecten, mag niet buitensporig zijn. In Libanon, waar Israël alle bruggen over de Litani-rivier vernield heeft, lijkt die proportionaliteit volgens Zwanenburg in elk geval geschonden. „Want burgers kunnen die bruggen niet meer gebruiken om het strijdtoneel te ontvluchten, waardoor ze meer kans lopen om verwond te raken of gedood te worden.”

De VS en Israël zien de Iraanse olie-industrie als rechtmatig doelwit nu Iran de opbrengst van de olie-export aanwendt om het leger te financieren. Dat is een juridische opvatting die niet breed gedeeld wordt, zegt de hoogleraar. „Alleen de VS en Israël zien dit als legitiem argument. Voor de rest van de wereld moet het militaire gebruik van olie directer zijn om een aanval te rechtvaardigen.”

Vorig jaar werden er, ook vanuit de VS, al beschuldigingen geuit dat de Amerikaanse strijdkrachten zich onder de regering-Trump schuldig maken aan misdaden tegen de menselijkheid in het Caribisch gebied. Sinds september voerden de Amerikanen bijna vijftig aanvallen uit op wat Washington „drugsboten” noemt; daarbij zouden volgens verschillende media in totaal

zeker 163 doden zijn gevallen.

Toen de Democratische senator Mark Kelly (Arizona) vorig jaar samen met vijf collega-Congresleden Amerikaanse militairen opriep „illegale bevelen te negeren” werden zij door Trump beschuldigd van „verraad” en het „aanzetten tot het plegen van misdrijven”.

3 Zijn er nog militaire doelen in Iran die de Amerikanen kunnen aanvallen?

De Amerikanen hebben de afgelopen weken meer dan drieduizend doelen aangevallen in Iran, variërend van luchtverdedigingsinstallaties en militaire vliegvelden tot wapenfabrieken en munitiedeps. Maar ondanks herhaalde beweringen van president Trump dat de Iraanse strijdkrachten zijn gedecimeerd blijkt nog elke dag dat Teheran in staat is om terug te slaan met raketten en drones. Dinsdagochtend voerde Iran nog een aanval uit op een fabriek voor petrochemische producten in de Saoedische stad Jubail.

CNN meldde vrijdag op basis van bronnen bij de Amerikaanse inlichtingendiensten dat ongeveer de helft van de Iraanse raketlanceerinstallaties nog intact is, en dat Iran nog steeds beschikt over duizenden kamikazedrones. „Ze staan nog steeds volledig paraat om absolute chaos te veroorzaken in de hele regio”, zei een inlichtingbron tegen CNN. Zelfs de Iraanse luchtverdediging is nog niet helemaal uitgeschakeld, zo bleek vorige week vrijdag toen een Amerikaans gevechtsvliegtuig werd neergehaald. Eerder was al een F-35 'stealth' jachtvliegtuig geraakt door de Iraanse luchtafweer.

Ik zie het niet gebeuren dat machthebbers zich hierdoor overgeven. De vraag is ook: aan wie?

Han Bouwmeester
Brigadegeneraal

President Donald Trump beantwoordt vragen van journalisten op een persconferentie over Iran in het Witte Huis, maandag. FOTO ANP / EPA

4 Helpen aanvallen op civiele infrastructuur de Amerikanen hun oorlogsdoelen te bereiken?

Brigadegeneraal Han Bouwmeester, hoogleraar militair-operationele wetenschappen aan de Nederlandse Defensie Academie, ziet „geen directe link” tussen bijvoorbeeld elektriciteitscentrales en de Iraanse strijdkrachten. „Die kunnen zichzelf bedruipen met stroom, daar hebben ze die centrales niet voor nodig.” En de bruggen? „Ik zie geen militaire waarde om die aan te vallen”, zegt Bouwmeester.

Wat kan dan wel het militair-strategische doel van Trump zijn? Bouwmeester: „Het is bangmakerij. Misschien is de hoop dat de Revolutionaire Garde zal opgeven als het hele land op zwart gaat. Maar gaat dit de bevolking helpen om de Garde omver te werpen?”

Voor de Garde, zegt de brigadegeneraal, is het een existentiële strijd. „Ik zie het niet gebeuren dat de machthebbers zich hierdoor overgeven. De vraag is ook: aan wie? Want er zijn geen Amerikanen ter plaatse. Aan het volk? Ik denk niet dat de leden van het regime zachtzinnig ontvangen zullen worden. Er zit dus eigenlijk maar één ding op: doorvechten.”

5 Hoe wordt er op Trumps extreme dreigementen gereageerd?

Wereldwijd wordt met grote nervositeit afgewacht wat Trump gaat doen. Sommige wereldleiders hebben op voorhand al hun afkeuring laten blijken. Zo benadrukt voorzitter António Costa van de Europese Raad dat het aanvallen van civiele infrastructuur, met name elektriciteitscentrales, „illegaal en onaanvaardbaar” is. Europese leiders keerden zich de afgelopen weken al meer en

meer af van de oorlog van de VS.

Saillant is dat NAVO-baas Mark Rutte woensdag bij Trump op bezoek gaat. Tot nu toe heeft de oud-premier steeds de acties van de Amerikaanse president verdedigd, maar hoe reageert hij als de grootste NAVO-lidstaat oorlogsmisdaden pleegt? De verhoudingen binnen het bondgenootschap kwamen op scherp te staan nadat de andere lidstaten geweigerd hadden om aan Trumps oorlog deel te nemen.

De Israëlische premier Benjamin Netanyahu, aanvalspartner van Trump, wil de strijd juist voortzetten. Een staakt-het-vuren zou riskant zijn, aldus Netanyahu. Zelf bombardeerde Israël de afgelopen dagen drie petrochemische fabrieken, waar grondstoffen voor ballistische raketten geproduceerd zouden worden, en riep het de Iraanse bevolking op om de trein te mijden. Dat wijst erop dat Netanyahu van plan is om zij aan zij met Trump civiele infrastructuur te bombarderen.

In de VS werd door sommige Republikeinen geschokt gereageerd op de aankondiging van Trump dat de hele Iraanse beschaving zal sterven. Senator Ron Johnson, een trouwe Trump-aanhanger, zei dinsdagmiddag bij CNN dat hij „hoopt en bidt” dat de uitlatingen van de president „grootspraak” zijn. Hij wil niet „dat wij de civiele infrastructuur oplibazen”. Johnson: „We zijn niet in oorlog met de Iraanse bevolking. We proberen hen te bevrijden.”

Oud-congreslid en MAGA-supporter Marjorie Taylor Greene, die inmiddels heeft gebroken met Trump, riep dinsdagmiddag op het 25ste amendement in werking te stellen, waarmee het kabinet verklaart dat de president niet meer in staat is zijn taken uit te voeren,

en wordt vervangen door de vicepresident. „Er is geen enkele bom gevallen op Amerika”, schreef Taylor Greene. „We kunnen niet een hele beschaving vermoorden.”

De leider van de Democraten in de Senaat, Chuck Schumer, noemde Trump een „extrem ziek persoon” in een reactie op zijn dreigement richting Iran. „Elke Republikein die weigert zich bij ons aan te sluiten om tegen deze roekeloze, gekozen oorlog te stemmen, draagt de volledige verantwoordelijkheid voor alle gevolgen van wat dit in godsnaam ook is.”

6 Gaat Trump de Iraanse infrastructuur echt vernietigen?

De grote vraag is of Trump zijn dreigement van vernietiging van de Iraanse civiele infrastructuur ten uitvoer wil en kan laten brengen. De uitvoering is in handen van de Amerikaanse strijdkrachten in de regio. Zijn de militair verantwoordelijken bereid Trumps bevelen op te volgen? Eerder in Venezuela deden zij dat wel, want behalve bij het bestoken van 'drugsbootjes' ontbrak volgens internationale experts ook aan de ontvoering van de Venezolaanse president Maduro een wettelijke basis.

De vraag is of Trump zijn dreigement richting Iran daadwerkelijk doorzet. De afgelopen dertien maanden is hij regelmatig teruggekomen op ernstige dreigementen of beslissingen die zich als een boemerang tegen hem keerden, zoals bij de afkondiging van hoge importheffingen een jaar geleden. Het leverde de afkorting TACO op: *Trump Always Chicks Out*.

Ook in de richting van Teheran heeft Trump de afgelopen weken herhaalde-lijk zijn eigen doelstellingen, dreige-

menten en ultimatus tegengesproken, of gewijzigd. *Regime change* was voor de oorlog geen Amerikaans doel, daarna wel, maar toen het regime aanbleef kwam Trump daar op terug. Ook over de duur van de aanvallen op Iran waren uitspraken van Trump niet eenduidig. Aanvankelijk zei hij dat die „enkele weken” zouden duren, later veranderde hij dat in: „Hoelang we ook nodig hebben.” Vorige week verwachtte Trump dat de oorlog nog „twee tot drie weken” zou duren.

The New York Times publiceerde zondag een lange lijst met ultimatus van Trump waarin van Iran werd geëist de Straat van Hormuz te heropenen. Dat begon op 21 maart met een ultimatum van 48 uur, dat twee dagen later werd verlengd tot vijf dagen, vanwege „productieve gesprekken”. Toen de beurskoersen op 26 maart kelderden stelde Trump zijn ultimatum uit tot 6 april. Op 30 maart kwam hij daar op terug en schreef dat de VS alle energiecentrales, oliebronnen, het olie-eiland Kharg en mogelijk alle ontziltingsinstallaties zouden vernietigen als Iran de Straat niet „onmiddellijk” zou openen.

Op 1 april meldde Trump dat de VS een staakt-het-vuren zouden overwegen. Op 5 april was de maat weer vol, zo liet Trump blijken met zijn *'Open the Fuckin' Strait'*-post. Hoe zwabberend Trumps beleid ook is, Iran heeft weinig keus en zal zijn dreigementen serieus moeten nemen. Iran dreigde op zijn beurt de aanvallen op infrastructuur in de regio uit te breiden en ook een tweede belangrijke doorgang voor de internationale scheepvaart, de Rode Zee, af te sluiten.

JEZZINE

Een uur voor zonsopgang luiden kerkklokken in de bergen van Zuid-Libanon het begin van de Goede Vrijdagprocessie in. Biddend en zingend lopen tiental mensen langs de kruiswegstades. Bij elke stop beelden kinderen uit het dorp de lijdensweg van Jezus uit.

De sereniteit in de valleien met eeuwenoude terrassen wordt om het kwartier verstoord door het gezoem van drones, gebrom van laag overvliegende gevechtsvliegtuigen en doffe dreunen van Israëlische bombardementen verderop in Zuid-Libanon. De groep is dit jaar slechts een fractie van wat normaal meeloopt. Bang voor de oorlog blijven de meeste mensen noordelijk.

Desondanks vindt Nabil Limaa het hier „een paradijs”, vertelt hij eerder die dag op het terras bij het Sint Petrus en Paulusklooster bij Jezzine. „En een paradijs heeft engelen - dat zijn Vaders Petrus en Filemon”, zegt hij over de twee geestelijken die het klooster bestieren.

Net als honderdduizenden anderen werd Limaa begin maart opgeschrikt door bombardementen, die het begin inluiden van een nieuw Israëlisch offensief in Libanon. Ongeveer een miljoen inwoners van Libanon zijn op de vlucht geslagen sinds de oorlog tussen Israël en Hezbollah begin maart werd hervat, kort na de start van de Amerikaanse en Israëlische aanvallen op Iran.

Zo'n 1.500 mensen zijn bij Israëlische aanvallen gedood, en ruim 4.600 zijn gewond geraakt, aldus cijfers van het Libanese ministerie van Volksgezondheid. Het Israëlische leger (IDF) zegt de bezetting van Libanees grondgebied uit te breiden en alle huizen in het directe grensgebied te vernietigen.

In pyjama op de vlucht

„We vluchtten halsoverkop in pyjama het dorp uit”, zegt Limaa. „Iemand gaf mij het telefoonnummer van Vader Petrus (*Abuna Boutros*). Ik belde en nog voor ik was uitgepraat, zei hij: wat doe je nog op straat, kom naar ons klooster.”

REPORTAGE EVACUATIES LIBANON

Sjiitische moslims voelen zich veilig in Zuid-Libanon. 'We kunnen hier bidden'

Ondanks evacuatiebevelen van het Israëlische leger verblijven nog tienduizenden mensen in het zuiden van Libanon. „Wij geloven dat ons niets overkomt”, zegt een priester in een grensdorp.

Door **Cosette Molijn** Fotografie **Gabriel Ferneini**

Israëlisch offensief in Libanon

De 60-jarige Limaa maakte zich zorgen over hoe hij en zijn gezin door andere Libanezen behandeld zou worden. „Maar Vader Petrus heeft zijn medemenselijkheid laten spreken en ons, sjiitische moslims, opgevangen. Hij gelooft in vrede en co-existentie, de boodschap van Jezus. Hij wachtte ons buiten op, stelde geen vragen, en liet ons binnen. Er zijn bedden, er is warm water, we konden doorgaan met het vasten tijdens de ramadan, en we mogen hier bidden.”

Het klooster herbergt meerdere gezinnen uit Zuid-Libanon. Kinderen spelen buiten op het plein, binnen bereiden sommigen de lunch. Anderen helpen op het land of met klusjes op het terrein.

Jezzine ligt net ten noorden van de Zahrani-rivier die nu als grensdienst voor het door de IDF opgelegde evacuatiegebied in Zuid-Libanon. De IDF beschouwt het gebied ten zuiden hiervan als een veiligheidszone waarin het kan bombarderen wat het wil en burgers en civiele infrastructuur niet hoeft te sparen.

Het Israëlische leger rechtvaardigt de campagne met de aanwezigheid van Hezbollah. Maar juristen en mensenrechtexperts wijzen op het verbod op willekeurige aanvallen en benadrukken dat burgers ook in 'evacuatiezones' beschermd blijven onder het oorlogsrecht. Human Rights Watch waarschuwt voor het risico op gedwongen verplaatsing, een oorlogsmisdad.

Maar ook buiten de evacuatiezones dreigt gevaar. De IDF bombardeerde zondag verschillende gebouwen - waarbij zo'n vijftien mensen, inclusief kinderen, werden gedood - op verschillende plekken zonder evacuatiebevelen.

Zuiden raakt geïsoleerd

Ondanks de evacuatiebevelen en de bombardementen op bruggen waardoor het zuiden steeds geïsoleerder raakt, zijn tienduizenden mensen daar achtergebleven. Sommigen in de zuidelijke stad Tyrus zeggen tegen NRC dat ze uitgeput zijn en niet nog eens ontheemd willen raken. Een woning huren is inmiddels onbetaalbaar, opvangplekken zijn vol.

In en rond Tyrus verblijven nog zo'n vijftienduizend Libanezen en dertigduizend Palestijnen. „Er zijn nog maar enkele zieken-

huizen en klinieken open, en is nog maar één brug naar de stad”, zegt Mortada Mhanna, hoofd rampenbestrijding van het lokale Libanese Rode Kruis telefonisch. „We hebben veel meer voedselpakketten en hygiënekits nodig om deze mensen in leven te houden.”

In het dorpje Rmeish, pal aan de zuidgrens met Israël, weigeren zo'n 6.500 inwoners te vertrekken omdat ze bang zijn dat ze dan nooit meer kunnen terugkeren. Volgens priester Najib al-Amil heeft het dorp nog voorraden voor maar een paar weken. „Om ons heen wordt gevochten, er zijn bombardementen en explosies. Zelfs het [Libanese] leger is weggegaan”, zegt hij aan de telefoon.

Geen enkele weg naar Rmeish is nog begaanbaar. Ondanks oproepen voor bescherming door het Libanese leger en humanitaire konvooien, dreigt het dorp volledig geïsoleerd te raken en wordt het omringd door verder oprukkende Israëlische troepen. Weggaan willen de inwoners niet, zegt Al-Amil. „We houden van ons land en van onze huizen waarvoor we zo hard gewerkt hebben. Wij geloven in God en dat ons niets overkomt. Ons credo is: Wie Jezus heeft, heeft alles.”

Opgevangen in dezelfde kamer

In Jezzine hebben zo'n tienduizend ontheemden hun toevlucht genomen. Volgens schooldirecteur Colette Slim verblijven hier veel mensen uit de omgeving van Nabatieh, een stad op nog geen twintig kilometer afstand. „Veel mensen zaten hier in 2024 ook al. Vorige maand kwamen sommigen direct naar dezelfde opvangplek, ze wisten hun weg te vinden naar hun oude kamer”, zegt Slim die nu ook de noodopvang aanstuurt.

Burgemeester David el-Helou is trots op hoe zijn dorp de crisis aanpakt. „We vrezen de toekomst niet zolang we steun krijgen van de overheid, ngo's en donaties, en de wegen naar het dorp openblijven.”

Veel dorpsbewoners die in de wintermaanden in Beiroet verblijven durven niet terug te keren vanwege de nabijheid van de bombardementen. El-Helou is daar niet bang voor. „Ik heb sinds mijn tiende jaar oorlog meegemaakt. He-laa, maar we weten hoe we ermee om moeten gaan. Vooral nog is het hier veilig.”

Toch doodde het Israëlische leger ruim een week geleden nog Libanese journalisten met buiten het dorpscentrum. De raketinslagen en zwart geblakerde brandplekken zijn nog te zien in het wegdek. In de berm liggen resten van de uitgebrande auto en verzekeringspapieren. Twee journalisten kwamen direct om in de auto. Een derde probeerde weg te komen, waarna een tweede paar raketten haar, samen met een paramedicus en een omstander die te hulp waren geschooten, alsnog doodde, vertelde een ooggetuige.

De priesters Petrus Akoury en Filemon Salwan zijn vrijdag druk in de weer met de voorbereiding voor de processie. Buiten repeteren kinderen uit het dorp de scènes van de lijdensweg. Een van hen zal Jezus spelen. Terwijl hij een groot houten kruis op zijn rug voortsleept, instrueert hij anderen hoe ze hem met touwen moeten geselen.

„Mensen zijn gestrest en verdrietig, hebben soms alles verloren”, zegt Salwan. „Daarom willen we hen de ruimte geven om zich te uiten en te leven hoe ze willen. Wij zijn er voor hen.”

Tijdens de oorlog in 2024 huisvestte het klooster christelijke families uit het zuiden. De geestelijken worden nu bejubeld omdat ze onderdak geven aan sjiitische moslims. „de geest van solidariteit en onderlinge steun”.

Mensen slapen op straat, hoe konden wij niets doen?

Filemon Salwan priester

Filemon Salwan benadrukt dat het niet om religie zou moeten gaan. „De boodschap heeft zichzelf verspreid, dit is waar wij in geloven. Mensen slapen op straat, hoe konden wij niets doen?”

Gevoelige snaar

Dat dit een gevoelige snaar raakt in Libanon is het gevolg van interreligieuze conflicten tijdens de burgeroorlog in de jaren zeventig en tachtig. Nu draait het conflict vooral om de positie van sjiitische Libanezen.

De meerderheid van de bewoners van Zuid-Libanon en Zuid-Beiroet is sjiitisch; Hezbollah heeft in deze gebieden zijn oorsprong en achterban. Israël probeert deze gemeenschap van de rest van Libanon te isoleren.

Christelijke en druzische gemeenschapsleiders in dorpen in het directe grensgebied zijn door Israël gewaarschuwd geen sjiitische vluchtelingen in hun dorpen onderdak te bieden. Uit angst voor bombardementen leven de meeste dorpen dit na.

Onbedoeld biedt de samenkomst van moslims en christenen in Jezzine tegenwicht voor die angst voor de ander. Nabil Limaa en een paar andere ontheemden lopen op de avond van Goede Vrijdag mee met de processie die vanaf een kapelletje op een andere heuvel terug naar het klooster leidt.

„Onze ervaring hier zal ons voor altijd veranderen”, zegt Limaa. „Ons is altijd verteld: pas op voor die christenen. Daar kan ik nu niet meer naar luisteren. Ik zal mijn kinderen leren nooit grenzen tussen religies te accepteren.”

Sjiitische moslims die in het klooster bij Jezzine zijn opgevangen bekijken en nemen deel aan de Goede Vrijdagprocessie.

Schooldirecteur **Colette Slim**.

Vader **Filemon Salwan**.

In Jezzine hebben ongeveer tienduizenden **ontheemden** hun toevlucht gezocht.

Advertentie

PALESTINA ALS LABORATORIUM

India gebruikt Netanyahu's draaiboek voor de bezette Westelijke Jordaanoever om deelstaat Kasjmir steeds verder in te lijven. Is bezetting een exportproduct geworden?

Luister elke dinsdag een nieuwe aflevering bij NRC en in alle podcast-apps. Ga naar nrc.nl/wereldzaken voor meer over de podcast

nrc

SOEDAN-OORLOG

Drie jaar oorlog, maar grootste humanitaire crisis ter wereld blijft regionaal probleem

De grootste ontheemdingscrisis ter wereld wordt gedragen door de zwakste schouders. Buurlanden Egypte, Tsjaad en Zuid-Soedan nemen de meeste Soedanese vluchtelingen op. „Wie wel en wie niet: je staat voortdurend voor keuzes die geen echte keuzes zijn. Dat blijft ondraaglijk.”

Naïm Derbali

AMSTERDAM

Aan de Soedanees-Tsjaadse grens in Tine is het onderscheid tussen vluchten en opvangen dun. Lotgenoten vangen er nieuw aangekomen Soedanese families op. Soms met een eerste maaltijd die niet van een hulporganisatie komt, maar van henzelf, zoals Reuters in december beschreef. Najwa Isa Adam, zelf pas uit Al Fashar gevlucht, deelde pasta en vlees uit aan kinderen die zonder familie in het kamp aankwamen, betaald met geld dat andere vluchtelingen bijeen hadden gelegd. De kop boven het stuk maakte het onmiskenbaar: *refugees feeding refugees*.

Vluchtelingen die andere vluchtelingen opvangen: de toestand van uitzichtloosheid in een beeld gevangen. De urgentste ontheemdingscrisis ter wereld - ongeveer 12 procent van alle ontheemden wereldwijd is afkomstig uit Soedan - wordt niet gedragen door een robuust internationaal systeem, maar door buurlanden en gemeenschappen die zelf al op hun grenzen stuiten. Drie jaar na het begin van de oorlog blijft de grootste humanitaire crisis ter wereld een regionaal probleem.

Het machtsconflict tussen de paramilitaire Rapid Support Forces (RSF) en het Soedanese regeringsleger heeft in totaal 11,6 miljoen mensen ontheemd, van wie ongeveer 3,6 miljoen buiten Soedan. Het zwaartepunt ligt in drie buurlanden: Egypte, Tsjaad en Zuid-Soedan nemen volgens UNHCR bijna tachtig procent van de opvang voor hun rekening.

Doordat internationale hulpbudgetten zijn afgebouwd, is de regio nog meer op zichzelf aangewezen. Tegelijk treffen Soedanese vluchtelingen in elk van die landen een andere binnenlandse werkelijkheid aan. In Tsjaad en Zuid-Soedan stellen de schaal en de snelheid van de vluchtelingencrisis de al broze opvangsystemen zwaar op de proef. Het Egyptische antwoord op deze uittocht is repressie. Wat wacht Soedanese vluchtelingen in deze drie landen?

1 Tsjaad: bijna een miljoen Soedanese vluchtelingen de grens over

De grens tussen Soedan en Tsjaad is ruim 1.400 kilometer lang, en aan de

Soedanese kant ligt de provincie Darfur, het zwaartepunt van de oorlog. Bijna een miljoen vluchtelingen zijn die grens overgestoken, bovenop de 400.000 Soedanese vluchtelingen uit de eerste Darfur-oorlog van 2003.

Wie de oorlog in Soedan nu weet te ontvluchten treft dan ook een overbelaste opvang aan die door de drastische bezuinigingen verder is uitgekleed. UNICEF schetst met Oost-Tsjaad een regio waar gemiddeld één arts beschikbaar is voor 18.000 mensen, waar bijna 899.000 mensen geen toegang hebben tot veilig drinkwater en 849.000 kinderen niet naar school kunnen. Volgens Artsen zonder Grenzen is inmiddels een kwart van de kinderen ondervoed. Zonder extra hulp, waarschuwt UNICEF, dreigt in Oost-Tsjaad een humanitaire catastrofe voor kinderen, die meer dan de helft van de vluchtelingen uitmaken.

Sinds de genocide in Darfur een eerste uittocht op gang bracht, groeide Tsjaad uit tot een spil in de opvang van Soedanese vluchtelingen. Toen nog met ruime financiële en logistieke steun van de internationale gemeenschap, veranderde het oosten van het land in een uitgestrekt opvanggebied. Vandaag is één op drie inwoners vluchteling.

Volgens onderzoeker Bourdjolbo Tchoudiba, verbonden aan het Parijse onderzoekscentrum LIPHA, heeft zich sinds 2023 een „ware polycrisis” ontwikkeld, die het sociale en humanitaire

weefsel van het land onder druk heeft zet. „Vandaag is de vraag is niet meer wat Tsjaad wil doen voor vluchtelingen, maar wat het nog kan volhouden.”

Inmiddels groeit de vrees dat het oorlogsgeweld niet langer buiten Tsjaad's grondgebied kan worden gehouden. Eind februari sloot de regering in N'Djamena zijn oostgrens na geweldadige grensincidenten. Zowel het Soedanese leger als de RSF azen op deze strategische grenszone, vanwege de belangrijke aanvoer en doorgang van en naar Darfur. Naar buiten toe presenteert Tsjaad zich als neutrale buur, maar VN-rapporten wijzen al langer op logistieke routes tussen oostelijk Tsjaad en RSF-gebied in Darfur. Het brengt Tsjaad in een ongemakkelijke positie: verstrikt in een oorlog waarvan de gevolgen aan de eigen grens moeten worden opgevangen.

Tchoudiba betwijfelt of Tsjaad haar uitgestrekte oostgrens veilig kan houden. De oorlog in Soedan dringt vanzelf het grensgebied binnen, zegt hij. „In de praktijk blijven zowel burgers als militairen ongestoord de grens oversteken. Daarlangs leven meer dan twintig etnische groepen die aan beide zijden geworteld zijn. Deze crisis laat zich niet tegenhouden door grenzen.”

Sinds de dood van president Idriss Déby in 2021 slaapt Tsjaad zich bovendien door een instabiele politieke overgang, die uitmondde in protesten en harde repressie. Die aanhoudende onrust verzwakt het land verder. „Tsjaad is zelf een land in crisis”, zegt Bourdjolbo Tchoudiba. „De oorlog in Soedan maakt haar kwetsbaarheid nog zichtbaarder. Het heeft die internationale steun nodig om die opvangrol überhaupt te kunnen blijven vervullen, om nieuwkomers onder waardige omstandigheden op te vangen. Maar de internationale gemeenschap blijft in grote mate passief.”

2 Zuid-Soedan: tien miljoen mensen afhankelijk van humanitaire hulp

Volker Türk zei het begin februari zonder omhaal: Zuid-Soedan bevindt zich op een „gevaarlijk punt”. De VN-mensenrechtenchef verwees naar het opflakkerende geweld in de aanhoudende machtsstrijd tussen president Salva Kiir en zijn politieke rivaal Riek Machar. Enkele weken later kwam daar een alarm-signaal van migratie-organisatie IOM

Een volgeladen pick-uptruck met 39 vluchtelingen is net aangekomen in Tine, op de grens tussen Tsjaad en Soedan. FOTO ARTHUR LARIE

bij over wat het land daarnaast moet dragen door de uittocht uit Soedan.

Sinds het begin van de oorlog in Soedan zijn meer dan 1,3 miljoen mensen de grens overgestoken, onder wie bijna een half miljoen Soedanese vluchtelingen en bijna 900.000 teruggekeerde Zuid-Soedanezen, die eerder juist hun toevlucht zochten in Soedan. Daarmee behoort het land, ondanks lagere vluchtelingcijfers, tot de zwaarst belaste opvanglanden.

De jongste natie ter wereld neemt mensen op in een opvangstelsel waarin de marges vrijwel verdwenen zijn. Naar schatting tien miljoen mensen zijn in Zuid-Soedan afhankelijk van humanitaire hulp. UNHCR rekent dit jaar opnieuw op meer dan honderdduizend extra aankomsten en waarschuwt dat de opgedroogde hulpbudgetten lokale zorg, onderwijs en watervoorzieningen onder druk zetten.

Danielle Brouwer was de afgelopen twee maanden als communicatiecoördinator voor het Internationale Rode Kruis in Zuid-Soedan. In en rond Renk, vlakbij de Soedanese grens, waar het grootste deel van de vluchtelingen aankomen, leven volgens haar zo'n 90.000 mensen met structureel te weinig voedsel en nauwelijks toegang tot schoon water.

Daar zag zij hoe de opvang verschuift van een georganiseerd systeem naar geïmproviseerde noodhulp. Cashsteun van 141 dollar per persoon bijvoorbeeld, die het Rode Kruis uitdeelt aan gezinnen, kan bepalen of iemand de maand doorkomt of niet. Maar ook daarin wordt noodgedwongen gesneden: „Slechts een fractie kan worden bediend. Je bepaalt waar de nood het hoogst is. Maar het blijft ondraaglijk. Want in wezen heeft iedereen hulp nodig. Wie wel en wie niet: je staat voortdurend voor keuzes die geen echte keuzes zijn.”

Zuid-Soedan vervult de rol van opvangland tegen een achtergrond van

economische en politieke instabiliteit. Door de slepende strijd om politieke macht nemen de gevechten in het noorden van de oostelijke provincie Jonglei toe. Nadat Machar-gezinde oppositietroepen daar in december regeringsposten innamen, sloeg het leger terug. Binnen enkele weken sloegen meer dan 280.000 mensen op de vlucht. Volgens een VN-rapport uit september wordt de landelijke crisis gevoerd door grootschalige corruptie en zelfverrijking aan de politieke top.

Na drie jaar zou je willen dat er ruimte ontstaat voor langetermijnherstel, vertelt Brouwer. „Dat mensen weer kunnen opbouwen, vooruitkijken. Aan het begin was dat perspectief er nog. De situatie van mensen verbeterde enigszins. Maar nu richt de hulp zich overal noodgedwongen op het meest basale: mensen helpen om de dag door te komen. En zelfs daar slagen we inmiddels niet helemaal meer in.”

3 Egypte: Caïro onderstreept strategisch eigen rol van 'bufferland'

Op het Ramses-station in Caïro stonden afgelopen zomer voor het eerst Soedanese gezinnen klaar voor een speciale trein naar Aswan, een stad dichtbij de grens met Soedan. De gratis rit, geregeld door de Egyptische autoriteiten, wordt sindsdien regelmatig aangeboden. Wat de Soedanese reizigers na terugkeer wacht, blijft grotendeels buiten beeld. Hoewel Caïro de treinritten omschrijft als onderdeel van zijn „humanitaire rol”, tonen zij vooral hoe vluchtelingenopvang in Egypte steeds meer een zaak wordt die strak moet worden geregisseerd.

In die context werd eind 2024 een landelijke asielwet ingevoerd. Die belooft bescherming, maar brengt de uit-

voering daarvan tegelijk nadrukkelijker onder Egyptisch staatsgezag. Al snel werd duidelijk hoe Caïro de wet inzet om de beweegruijme van ongedocumenteerde Soedanezen verder te beperken.

Met de nieuwe bevoegdheden - voorheen in handen van UNHCR - kunnen autoriteiten aanvragen afwijzen op vage gronden als nationale veiligheid en wordt de bewijslast om bescherming te krijgen verzwaaard. VN-experts spraken inmiddels hun zorgen uit over een toename van „willekeurige arrestaties en deportaties” sinds oktober.

Egypte lijkt zo de humanitaire logica van zijn vluchtelingenbeleid steeds verder los te laten. Het is zorgelijk dat asielaanvragen door een veiligheidsbril worden bekeken, zegt regiospecialist Kelsey Norman van Baker Institute. „De Egyptische autoriteiten werken bovendien nauw samen met het Soedanese leger. Dat kan ernstige gevolgen hebben voor de veiligheid van sommige Soedanezen.”

Intussen verschuift de vluchtelingenondersteuning steeds meer naar kleine informele organisaties, veelal gedragen door vluchtelingen zelf. „Honderden groepen, van vaak een handvol mensen, bieden hulp zonder officiële registratie”, zegt Elena Habersky, migratieonderzoeker aan University of Glasgow. „Daardoor bewegen ze zich in een kwetsbare grijze zone. Vluchtelingen wendden zich nu eenmaal liever tot hun eigen gemeenschap dan tot internationale organisaties of zelfs overheidsinstanties.”

Voor de ongeveer 1,5 miljoen mensen die sinds april 2023 vanuit Soedan in Egypte arriveerden, kent de oorlog al lang geen rechte vluchtljn meer. Habersky werkt regelmatig met Soedanese vluchtelingen in Caïro en ziet hoe heenen-weergereis een normale praktijk werd. „Velen reizen zonder visa, buiten de formele kanalen om, vaak met behulp van mensensmokkelaars. Ze komen naar Egypte, keren daarna weer terug, en afhankelijk van het geweld vertrekken ze vervolgens opnieuw.”

Aangedikte cijfers

Egypte vangt al decennialang mensen op: Palestijnen en Soedanezen nu, vroeger Irakezen en Syriërs. President Abdel Fattah al-Sisi sprak van een „aanzienlijke last die Egypte draagt”, ook andere Egyptische bewindslieden benadrukten binnen de internationale diplomatie dat het land daarvoor onvoldoende financiële en politieke steun krijgt.

Tijdens een EU-Egyptetop in oktober herhaalde Sisi een vertrouwd cijfer uit de Egyptische staatsretoriek: volgens hem vangt het land ongeveer 10 miljoen mensen op die „gevlucht zijn uit door crisis en instabiliteit getroffen landen”. Naast het aangedikte cijfer - vluchtelingen, asielzoekers en migranten worden hier door elkaar gehaald - plaatste Sisi een tweede boodschap: sinds 2016 waren geen boten met irreguliere migranten meer vanaf de Egyptische kust richting Europa vertrokken.

Caïro laat geen kans onbenut om zijn rol als 'bufferland' te onderstrepen. Volgens Norman is Egypte die steeds strategischer gaan inzetten. Met name voor Europa past dat partnerschap in een bredere logica waarin het zijn grensbeheer naar Noord-Afrika wil verschuiven. En daar zijn financiële voordelen uit te halen, zegt Norman. „Maar het gaat niet alleen om geld. Het gaat ook om diplomatieke reputatie. Zeker wanneer Egypte weer wordt geconfronteerd met beschuldigingen van mensenrechtenschendingen of gebrekking bestuur. Vluchtelingenbeleid is daarin een effectief dreigmiddel. Alsof wordt gezegd: 'kijk hoeveel wij al doen, en bedenk wat er zou gebeuren als dat wegvalt.'”

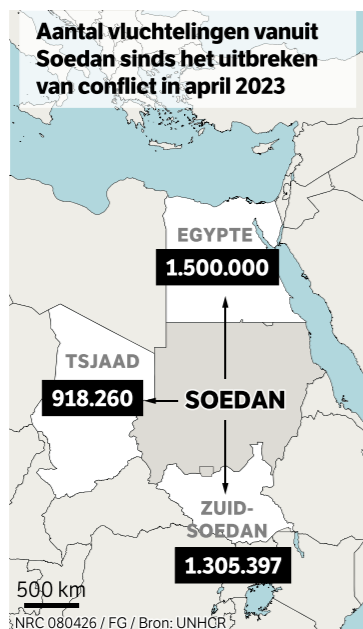

De hulp richt zich overal op het meest basale: mensen helpen om de dag door te komen

Danielle Brouwer Internationale Rode Kruis

Zware last voor de regio

RUIMTEVAART

Het rondje om de maan van Artemis II in zeven momenten

Tijdens hun tocht achter de maan langs hebben de astronauten van de Artemis II-missie drie nieuwe kraters ontdekt. Wat staat de astronauten nog te wachten?

Berend Nieuwhof
AMSTERDAM

De *lunar flyby* van Artemis II is volbracht. De vier NASA-astronauten draaien in hun Orion-capsule gedurende zo'n zes uur in een halve cirkel rondom de maan, waarvan veertig minuten zonder contact met *mission control* op aarde. Ze reisden verder van huis dan ooit tevoren, tot een afstand van 406.771 kilometer. Daarmee verbraken ze het record uit 1970, van hun collega-astronauten van Apollo 13. De missie, die een testvlucht was voor een later geplande maanlanding, verliep geheel volgens plan. Zeven gebeurtenissen vielen op.

1 'Zien wat nog nooit een mens gezien heeft'

„The Artemis II crew are the first to see the far side [of the moon] with human eyes”, meldt de NASA op X, uren voor de Orion-capsule aan het rondje om de maan begint. Met de nadruk op *menselijke* ogen inderdaad, want al in 1959 nam de Russische sonde Luna 3 de allereerste foto's van de achterkant van de maan. Dat waren nog wazige plaatjes vol ruis, maar duidelijk genoeg om te concluderen dat de voor- en achterkant van de maan er heel verschillend uitzagen. Na een reeks ruimtesondes aanschouwden de eerste mensen de achterkant van de maan tijdens Apollo 8, in 1968. Een halve eeuw eerder dus dan de vier astronauten van Artemis II.

Waar komt die NASA-tweet dan vandaan? Dat heeft te maken met de afstand waarop de Orion-capsule rondom de maan vloog. Waar de astronauten van Apollo 8 nog zo'n honderd kilometer boven het maanoppervlak scheerden, vond de *lunar flyby* van Artemis II veel hoger boven de maan plaats, op zo'n 6.500 km afstand. Op zo'n afstand is de gehele achterzijde te zien, en hebben de astronauten dus een beter overzicht dan hun collega's vijftig jaar geleden hadden.

2 Notitieblok

De achterkant van de maan ziet er heel anders uit dan de voorkant: de voorkant is getekend door donkere maanzeeën, terwijl de achterkant bezaaid is met kraters. De maan draait even snel om zijn as als om de aarde, en staat dus altijd met dezelfde kant naar de aarde toe gericht.

De astronauten hebben het gehele oppervlak van de maan in de

gaten gehouden, in shifts van een uur, waarbij twee astronauten steeds met camera's en een notitieblok vastlegden wat ze opviel aan het maanoppervlak. De astronauten ondergingen vooraf een speedcursus geologie, om hun bevindingen zo effectief mogelijk door te geven aan een team van wetenschappers op aarde.

3 Een emotioneel moment

Baanbrekende wetenschappelijke ontdekkingen bleven uit, voornamelijk omdat de achterzijde van de maan al gedetailleerd in beeld is gebracht door onbemande sondes als NASA's eigen Lunar Reconnaissance Orbiter. Wel hebben de astronauten gedurende hun tijd achter de maan met het blote oog drie nieuwe kraters ontdekt. Via NASA's livestream noemde astronaut Jeremy Hansen één van de kraters Carol, naar de vrouw van commandant-astronaut Reid Wiseman, die in 2020 aan kanker overleed. Op de beelden is te zien dat zijn collega's Wiseman omhelzen in een gewichtsloze groepsknuffel.

4 Veertig minuten geen contact

Alle communicatie met de capsule verloopt via NASA's Deep Space Network, een set radiotelescopieën waarmee het ruimtevaartagentschap ook contact houdt met ruimtemissies als de Parker Solar Probe en ruimtetelescoop James Webb. Gedurende veertig minuten tijdens de *flyby* blokkeerde de maan het signaal, en waren de astronauten even de meest geïsoleerde mensen in het universum. Bij het terugkeren van het contact vertelde Wiseman hoe de crew gebruikmaakte van dit moment: „We verzamelden ons even met zijn vieren, en aten samen een koekje. Daarna gingen we weer aan de slag.”

5 Een 'zonsverduistering'

Tegen het eind van de *flyby* blokkeerde de maan de zon, en ervoeren de astronauten een volledige zonsverduistering. Omdat de maan dichterbij staat, beslaat die een groot deel van de hemel, waardoor de eclipsen een uur duurt. Op aarde duren zonsverduisteringen maximaal zeven minuten en dertig seconden. De astronauten maken gebruik van het moment om de atmosfeer van de zon, de corona, te bestuderen. Zonder het felle zonlicht zien ze slechts de sterren, een aantal planeten, en *earthshine*: zonlicht dat weerkaatst op het aardoppervlak. Pilot Victor Glo-

ver doet verslag: „Een indrukwekkend gezicht. Wauw. Het is geweldig.”

6 Trumps telefoontje

Toen de astronauten achter de maan vandaan kwamen, werden ze direct opgebeld door de Ameri-

kanse president Trump. „Vandaag schrijven jullie geschiedenis en maken jullie Amerika heel trots. We hebben een hoop dingen om trots op te zijn de laatste tijd, maar wat jullie doen is uniek.” In een gesprek van zo'n twaalf minuten feliciteerde hij de astronauten, loofde zijn eigen ruimtevaartbeleid en

NASA-topman Jared Isaacman, en sloot af met een uitnodiging: „I'll see you in the oval office.”

7 Stuiteren op de dampkring

Tegen de tijd dat de Orion-capsule terugkeert op aarde, op 10 april, koppelt de servicemodule af en

De aarde zakt achter de maan, vlak voor de astronauten van Artemis II contact met Houston verliezen. Deze „Earthset” doet denken aan de beroemde „Earthrise”-foto die astronaut William Anders maakte in 1968, tijdens Apollo 8. AFP

Een volle maan, gezien door de bemanning van de Artemis II-missie, vanaf de zijkant. De voorkant, rechts, is te herkennen aan de donkere maanzeeën. Links onder is de achterzijde van de maan te zien, gekenmerkt door de grote hoeveelheid impactkraters. FOTO REUTERS

ADOPTIE

Dilani Butink verliest haar zaak tegen de staat over frauduleuze adoptie

Het Gerechtshof Amsterdam erkent dat er ernstige misstanden waren bij adopties uit Sri Lanka.

Christel Don
AMSTERDAM

Dilani Butink werd in 1992 als pasgeboren baby uit Sri Lanka geadopteerd. Inmiddels is ze 34, en haar biologische moeder heeft ze nog altijd niet gevonden. Haar adoptiepapieren kloppen niet, het ziekenhuisregister kent haar moeders naam niet, en het nummer van haar geboorteakte blijkt bij een andere geboorte te horen. „Ik zit hier als volwassene zonder enige duidelijkheid over wie ik ben en waar ik vandaan kom”, opende Butink in december 2025 haar betoog voor het Gerechtshof Amsterdam. Ze eiste dat de rechter zou vaststellen dat zowel de staat als bemiddelingsorganisatie Kind en Toekomst dermate onzorgvuldig hebben gehandeld dat zij daar juridisch verantwoordelijk voor zijn. Dinsdag oordeelde het hof echter dat noch de staat noch het bemiddelingsbureau onrechtmatig hebben gehandeld.

Het was de vierde keer dat een rechter zich over Butinks zaak boog, en elke keer was de uitkomst anders. In 2020 wees de rechtbank haar vorderingen af op grond van verjaring, maar in hoger beroep in 2022 stelde het Gerechtshof Den Haag haar alsnog in het gelijk. De staat had meer en beter toezicht moeten houden, en de stichting had niet klakkeloos mogen vertrouwen op de Sri Lankaanse papieren - zeker omdat er in die periode al genoeg signalen waren over misstanden bij adopties uit Sri Lanka. Na die overwinning ging de staat in cassatie, waarna de Hoge Raad in april 2024 het arrest vernietigde en besloot dat het opnieuw moest. En nu, bij het Gerechtshof Amsterdam, verliest Butink alsnog.

Frauduleuze adoptie

Haar zaak wordt door veel andere geadopteerden gevolgd. Butink was in 2018 de eerste geadopteerde in Nederland die de staat aansprakelijk stelde voor haar frauduleuze adoptie, waarmee ze een weg baande voor anderen in vergelijkbare situaties. Tussen 1973 en 1997 werden ruim drieduizend kinderen uit Sri Lanka naar Nederland geadopteerd. Die adoptiepraktijk was doordrenkt van commercie: lokale tussenpersonen werden per kind betaald, ongehuwde moeders met weinig financiële middelen waren kwetsbaar en corruptie was wijdverbreid, zo erkende ook de rechter in haar uitspraak deze dinsdag.

Ook de commissie-Joustra, die in 2021 onderzoek deed naar inter-

Dilani Butink en haar advocaat tijdens de uitspraak van de rechtbank. Butink sleepte de staat voor de rechter over haar adoptie uit Sri Lanka. FOTO MARCO DE SWART / ANP

landelijke adoptie, beschreef in onverhulde termen wat in Sri Lanka speelde: kinderhandel, *babyfarms* (plekken waar vrouwen bevieren en hun kind moesten afstaan - al dan niet tegen hun wil, soms tegen een vergoeding), diefstal van kinderen, vervalsing van documenten. Een andere bemiddelingsorganisatie, Wereldkinderen, weigerde in die periode überhaupt te bemiddelen bij adopties uit Sri Lanka, zo staat te lezen in de uitspraak. In 1987 werd de tussenpersoon waarmee Stichting Kind en Toekomst tot dan toe samenwerkte, gearresteerd op verdenking van kinderhandel. En toch gingen de adopties door, ook die van Dilani Butink.

„Vaststaat dat zich ernstige misstanden hebben voorgedaan bij adopties uit Sri Lanka, en dat de

De tussenpersoon werd gearresteerd, verdacht van kinderhandel, maar de adopties gingen door

staat en de bemiddelingsorganisatie daarvan wisten”, zei de voorzitter van het hof in een korte toelichting bij de uitspraak. „De manier waarop er toen is gehandeld is naar de huidige inzichten niet langer toegestaan en aanvaardbaar.” Maar de beoordeling gaat niet over wat nu kan en mag, het gaat erom of de staat en de stichting, met de kennis van toen, in 1992 onrechtmatig hebben gehandeld jegens Butink persoonlijk. Het hof oordeelt van niet.

Adopties uit Sri Lanka waren destijds toegestaan en maatschappelijk aanvaard, en de stichting mocht in principe vertrouwen op de Sri Lankaanse adoptiepapieren. Butinks verwijten, zoals dat de stichting de betrouwbaarheid van haar lokale tussenpersoon onvolgende controleerde, te weinig deed om de procedure te verifiëren

en te weinig gegevens verzamelde over Butinks achtergrond, houden volgens het hof geen stand. Het hof betoogde dat Butink dat onvolgende hard kan maken, of dat de stichting afdoende verklaring had. Ook de staat heeft volgens het hof niet gefaald in zijn toezicht of regelgeving.

Patroon

„Deze uitspraak is voor mij onnavolgbaar”, reageerde Butink na afloop. „Er wordt erkend dat er volop misstanden waren in de jaren dat ik geadopteerd werd en dat zowel staat als adoptiebemiddelaar daarvan wisten, en toch zou er in mijn geval niet aantoonbaar onzorgvuldig gehandeld zijn.” Deze tegenstrijdigheid laat haar met meer vragen achter dan ze al had. „En dat waren er al zoveel.”

Haar advocaat Lisa-Marie Komp noemde de uitspraak formalistisch, ze mist een bredere context. „Naast Wereldkinderen, dat openlijk uitdroeg niet uit Sri Lanka te willen bemiddelen, concludeerden ook Nederlandse ambassades destijds dat sprake was van gelegaliseerde kinderhandel”, zei Komp. „Het hof erkent openlijk dat sprake was van ernstige misstanden, maar omdat de procedurele hoepels zijn genomen, wordt geconcludeerd dat er zorgvuldig is gehandeld. Hoe die twee dingen tegelijk waar kunnen zijn, wordt niet uitgelegd. Feit is dat er toen, ondanks alle signalen over misstanden, niemand in de hele keten zei: wat hier gebeurt kan niet.”

Advocaat Komp ziet een patroon, bij binnenlandse adoptie en bij andere interlandelijke adoptiezaken: het proces wordt iedere keer beoordeeld naar de maatstaven van de partij die ervan profiteerden. „De hele adoptieketen, zowel in Sri Lanka als in Nederland, gaf legitimiteit aan het adoptiesysteem, terwijl de stem van degene om wie het ging - de biologische moeders en de kinderen - niet gehoord werd. Toen niet, en nu ook niet.”

Ouderen vinden gezelligheid in

REPORTAGE EENZAAMHEID In noorden van Groningen komen steeds meer ouderen bijeen in 'thuis kamers', informele ontmoetingsplekken. Van een café in Wehe-den Hooorn tot de kantine van de ijsclub in Kantens. „Als ik niet ga, is het net of ik wat gemist heb.”

Door **Ingmar Vriesema** Fotografie **Siese Veenstra**

Paasbrunch in café Hoorstertil in Wehe-den Hooorn voorafgaand aan de activiteiten van de thuis kamer.

De thuis kamer in Café Hoorstertil te Wehe-den Den Hooorn.

Activiteiten als bewegingsoefeningen, verven en knutselen.

Het Hogeland telt inmiddels 35 thuis kamers zoals deze.

WEHE-DEN HOORN EN UITHUIZEN

Drie vrouwen rijden elke donderdag vroeg in de middag naar het café, 261 jaar aan levenservaring in één Fiat Panda. De auto is van Tineke (82), een automaat, wel zo fijn, gezien haar slechte knieën. Ze pikt Rinkje (83) op in haar straat en daarna oude kennis Grietje (96). De teller ging eerst zelfs voorbij de 350, want Corrie (91) reed ook mee. Maar dat werd proppen, dus nu pakt Corrie de scooter.

Op naar café Hoorstertil. Het ligt in hun dorpie van zevenhonderd zielen, Wehe-den Hooorn, gemeente Het Hogeland, 25 kilometer boven de stad Groningen. De zaal met bar in Engelse stijl doet elke donderdagmiddag dienst als 'thuis kamer', een ontmoetingsplek voor inwoners, gerund door inwoners. Goed, een sociaal werker van welzijnsorganisatie Mensenwerk Hogeland hielp onder meer om een plek te vinden, maar daarna namen de inwoners de organisatie over, inclusief het vervoer regelen. Vandaar de volle Panda.

Annelies (68) nam het voortouw, een gepensioneerd activiteitenbegeleider die zo'n beetje naast het café woont. De eigenaren van Hoorstertil stellen de zaal gratis beschikbaar, ze vinden zo'n ontmoetingsplek belangrijk voor het dorp en hadden nog plek op donderdagmiddag. De thuis kamerbezitters krijgen 1 euro korting op hun eerste thee of koffie.

Met z'n achten zitten ze rond de tafel deze middag, allemaal vrouwen, een paar zestigers, een paar tachtigers, plus negentigers Grietje en Corrie. Ze spelen een spel bedacht door Annelies: noem om de beurt een achternaam die tevens een beroep is. „Matroos!” klinkt het. „Boer!” „Smid!” zegt Corrie te snel, want het is Tinekes beurt. „Bouwmeester”, zegt Tineke. Nu is Corrie. „Zanger”, zegt ze. „Dat is geen achternaam”, zegt Annelies. Corrie valt stil. „Je had het net over smid.” „Ja, smid”, zegt Corrie.

Bij slecht weer wordt Corrie door haar dochter naar het café gebracht. Ze wordt, als ze haar dochter moet geloven, vergeetachtiger. Vorig jaar werd ze plots onwel - „ik kreeg een hersentekje”. Lag ze drie dagen in het ziekenhuis. Naar een verpleeghuis wil Corrie niet. „laat mij maar alleen”.

„Gezellig is het thuis lang niet altijd”, zegt Grietje, weduwe sinds 1996. „Zit je daar alleen in de winter, als het donker is.” De dokter kwam op huisbezoek en suggereerde de thuis kamer.

Alle vrouwen hier wonen trouwens nog thuis. Hun achternamen zijn bij de redactie bekend, maar NRC noemt ze niet, dat zou de slagingskans van nepagenten en andere babbelars vergroten.

Twee uur lang discussiëren

Mensenwerk, onderdeel van sociaalwerkersorganisatie Tintengroep, begon in 2019 met vier thuis kamers in deze grote Groningse gemeente, die zich uitstrekt van Lauwersoog in het noordwesten tot Eemshaven in het noordoosten. Doel: meer ontmoetingen tussen inwoners voor een hoger welbevinden, zodat ze in hun eigen dorp prettig thuis kunnen blijven wonen. En ook: verdriving van eenzaamheid.

Het concept heeft een vlucht genomen. Verspreid over de tientallen dorpskernen telt Het Hogeland nu 35 thuis kamers. Er zit iets aanlokkelijks in het laagdrempelig karakter: drie enthousiaste inwoners en twee vrijwilligers volstaan om aan te kloppen bij Mensenwerk. Iedereen vanaf achttien jaar is welkom, al nemen voornamelijk vooral oudere inwoners initiatief.

In Winsum ontmoeten gelijkgestemden elkaar in een 'roze vijftigplus-thuis kamer' in

de Groningse thuis kamers

cultureel centrum De Blauwe Schuit; in Obergum kwamen zoveel ouderen samen in recreatieruimte Floraborg dat online restricties werden gepubliceerd: „Wegens groot succes is deze thuis kamer alleen bestemd voor mensen van 55 jaar en ouder, woonachtig in Obergum.”

Een almaar uitdijend groepje Bedumer filosofieliefhebbers - van eind dertig tot eind zeventig - klopte aan bij Mensenwerk voor ruimere behuizing en ze komen inmiddels één avond per maand samen in een activiteitencentrum, waar ze twee uur lang één stelling bediscussiëren. „Ik woonde één avond bij”, zegt Sandra Schoonbeek, coördinator van de thuis kamers bij Mensenwerk. „De stelling was: 'Twijfel is het begin van wijsheid.' Ik had niet gedacht dat we daar twee uur lang over konden praten. Maar dat was daadwerkelijk zo.”

De gemeente hoopt op een thuis kamer in elke dorpskern. Een onlangs gepubliceerde handreiking van Mensenwerk en hogeschool Hanze biedt praktische tips. Onlangs kwam 3.500 euro beschikbaar vanuit een samenwerkingsverband van gemeente, Rijk en enkele maatschappelijke organisaties. Zoekend naar een locatie stuit men soms ingegeven door het budget - op verrassende vondsten. Een havenrestaurant in Lauwersoog. Een omgebouwde manege in Winsum. Een boerderij in Niekerk. Het Koffie- en Winkelmuseum in Pieterburen. In het dorp Kantens kwam een mannengroepje anderhalf jaar gratis bijeen in een huurhuis dat wachtte op sloop na aardbevingschade. Vervolgens weken ze uit naar de kantine van het ijsbaanterrein want ja, die wordt toch niet zoveel gebruikt en ijsver-

ning Kantens vraagt slechts een vergoeding voor gas, water en licht.

Druk in de bibliotheek

In Uithuizen (5.500 inwoners) is op donderdagochtend de bibliotheek gesloten, maar de deuren gaan open voor de thuis kamer. Crista (59), voormalig kapper, is de kartreker en zet met drie collega-vrijwilligers de kanten koffie en thee klaar op tafels tussen wandkasten met de boeken over reizen en kunst. Het gezelschap, een mannetje of twintig, groeit nogal. Eén boekenkast begint danig in de weg te staan.

Ruim voor de starttijd is al een aardig groepje aangeschoven, onder wie Henk (bij-

Het gezelschap, een mannetje of twintig, groeit nogal. Eén boekenkast begint al danig in de weg te staan

na 84), weduwnaar sinds 2022, dat ging heel plots, vertelt hij. Dus ja, hij komt hier voor de gezelligheid en leert intussen de namen van dorpsbewoners die hij jarenlang alleen van gezicht kende. Namen die hem vervolgens wel weer eens ontschieten, want, zegt hij, „mijn bovenkamer is wat vergiet-achtig”. Hij wil weten of de grap landt: „Vergiet-achtig hè, niet vergéetachtig.”

Henk houdt van praten, vooral over de jacht, dat merkte Crista ook, dus hij mocht laatst een lezing geven in de thuis kamer. Henk: „Dan begin ik altijd met: zijn er men-

sen die vegetarisch zijn of veganist? Nou, die waren er, twee of drie. Ik zeg: mensen, ik respecteer dat u veganist bent. Maar u moet mijn hobby ook respecteren.” En daarna informeerde hij dit gezelschap van vijftigers tot tachtigers over mannetjes-reëen, 'bokken' die hun stanggeve afwerpen, nee, dat is dus geen ouderdom, dat gebeurt gewoon elk jaar. De ouderdom kun je aflezen aan het gebit, aan slijtage en - heel grappig - die kleine reëen hebben dus óók een melkgebit, maar dan met molaren of gelijkig premolaren...

„Ook een bonbon?” Een vrouw met kort grijs haar houdt Henk een doosje voor. „Ik trakteer, want morgen ben ik jarig.” „Hoe oud word je?” vraagt een vrouw aan de andere kant van de tafel. „63”, antwoordt de bijna-jarige. „Snotneus”, zegt de vrouw.

Op reis

Marga, zo heet de 'snotneus'. Gemeentebestuurder van beroep. „Dat klinkt heel wat, maar ik maak al 27 jaar het gemeentehuis schoon. Vorig jaar hebben ze mij in dienst genomen.” Scheuren maakten haar huis onbewoonbaar, ze verpieterde in een „wisselwoning” buiten het dorp en haar aardbevingscoach suggereerde deze thuis kamer van Uithuizen in de bieb.

„Als ik niet ga, is het net of ik wat gemist heb”, vertelt Marga. Vorig jaar maakten ze een reisje met de thuis kamer, zestien man in twee taxibusjes, toerend door het Groningse land. „Iedereen mocht een plek opgeven, iets uit zijn herinnering. *Memory lane*, zeg maar.” Marga koos voor de pastorie van Westernieland, daar woonde ze als meisje.

Ze nam een oude buurvrouw een paar keer mee naar de thuis kamer. „Ze zei: als jij me ophaalt, kom ik. Nou dat heb ik twee, drie keer gedaan. Maar vandaag heeft ze afgebeeld, want ze heeft last van haar rug.” En die buurvrouw, die had een vriendin die ook wel mee wilde. Fenny heet ze, Marga kende haar van gezicht. „Ze zit daar in de verre hoek.”

„Ik kan krúipen naar de bieb, zo dichtbij woon ik”, zegt Fenny (79). Eigenlijk wist ze al van de thuis kamer. „Ik was al een paar keer voorbijgelopen, maar ik had drempelvrees”, zegt ze. „Ik dacht: zou ik naar binnen gaan? Nu heb ik geen drempelvrees meer. Het is hartstikke gezellig.”

Fenny woont alleen, heeft twee jaar geleden haar partner verloren. „Heel cru, maar dat is de derde man die ik verloor... dus dan denk je: waaróm?” Vriendinnen heeft ze zat en ze heeft ook hartstikke goed contact met haar kinderen, ze is oma en heeft zelfs twee achterkleinkinderen. Maar ja: „Dan kom je thuis van een feestje: hup, zit je weer alleen. Televisie aan...” zegt ze, „... bak chips erbij...” Ze schiet in de lach.

Grietje zit hard na te denken over achternamen die ook beroepen zijn, een paar uur later in het café twintig kilometer en heel wat weilanden verderop. Ja, er schiet haar iets te binnen. „Veenboer”, zegt ze. „Veeboer?” zegt Annelies, „is dat een achternaam?” „Véénboer”, zegt Grietje. „O, véénboer! Nou oké, dat rekenen we goed.” „Slager”, zegt de volgende. „Dan zeg ik slachter”, zegt Annelies. „Loodgieter.” „Corrie?” zegt Annelies, „jouw beurt weer.” Corrie denkt na. Op haar voorhoofd verschijnt een fons. „We worden hier gék gemaakt.”

Advertentie

nrc webwinkel

Van 34,99 voor

29,99

TIJDLIJN VAN DE WETENSCHAP

Het volledige verhaal van de menselijke vooruitgang in beeld

- Uiterst overzichtelijk boek met meer dan 500 afbeeldingen, verhelderende teksten en thematische pagina's
- Opvolger van de populaire *Tijdljn van de geschiedenis* en *Tijdljn van de Tweede Wereldoorlog*
- Samengesteld door een internationaal team van gezaghebbende historici en wetenschappers

De geschiedenis van de mensheid wordt gedreven door wetenschappelijke inzichten. Van onze verre voorouders die met werktuigen leerden omgaan tot de moderne doorbraken die de wereld hebben gevormd waarin we vandaag de dag leven. Denk aan de revolutionaire inzichten van Isaac Newton en Marie Curie en het baanbrekende werk van 's werelds eerste theoretische natuurkundige Christiaan Huygens en priester-astronoom Georges Lemaitre.

Met prachtige illustraties en heldere uitleg legt *Tijdljn van de wetenschap* de geschiedenis van de wereldwijde wetenschap uit en duikt het stap voor stap in het verhaal van wetenschappelijke ideeën, praktijken en vooruitgang.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/tijdljn

‘De angstcultuur bij de gemeente Amsterdam zit diep’

Bas Blokker en Jos Verlaan

AMSTERDAM

In de Lutkemeerpolder, aan de verre westkant van Amsterdam, ligt biologische boerderij De Boterbloem. Op drie hectare grond, dezelfde grond waar haar vader al werkte en die hij in 1950 aan de gemeente had verkocht, verbouwde Trijntje Hoogendam jarenlang biologische groenten, fruit en bloemen. In 2018 schreef de gemeente plots een prijsvraag uit voor de herinrichting van de polder - inclusief de drie hectare van De Boterbloem. Hoogendam wendde zich tot de Amsterdamse ombudsman: ze kon toch niet na al die jaren zomaar worden gedwongen te verhuizen?

Dat was het moment waarop Bernadette Verheggen met de zaak te maken kreeg. Zij was onderzoeker op het bureau van de ombudsman en omdat ze werkervaring had bij het Amsterdamse Ontwikkelingsbedrijf, kreeg zij dit dossier toegeweend. In de bruikleenovereenkomst die Hoogendam met de gemeente had gesloten, was bepaald dat De Boterbloem op die grond mocht blijven, tenzij er een „structurele bestemming” werd bedacht voor de Lutkemeerpolder. De gemeentelijke prijsvraag was dat niet.

In die strijd tussen de biologische boerin en Amsterdam ontdekte een gemeentelijke handhaver dat Hoogendam soms in de schuur sliep. En dat mocht niet, hulpdiensten konden daar niet bij komen. De gemeente legde haar een boete op van 9.000 euro. Hoogendam procedeerde tot aan de Raad van State.

Verheggen sloeg het gemeentelijke handhavingshandboek op en zag dat de maximale boete 5.000 euro was. Haar vragen hierover hield de gemeente af: 42 mailtjes moesten er over en weer gaan om boven tafel te krijgen dat Hoogendam inderdaad geen 9.000 euro hoefde te betalen.

Een vervelende vasthouder

Aan tafel in haar woonkamer in Amstelveen schenkt Verheggen koffie en thee. Bij de gemeente vinden ze me een krenge, zegt ze met haar onschuldige gezicht. „Ja, ik ben een vervelende vasthouder.”

De eerste Amsterdamse ombudsman voor wie ze werkte, Arre Zuurmond, zei ooit tegen haar: „Als ik jou twee dossiers geef, zie jij tien rode draden voor onderzoek.”

Die reputatie heeft ze bevestigd door als hoofdonderzoeker van de ombudsman te werken aan een rapport over een van de gevoeligste afdelingen van de Amsterdamse gemeentelijke organisatie: Bureau Integriteit, dat ambtelijke misdragingen onderzoekt, van fraude en corruptie tot sociaal onwenselijk gedrag.

Het rapport dat ze er in 2025 onder verantwoordelijkheid van de ombudsman over schreef, *Melden met vertrouwen*, werd gedwaarsboemd en is uiteindelijk niet gepubliceerd.

Toen burgemeester Femke Halsema in september met Verheggen en ombudsman Munish Ramlal de aanbevelingen zou bespreken, onttaarde het gesprek in

een reeks aantijgingen aan het adres van de ombudsman en de hoofdonderzoeker over de onderzoeksopzet - die zou niet deugen. „Ze deed een Van-der-Laantje”, zegt Verheggen nu. Halsema's voorganger, Eberhard van der Laan, kon wroest tekeer gaan als hem iets niet beviel. „Na zijn dood heeft het gemeentelijk managementteam intern uitgedragen dat grensoverschrijdend gedrag voortaan moest worden benoemd. De houding van Halsema tijdens dat gesprek was een burgemeester onwaardig.”

Maar effectief was het wel. Want ombudsman Ramlal trok de bijna voltooide versie van het rapport in en herschreef het zo, inclusief aanpassing van de vraagstelling, dat niemand meer tevreden was over de definitieve versie. De burgemeester niet, de mensen die zich tot de ombudsman hadden gewend met klachten over Bureau Integriteit niet. En Bernadette Verheggen al helemaal niet. Na de presentatie in november distantieerde zij zich ervan „wegens de feitelijke onjuistheden en andere onvolkomenheden die er nu in staan”.

Een desastreuze reorganisatie

Begin dit jaar ging Verheggen met pensioen. Sinds 1985 had ze bij of vlak bij de gemeente Amsterdam gewerkt. Ze begon als hoofd financieel beleid bij stadsdeel Zuid en eindigde als behandelaar van complexe en bestuurlijk gevoelige, financiële dossiers. In 2017 stapte ze over naar de Ombudsman Metropool Amsterdam, waar ze ook weer bestuurlijk gevoelige, financieel complexe dossiers kreeg.

Als ze terugblikte op veertig jaar Amsterdamse bestuurscultuur, ziet ze één duidelijke cesuur. Amsterdam is kampioen reorganiseren - de lokale Rekenkamer stelde ooit vast dat alleen al tussen 2008 en 2013 minstens 115 reorganisaties in de Stopera waren gelanceerd, en burgemeester Halsema kondigde vorige maand weer een nieuwe aan. Van alle reorganisaties heeft er in de ogen van Verheggen geen zo desastreuus uitgedaakt als die van 2016, toen de hele organisatie werd opgebroken. Daarbij zijn de directe ambtelijke lijnen, met bovenaan de wethouder, dan de directeur van bijvoorbeeld een directie financiën, onderwijs of stedelijke ontwikkeling, en daaronder beleids- en uitvoerende ambtenaren, doorgesneden. Er werd een nieuwe tussenlaag ingesteld, een gemeentelijk managementteam van topambtenaren. Funest voor het primaat van de politiek, vindt Verheggen: wethouders spreken door dit nieuwe bestuursmodel hun eigen directeuren minder direct, en

weten daardoor veel minder van wat er in hun portefeuille omgaat.

Verheggen: „Deze topambtenaren vormen een soort schaduwcollege, vooral uit op machtsconsolidatie, naar binnen gekeerd, bezig met het eigen overleven. Het zou prima zijn als dit team zijn macht gebruikte om veel voor elkaar te krijgen voor de stad. Maar het houdt vooral dingen tegen, maakt besluitvorming stroperig.”

NRC vroeg het stadsbestuur om een weerwoord op de observaties van Verheggen, maar dat wil niet inhoudelijk reageren. Een woordvoerder meldt: „We hebben kennisgenomen van het interview. Het gaat om een persoonlijke, subjectieve weergave die bovendien niet helemaal strookt met de werkelijkheid. We laten de uitspraken verder voor haar rekening.”

Het zwaartepunt van de gemeentelijke organisatie is vanaf 2016 verschoven van uitvoering naar beleid, zegt Verheggen. En daar is het motto volgens haar vooral geworden: zéppen dat je iets doet.

Ze geeft een voorbeeld. De gemeente vroeg het Verwey-Jonker Instituut onderzoek te doen onder Amsterdamse ambtenaren naar hun ervaringen van discriminatie en ander ongewenst gedrag. Conclusie: 55 procent van alle ambtenaren en van de ambtenaren met een niet-Europese achtergrond zelfs 65 procent, had in de laatste twaalf maanden „pesten, vernedering en/of uitsluiting” ervaren. De meest genoemde bron van dit ongewenste gedrag: de eigen leidinggevende.

Verheggen: „Voordat de gemeente het rapport publiceerde, heeft het gemeentelijk managementteam er een projectgroep, inclusief directeuren, op gezet die weken heeft gepiekerd over de vraag: hóe brengen we dit naar buiten? Typerend. Amsterdam is gefocust op beeldvorming.”

„Als je de gemeente wijst op de gevallen van discriminatie onder zijn 22.000 medewerkers, dan zegt het college van burgemeester en wethouders het probleem serieus te nemen. ‘Wij hebben toch zélf de opdracht tot dit onderzoek gegeven?’ Ja, maar de vraag is: wat dóe je eraan?”

Amsterdam heeft externe vertrouwenspersonen aangesteld. Spreekt daar niet, net als uit de bestelde onderzoeken, de oprechte behoefte uit om het probleem aan te pakken?

„Mooie vraag. Maar het antwoord is: nee. In het rapport van bedrijfsarts Zorg van de Zaak over het naar 10 procent neigende ziekteverzuim onder Amsterdamse ambtenaren in 2024, staat met zoveel woorden dat ‘doortastende actie bij de proble-

men met persisterende ongewenste omgangsvormen en slechte werksfeer’ ontbreekt. Dat Verwey-Jonker de opdracht voor een onderzoek krijgt is prima. Maar als ‘onduidelijk is wie de verantwoordelijkheid en eigenaarschap neemt om vervolgcacties uit te voeren’, zoals in het rapport van Zorg van de Zaak staat, blijft het een pak papier zonder gevolgen.

„Amsterdam is heel goed in het presenteren van zichzelf: wij hebben onze zakenjes op orde. Ja, Amsterdam is een bijzondere stad, een prachtige hoofdstad. Interessant, complex, beetje spannend. Maar het leidt tot zelfgenoegzaamheid. De Stopera lijdt aan een superioriteitsgevoel en dat heeft een keerzijde. Want dit is ook een organisatie met een diep gewortelde angstcultuur. Als je voortdurend, plat gezegd, met samengeknepen billen je werk doet, kom je nooit tot creatieve oplossingen en kun je de bestuurders niet optimaal adviseren.”

Intussen heeft een klein groepje topambtenaren alle vrijheid.

„Vrijheid? Welnee, die mensen in het gemeentelijk managementteam houden elkaar vast in een beklemmende omhelzing. Dat is geen vrijheid.”

Verheggen heeft aan den lijve ondervonden hoe hard de ambtelijke molens op de Stopera kunnen malen. Maar 2006, ze was toen bestuursadviseur bij Financiën, werd ze zonder veel omhaal door haar leidinggevende het stadhuis uitgezet.

Haar verwijdering leidde tot tumult op het stadhuis. Burgemeester Job Cohen - die vanuit zijn portefeuille Veiligheid Verheggen goed kende - riep betrokken hoge ambtenaren op zijn kamer voor uitleg. Er bleek niets concreets tegen haar te zijn ingebracht. Met hulp van haar advocaat kon ze dan ook weer aan de slag, bij het Ontwikkelingsbedrijf, hêt financiële bedrijf van de gemeente, dat toen in zwaar weer verkeerde.

De hakken in het zand

Haar ervaring, als onderzoeker en als voorwerp van onderzoek, nam Verheggen in 2017 mee naar het bureau van de plaatselijke ombudsman. Ze had al de indruk dat ambtenaren niet blij waren met haar onderzoeken - zoals bij De Boterbloem - maar bij het ‘onderzoek uit eigen beweging’ naar Bureau Integriteit dat de Amsterdamse ombudsman in 2023 aankondigde, gingen de hakken pas echt in het zand.

Begin april 2024 had Verheggen als hoofdonderzoeker samen met een collega een startgesprek met het toenmalige hoofd van Bureau Integriteit en haar plaatsvervanger. „Zij wilden meteen duidelijk maken dat de ombudsman eigenlijk niets bij hen te zoeken heeft. Praten met individuele medewerkers van Bureau Integriteit? ‘Dat gaat niet gebeuren, wij zijn jouw gesprekspartner’, was de boodschap. Ik dacht: daar heb jullie helemaal niets over te zeggen, voor een onderzoek van de ombudsman geldt een informatieplicht en een verschijningsplicht. Maar de toon was gezet.”

Ambtenaren van Bureau Integriteit kregen van de gemeentesecretaris een speciaal ingehuurd juriste als ondersteuning. „Zij ging zich in de gesprekken mengen”, zegt Verheggen. „Dus heb ik haar onom-

INTERVIEW BERNADETTE VERHEGGEN OUD-ONDERZOEKER OMBUDSMAN

Een kritisch rapport van de gemeentelijke ombudsman over Bureau Integriteit leidde tot een conflict tussen ombudsman en burgemeester. „Dat zelfgenoegzame: wijs me niet op wat ik níét goed kan. Die arrogantie nekt de ambtelijke organisatie.”

Bernadette Verheggen, hoofdonderzoeker ombudsman, voormalig integriteitsambtenaar Amsterdam. FOTO MERLIJN DOOMERNIK

wonden laten weten dat dat niet de bedoeling was. Zij heeft waarschijnlijk gedacht een rol te kunnen spelen in het onderzoeksproces. Maar dat is aan de ombudsman. En die legt daarover verantwoording af aan de gemeenteraad en aan niemand anders. Ook de burgemeester gaat daar niet over. Op het stadhuis heeft men zich geërgerd aan mijn rolvastheid. Dat lees ik tenminste in de openbaar gemaakte documenten - 1.700 pagina's - over ons onderzoek. Ja, ik werd een krenge gevonden.”

In die op verzoek van journalisten gepubliceerde stukken zag Verheggen ook hoe de mensen die zij voor hoor en wederhoor had opgeroepen, zich voorbeelden in overleg met hun leidinggevend. „De centrale vertrouwenspersoon stuurde de gemeentesecretaris een lange mail waarin ze bespreekt wat ze wel of niet tegen ons kon zeggen. In die stukken zag ik ook hoe de vertrouwelijke gesprekken die we als ombudsman hadden met medewerkers van Bureau Integriteit en directeuren, werden doorgepraat en afgestemd.

Wat is voor u de kern van de bevindingen over Bureau Integriteit?

„Dat Bureau Integriteit, bedoeld voor het opsporen van vermoedens van zakelijke fraude en ander niet-integer gedrag, de afgelopen jaren ook is ingezet om ambtenaren te disciplineren, in het gaeel te houden. Dat hebben verschillende medewerkers ons tijdens het onderzoek verteld.

„Onafhankelijk van elkaar hebben vijf ambtenaren ons gemeld dat informatie zonder hun toestemming via Bureau Integriteit bij managers terecht is gekomen. Vertrouwenspersonen hebben dit bevestigd. De Ombudsman heeft twee e-mails ontvangen waaruit blijkt dat vertrouwelijke informatie via Bureau Integriteit daadwerkelijk bij leidinggevend terecht is gekomen. Medewerkers of directeuren die niet goed lagen, werden op basis van deze informatie aangepakt.”

Een vertrouwenspersoon moet toch op een of andere manier het management laten weten wat hij heeft gehoord? Anders verandert er niks.

„Nee, een vertrouwenspersoon mag zonder toestemming van betrokkene geen informatie uit een afzonderlijk, individueel gesprek met anderen delen. De ambtenaar in kwestie kan bij hem of haar zijn hart luchten en misschien dat de vertrouwenspersoon de ambtenaar kan zeggen: je kunt dit of dat proberen, om iets aan je situatie te veranderen.

„Zeker na Black Lives Matter in 2020 kreeg Bureau Integriteit steeds meer meldingen over sociaal ongewenst gedrag. De medewerkers van het bureau worstelden met het aantal en de aard van die meldingen. Hadden ze nou maar gezegd: luister, wij krijgen nu door de maatschappelijke ontwikkelingen heel veel meldingen van sociaal ongewenst gedrag en daar zijn we niet goed voor toegerust... Niks menselijks is ons vreemd. Zakelijke fraude opsporen is heel wat anders dan onderzoek doen naar mogelijk grens-

” Een projectgroep piekerde weken over de vraag: hóe brengen we dit rapport naar buiten? Typerend

Ontdek de beste aanbiedingen voor het voorjaar

BATAVIA Super snoeiset

Adviesprijs fabrikant 179,-
139,-

QR code

- › Alles-in-één set voor elke snoeiklus
- › Compacte Nexxsaw zaagt hout tot 11 cm dik met één hand
- › Brushless takkenschaar knipt moeiteloos door takken tot 28 mm

BATAVIA Grasmaaier op accu

Van 269,-
179,-

QR code

- › 40% hogere efficiëntie met de gepatenteerde maai-assistent
- › Mulchfunctie hakt het gras in fijne stukjes en dient als natuurlijke meststof
- › MaaiPAD van 32 cm zorgt voor soepel en gemakkelijk manoeuvreren

BATAVIA Heggenschaar en bladblazer

Adviesprijs fabrikant 229,-
139,-

QR code

- › Complete set bladblazer en heggenschaar incl. accu 4h en snellader
- › Perfecte bladblazer om bladeren, gemaaid gras en vuil op te ruimen
- › Heggenschaar met hoge knipsnelheid en snoerloos bewegen

BATAVIA Fixxbrush onkruidborstel set

Adviesprijs fabrikant 169,-
119,-

QR code

- › Werelds meest effectieve onkruidborstel
- › Ideaal voor het verwijderen van onkruid en mos uit voegen
- › Onkruid verwijderen zonder rugpijn, pijnlijke knieën, blaren en vermoeidheid

» Vervolg van pagina 15

overschrijdend of ongewenst gedrag. Waarom die stoerigheid? Waarom die superieure houding van wij kunnen alles, wij zijn de grootste, de beste? Dat zelfgenoegzame: je mag me niet bevragen, wijs me niet op wat ik níet goed kan. Die arrogantie nekt de ambtelijke organisatie.”

Geen zin in meekijkende buitenstaanders

Onlangs kondigde burgemeester Halsema een nieuwe reorganisatie aan. Op 17 maart schreef ze aan de gemeenteraad: „De gemeentelijke organisatie is groot en complex geworden. Dat schaadt onze uitvoeringskracht en heeft gevolgen voor het vertrouwen van veel inwoners en de motivatie van medewerkers. Stevig onderhouden aan de organisatie is dan ook noodzakelijk.”

De burgemeester stelt een „nieuwe ambtelijke topstructuur” voor, met zeven in plaats van vijf „lijnclusters”. Halsema benoemt „interne problemen, zoals aanhoudende klachten over racisme en discriminatie, hoge ziekteverzuimcijfers en een gevoel van onveiligheid onder de medewerkers”. De reorganisatie heeft vier doelen, waarvan drie zijn geformuleerd als „ruimte voor uitvoering”, „balans ambitie en uitvoeringskracht” en „een gezonde en veilige organisatie”.

Hoort u in die voornemens iets van jullie analyse doorklinken? Jullie aanbevelingen?

„Wat mij opvalt, is dat een heldere probleemanalyse ontbreekt. Precies dezelfde doelen werden al genoemd in september 2025, toen oud-brandweercommandant Tijs van Lieshout werd aangetrokken om het ziekteverzuim onder ambtenaren aan te pakken. Daarna is het stil gebleven over welke problemen worden opgepakt, in welke volgorde en wanneer concrete in-

De lokale Rekenkamer stelde vast dat tussen 2008 en 2013 minstens 115 reorganisaties in de Stopera waren gelanceerd. FOTO BRAM PETRAEUS

terventies ingaan. Er is een nieuwe organisatiestructuur getekend, maar daarmee verander je nog geen ziekmakende angstcultuur.

„Een belangrijke aanbeveling in het oorspronkelijke versie van het rapport *Melden met vertrouwen* was de versterking van de positie van Personeel & Organisatie. Medewerkers moeten ervan uit kunnen gaan dat sollicitaties, re-integraties en reorganisaties verlopen volgens correcte procedures. P&O dient dit te bewaken, zonder last of ruggenspraak van managers. De vertrouwenspersonen moeten onder P&O vallen, zonder bemoeienis van Bureau Integriteit.”

Waarom heeft de burgemeester jullie rapport niet omarmd?

„Ons onderzoek heeft de vinger op meerdere zere plekken gelegd. In 2021 moest

„Als je voortdurend met samengeknepen billen je werk doet, kom je nooit tot creatieve oplossingen

een rechter Amsterdam dwingen een ambtenaar te rehabiliteren die met veel bombarie was ontslagen na onderzoek van Bureau Integriteit. Een kritisch rapport over de werkwijze van dat Bureau zou ambtenaren die menen dat zij ook onterecht ontslagen of onheus behandeld zijn, een opening kunnen bieden voor schadeclaims. Ik vermoed dat men daar beducht voor was.

„Naar aanleiding van die affaire heeft de burgemeester in 2021 de toezegging aan de Raad gedaan om de Commissie Integriteit van deskundigen “weer nieuw leven in te blazen”. Dat is niet gebeurd. Een burgemeester hoeft niet zelf haar toezeggingen te bewaken. De griffie, gemeentesecretaris en de desbetreffende manager zijn hier verantwoordelijk voor. Zij zijn nalatig geweest, zij hebben hierdoor, zoals ik het zie, de burgemeester kwetsbaar gemaakt voor de kritische conclusies in ons rapport.

„Een kritisch rapport van de ombudsman wordt gezien als een smet op het beeld dat op het Amsterdamse stadhuis wordt gekoesterd: wij doen het allemaal toch heel goed? Ze hebben helemaal geen zin in buitenstaanders die kijken of het in de praktijk wel zo is.”

De burgemeester lijkt nu toch ernst te maken met het opschudden van het gemeentelijk managementteam.

„Halsema is als burgemeester goed in het agenderen van inhoudelijke onderwerpen. Ik was enthousiast over hoe zij sprak in Carré op Internationale Vrouwendag. Ze is een goed politicus, maar heeft minder ervaring in het managen van grote organisaties. Een bestuurder heeft baat bij de toezichhouders in ons democratische stelsel. De ombudsman is daar een van, net als de door de burgemeester zelf toegezegde Commissie Integriteit. Zulke toezichhouders moet je als bestuurder verwelkomen, niet dwarsbomen of wegblazen.”

Advertentie

nrcwebwinkel

Adviesprijs fabrikant 399,95
319,95

LAFUMA Evolution BeComfort ligstoel

- › Ontspan het lichaam door optimale gewichtsverdeling
- › Meerdere verstelbare standen
- › Inclusief ademend en waterafstotend kussen

Ervaar ultieme ontspanning met de Evolution BeComfort ligstoel. De luxe relaxstoel beschikt over meerdere verstelbare standen, waaronder de comfortabele zero gravity-positie, waarbij je benen iets hoger liggen dan je hart. Deze houding vermindert de druk op je lichaam en zorgt voor een gevoel van gewichtloos relaxen.

Bestel nu » nrcwebwinkel.nl/ligstoel

Bekijk alle aanbiedingen online » nrcwebwinkel.nl/voorjaar

De 27ste Vreugde in Eindhoven om de landstitel van PSV

Fans juichen tijdens de huldiging van PSV op het Eindhovense Stadhuisplein. Door het gelijkspel van Feyenoord werd de club zondag voor de derde keer op rij landskampioen. Hierdoor veroverden de Eindhovenaars voor de 27ste keer de landstitel. Met de platte kar reden de spelers van het Philips Stadion door de stad naar het Stadhuisplein waar de supporters de selectie stonden op te wachten. De gemeente hield rekening met 100.000 supporters in de stad.

FOTO SEM VAN DER WAL/ANP

nrcwebwinkel

Vier het voorjaar met de mooiste aanbiedingen

BUSHNELL
Spotting scope trophy xtreme 20-60x65

Adviesprijs 359,99
fabrikant 199,-

- Omhoog draaibare oogschelp
- Volledig multi-gecoate lenzen
- Draaibare statief kraag en geleverd in een zachte draagzak

BUSHNELL
Waterproof Explorer 8x42

Adviesprijs 199,-
fabrikant 99,-

- Zeer gebruiksvriendelijk en waterbestendig (IPX7)
- Natuurgetrouwe kleurweergave
- Ideaal voor vogelspotten, concerten en andere buitenavonturen

CAMOUFLAGE
Vogelhuis met camera en AI

Adviesprijs 219,-
fabrikant 199,-

- Werkt continue door zonne-energie en de ingebouwde 5200 mAh lithium-ion batterij
- Verstelbare ingangsringen trekken verschillende vogelsoorten aan
- Hoge resolutie beeldmateriaal, neemt op in Full HD1080-video of 2MP-foto

STEINER
Safari Ultrasharp 10x26

Adviesprijs 169,-
fabrikant 129,-

- Close Focus: 3,5m
- 10 jaar garantie
- Bescherming tegen strooiligheid en koude wind vanaf de zijkant

BUSHNELL
Nitro 10x42 Black Roof

Adviesprijs 469,99
fabrikant 369,-

- PC3 gecoate BAK-4 prima's, fantastische prestaties bij weinig licht
- EXO Barrier lenscoatingtechnologie
- ED Prime Glass

Bekijk alle aanbiedingen online > nrcwebwinkel.nl/voorjaar

Advertentie

De 68-jarige To Lam werd dinsdag voor vijf jaar benoemd tot president van de Socialistische Republiek Vietnam. FOTO AFP

M/V/X IN HET NIEUWS TO LAM PRESIDENT

To Lam is nu ook president van Vietnam

Sinds dinsdag zijn de belangrijkste functies in het socialisme Vietnam in handen van één man, net als in buurland China.

Merel Thie
AMSTERDAM

Hij was al leider van de Communistische Partij en sinds dinsdag is de 68-jarige To Lam ook president van Vietnam. Hij werd door de Nationale Vergadering voor vijf jaar benoemd. Tegen journalisten van staatsmedia noemde To Lam het presidentschap een „grote eer” en een „heilige, nobele plicht”.

Net als in buurland China zijn de belangrijkste functies in Vietnam nu in handen van één man. In het verleden waren de functies van partijleider en president meestal gescheiden, om te voorkomen dat één leider te machtig zou worden. In de praktijk was de leider van de communistische partij al de bepalende persoon in het land dat twee uitersten in zich probeert te verenigen met een staatsgeleid kapitalistisch systeem binnen het communisme.

Dat To Lam de machtigste man zou worden, lag in zijn jeugd niet voor de hand. *The New York Times* beschreef hoe hij opgroeide onder een rieten dak in een groot en arm gezin in het dorp Xuan Cau, ten zuidoosten van hoofdstad Hanoi. Hij scharrelde volgens burens zelf eten bij elkaar - krabben, slakken, vissen en ratten. Hij wordt er herinnerd als sociaal en ijverig, maar niet als de beste leerling van het dorp. Zijn ouders waren overtuigd communist, al was zijn vader als kolonel niet hoog in rang.

Ook op de overheidsacademie voor veiligheidsmedewerkers viel To Lam niet meteen op, maar hij

wist een gestage opmars binnen de partij te realiseren - onder meer door consciëntieus aan zijn relaties te werken. Hij promoveerde op jurisprudentie en werd minister van Openbare Veiligheid. Tijdschrift *The Diplomat* typeert hem als de bedenker van een „bureaucratische revolutie” die moest leiden tot een efficiënter staats- en partij-apparaat. Ministeries en partijcommissies werden gedwongen te fuseren en bestuurslagen werden geschrapt. Zijn uiteindelijke succes wordt meestal toegeschreven aan zijn nadruk op het bereiken van welvaart voor Vietnam.

In 2021 kwam To Lam in opspraak nadat beelden online kwamen waarop hij zich in een restaurant een met bladgoud beklede biefstuk liet voeren door een chefkok.

In zijn speech stelde To Lam prioriteit te geven aan „zelfredzaamheid in de verdediging”

De verwachting is dat To Lam het huidige beleid met de focus op economische ontwikkeling doorzet. Vorig jaar groeide de economie er met 8 procent, To Lam streeft naar een jaarlijkse groei van 10 procent. De vraag is of dat lukt, aangezien Vietnam voor een groot deel van zijn energiebehoefte afhankelijk is van import.

In zijn aanvaardingsspeech stelde hij prioriteit te zullen geven aan „zelfredzaamheid in de verdediging”. Tot nu toe probeert Vietnam goede banden te onderhouden met alle machtsblokken, de „bamboestrategie” van „meebewegen maar niet breken”. Om de verhouding met de VS goed te houden kreeg de Trump-familie toestemming een golfresort in de geboorteregio van To Lam aan te leggen.

COLUMN
CAROLIEN ROELANTS

Syrische terrorist in Buckingham Palace

In de midden van het schandelijke oorlogsgeweld in het Midden-Oosten - door Amerika, tegen en door Iran, door en tegen Israël, in Libanon, in de Arabische Golfstaten, in Irak en in Gaza niet te vergeten - blijft Syrië relatief rustig. Relatief, daar kom ik straks op terug. Maar dat is wel opmerkelijk zo midden tussen de drones en raketten, terwijl het ook nog maar net een regimewisseling én Iraanse betrokkenheid achter de rug heeft, en het als herberg voor diverse etnische en religieuze minder- en meerderheden nogal instabiel is (voorzichtig uitgedrukt).

Nu zag ik zo'n aardige foto - de positieve aanleiding tot deze column - van interim-president Ahmed al-Sharaa op 31 maart met de Britse koning Charles. Een ex-al-Qaeda-terrorist met 10 miljoen dollar op zijn hoofd in Buckingham Palace. Altijd leuk zo'n terrorist die zich opwerpt, net als de Palestijnse leider Arafat en Israëlische premier Begin, die het respectievelijk in 1978 en 1994 tot de Nobelprijs voor de Vrede brachten.

Sharaa is in trek. Sinds hij december 2024 aan de macht kwam, heeft hij 24 officiële bezoeken afgelegd aan vijftien landen. Vorig jaar november stond hij als eerste Syrische leider ooit in Washington in het Witte Huis, een half jaar nadat hij door de Saoedische kroonprins in Riad in president Trumps armen was geduwd. Trump is of onder de indruk van een leider, of helemaal niet (Macron), en Sharaa vond hij meteen „een heel sterke leider” voor wie hij alles wilde doen om hem te laten slagen.

Indedaad bewerkstelligde hij dat het Congres in december de moordende Caesar Act-sancties tegen Syrië introk die elk begin van wederopbouw en herstel van de dramatische economische situatie onmogelijk maakten.

Europa heeft zijn sancties inmiddels ook ingetrokken. Sharaa's reis naar Londen en vervolgens Berlijn ging vooral over Syrische vluchtelingen, een onderwerp dat ons hier in Europa dwarszit - mij niet, maar de politiek wel. Sinds de val van Assads regime zijn vorig jaar volgens de Verenigde Naties al 1,7 miljoen ontheemden en 1,4 miljoen vluchtelingen naar hun woonplaatsen teruggekeerd, plus nog eens zo'n 200.000 vanuit Libanon in de afgelopen maand door die moordende Israëlische oorlog te-

gen Hezbollah. Syrië telt ruim 26 miljoen inwoners; er zijn nog vier miljoen Syrische vluchtelingen in het buitenland.

De Duitse kanselier Merz zei na zijn gesprek met Sharaa te hopen dat 80 procent van de circa miljoen Syriërs in Duitsland de komende drie jaar zal terugkeren. Daar kreeg hij nogal wat kritiek op, onder andere uit welbegrepen eigenbelang omdat dat in sommige sectoren tot arbeidstekorten zou leiden.

Syrië is opmerkelijk rustig te midden van het oorlogsgeweld

Maar de dramatische economie van Syrië, waar 90 procent van de bevolking onder de armoedegrens leeft, en de schade van Assads oorlog vormen andere blokkades. „De werkelijkheid op de grond vertelt een verhaal van doorgaande strijd. De schade is overal zichtbaar, in verwoeste gebouwen, overbelaste diensten en in de levens van mensen die nog proberen te herbouwen”, zei de Britse oud-minister David Milliband vorige week na een bezoek ter plaatse namens het International Rescue Committee.

Ik zou nog terugkomen op dat „relatief rustig” in mijn eerste zin. De rust is heel relatief - Israël heeft na de val van Assad nog een extra stuk Syrië bezet, voorbij de Golan die het in 1967 veroverde. Het heeft zich opgeworpen als beschermmer van de Druzische minderheid en vindt haast dagelijks wel een aanleiding voor een aanval hier of daar. Israël wil een in sektarische enclaves verdeeld, zwak Syrië. Vorige week herhaalde de Israëlische minister Ben-Gvir zijn oproep Sharaa te liquideren - want „de slag met het nieuwe Syrië komt eraan en die is een beslissende voor ons”.

Geen wonder dat de meeste van de ruim 150.000 Syriërs in Nederland niet van plan zijn om op korte termijn naar Syrië terug te keren, zo peilde de Internationale Migratie Organisatie.

Carolien Roelants is Midden-Oostenexpert.

REPORTAGE ZORGCRISIS CUBA

De ooit zo trotse Cubaanse zorg kraakt onder tekorten en sancties

Door stroomstoringen en brandstoftekort is het steeds moeilijker Cubaanse ziekenhuizen draaiende te houden.

Nina Jurna

HAVANA

Liefdevol houdt Jennifer Padrón de hand van haar vader Regino vast die met zijn ogen half dicht op een ziekenhuisbed ligt. Arts Reinaldo Martínez komt binnen en controleert de polsslag van de 73-jarige patiënt. „Het lijkt al wat beter te gaan”, zegt de dokter tevreden. „Als het zo doorgaat bent u binnenkort weer op de been.”

Het is druk in het Hospital La Dependiente, in Havana. Eerder op de ochtend is er een lading medicijnen en medische apparatuur binnengebracht in twee grote stevige blauwe plastic zakken. Enthousiast begint Martínez met het verplegend personeel de tassen uit te pakken.

„Eindelijk weer antibiotica”, zegt hij opgelucht en bekijkt de doosjes. Uit de andere zak vist hij een reanimatie-apparaat wat gebruikt wordt bij mensen met een hartinfarct.

De lading is onderdeel van het humanitaire hulpkonvooi waarbij verschillende organisaties uit vooral Latijns-Amerikaanse landen, hulpgoederen naar Cuba brengen. „Het is triest dat we nauwelijks nog mensen kunnen helpen en bijna geen medicijnen meer hebben. Door de vele stroomstoringen en het tekort aan brandstof wordt het ook steeds moeilijker om dit ziekenhuis draaiende te houden. Ambulances kunnen niet uitrijden en opereren wordt moeilijker”, zegt arts Martínez. Hij gaat verder met zijn ronde langs de patiënten. In totaal liggen er momenteel tweehonderd zieken op de verschillende afdelingen.

Jennifer Padrón deeft af en toe het hoofd van haar vader met een natte doek. „We zijn al in zoveel ziekenhuizen geweest met hem, maar bijna nergens kon hij geholpen worden. Mijn vader heeft een beroerte gehad en moet aansterken, maar er is nauwelijks hulp of medicatie. Dat er hier nu net een lading medicijnen binnen is gekomen is een zegen”, zegt ze.

Zorg als exportproduct

Sinds januari heeft de al jaren voortkabbelende crisis in Cuba een nieuw dieptepunt bereikt, nadat de Amerikaanse president Donald Trump een volledige olieboycot afkondigde. Landen die Cuba nog olie leveren kunnen sancties verwachten. Zo hoopt Washington het Cubaanse regime op de knieën te krijgen. Desondanks kreeg een Russisch schip met 730.000 liter ruwe olie wel toestemming om door te varen naar Cuba, een tweede is onderweg. Maar dit kan

slechts tijdelijke verlichting geven.

Ooit stond de Cubaanse gezondheidszorg hoog aangeschreven, ook internationaal. In het socialistische land is medische hulp voor elke Cubaan gratis en artsen worden als exportproduct van de staat – ook uitgezonden naar andere landen. Dat hele systeem staat al jaren onder druk en dreigt nu in te storten.

Medicijnen zijn steeds moeilijker te krijgen, leert een rondgang langs apotheken in Havana. Vele zijn dicht of hebben – op een kleine voorraad na – lege schappen. „De fase waar we nu in terecht zijn gekomen is zeer kritiek. Het doet me pijn als ik een patiënt in ons ziekenhuis zie liggen en we geen medicijnen hebben of medische apparaten. Je voelt je machteloos”, aldus arts Martínez.

Uit internationaal onderzoek, waar ook de Universiteit van Leiden aan meewerkte, blijkt dat als gevolg van de opeenvolgende

Amerikaanse sancties sinds 1962 er een oversterfte is van meer dan 13.000 baby's. „We zijn al decennialang aan zoveel restricties gebonden met alle gevolgen van dien. De impact van deze laatste olieboycot is een laatste druppel”, waarschuwt Martínez.

De fase waar we nu in zijn gekomen is zeer kritiek

Reinaldo Martínez arts

In de lange gang van het ziekenhuis dwelt een schoonmaakster de vloer tot de tegels glimmen. Het verplegend personeel sorteert de gedoneerde medicijnen om ze over de afdelingen te verdelen. Vanaf een afstandje kijkt Indira Pérez van ICAP toe. Ze is

hoofd van de Latijns-Amerika-afdeling van deze Cubaanse overheidsorganisatie die de humanitaire hulp die binnenkomt coördineert naar de verschillende ziekenhuizen.

Dat steeds meer regeringen in de regio onder druk van Trump de banden met Cuba verbreken, is goed voelbaar, vertelt Pérez. Zo worden landen waar de Cubaanse artsen naar toe gezonden zijn, onder druk gezet ze nu het land uit te zetten. „In Ecuador moesten onze artsen binnen 48 uur het land verlaten. Dat heeft enorme impact, want ze werken daar al jaren en wonen er met hun families. Wie kan er nu in zo'n korte tijd een heel leven opbreken?”, zegt ze verontwaardigd. De rechtse president van Ecuador, Daniel Noboa is een bondgenoot van Trump en koos eerder voor zijn geld.

Het Cubaanse artsenprogramma is niet onomstreden. Het geld

dat de landen betalen voor de aanwezigheid van de Cubaanse artsen, gaat grotendeels naar de Cubaanse overheid, niet naar de artsen zelf. Maar de Cubaanse dokters doen vaak levensreddend werk en zijn ook onmisbaar geworden in veel Latijns-Amerikaanse en Afrikaanse landen die tekort hebben aan artsen of een zwakke gezondheidszorg hebben.

Behalve de tekorten aan medische producten is er nog iets waar arts Reinaldo Martínez zich grote zorgen over maakt de laatste tijd. Hij ziet steeds meer stress ontstaan als gevolg van Trumps olieboycot. „We zien steeds meer patiënten binnenkomen met een ziektepatroon veroorzaakt door grote stress. Als je dagelijks bezig moet zijn of er wel elektriciteit is of water, of hoe je je kinderen te eten moet geven, kan dat grote impact hebben op je gezondheid.”

Boven: In het Salvador Allende-ziekenhuis van Havana hangt een portret van Fidel Castro met de Chileense president naar wie het ziekenhuis vernoemd is. **Linksonder:** Hulpverleners dragen hulpgoederen door een kinderziekenhuis in Havana binnen. **Rechtsonder:** Arts Reinaldo Martínez (l) bij patiënt Regino Padrón en diens dochter Jennifer. FOTOS: REUTERS, AFP, NINA JURNA

nrc webwinkel

MUD JEANS

Tijdloze denim
Ontworpen om jarenlang mee te gaan

Adviesprijs fabrikant
vanaf 129,95
99,95

Certified
B
Corporation

- › Jeans gemaakt van oude denim
- › Ontworpen om jarenlang mee te gaan
- › Denim waar kwaliteit, stijl en verantwoordelijkheid samenkomen

De denim van MUD Jeans is onmisbaar in een garderobe die draait om kwaliteit en intentie: veelzijdig, stijlvol en moeiteloos te combineren. Sinds 2012 verenigt MUD Jeans premium kwaliteit met circulaire innovatie. De jeans zijn tijdloos en modern, gemaakt van duurzame materialen, met verfijnde afwerking en pasvormen die seizoen na seizoen meegaan. Denim die niet alleen mooi staat, maar ook comfortabel en verantwoord draagt.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/mudjeans

Bijeenkomst van de NSDAP in 1932 in Berlijn, terwijl partijleider Adolf Hitler door de menigte rijdt. FOTO GETTY IMAGES

NSDAP

Wie waren er officieel nazi? Iedereen kan nu de NSDAP-ledenlijst bekijken

Veel Duitsers doorzochten de onlangs openbaar gemaakte lidmaatschapsregisters.

Nynke van Verschuer

BERLIJN

Sinds kort kunnen belangstellenden gemakkelijk bekijken of voorouders, of willekeurige anderen, lid waren van de Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP); dus of iemand officieel een nazi was. Half maart zette het Amerikaans Nationaal Archief de microfilmopnamen van het NSDAP-lidmaatschapsregister online, dat het Amerikaanse leger na de Tweede Wereldoorlog in beslag nam. De databank bestaat uit miljoenen opnamen van lidmaatschapskaarten met gegevens als naam, woonplaats, beroep en geboortedatum, soms vergezeld van een pasfoto.

In 1945 waren zo'n negen miljoen Duitsers lid van de NSDAP. Het lidmaatschap werd centraal en regionaal geregistreerd, en de verschillende registers zijn in de Amerikaanse databank opgenomen. Van beide registers is een deel verloren gegaan, maar volgens schattingen van deskundigen is zo'n 80 procent van de partijleden terug te vinden. De indexkaarten van prominente partijleden – die van Adolf Hitler bijvoorbeeld – zijn niet online gezet.

Sinds de documenten online staan, van de site meermaals uit de lucht vanwege de grote interesse. Of veel mensen vonden wat ze zochten valt te betwijfelen: zeker

bij het zoeken naar een veelvoorkomende naam moeten geïnteresseerden door honderden pagina's scrollen om bij de persoon met juiste geboortjaar en geboorteplaats uit te komen.

In Duitsland is er weinig debat over de openbaarmaking van het Amerikaanse archief. Tot een jaar of twintig geleden was er in Duitsland nog regelmatig ophef als bleek dat een bekend persoon lid was geweest van de NSDAP, bijvoorbeeld de schrijvers Martin Walser en Siegfried Lenz (die beiden zeiden niets te weten van dat lidmaatschap). Maar dergelijke consternatie klinkt niet meer – vooral omdat de generatie die lid had kunnen zijn van de NSDAP vrijwel geheel dood is. De jongst mogelijke partijleden zijn geboren in het jaar 1928, dus bijna honderd (tot 1944 was de minimumleeftijd voor lidmaatschap 18, daarna 17 jaar).

„De zogenoemde 'ervaringsgeneratie' zit niet meer aan tafel”, schrijft *Die Zeit*

„De zogenoemde 'ervaringsgeneratie' zit niet meer aan tafel”, schrijft *Die Zeit*. Daardoor is het, volgens het weekblad, zonder twi- felf makkelijker geworden om het verleden van de eigen familie na te gaan dan tien of twintig jaar geleden. Een reeks boeken die in de afgelopen jaren verschenen, waarin kleinkinderen de daden van hun grootouders reconstrueren, laat zien dat de drempel om in de familiegeschiedenis te duiken inderdaad niet zo hoog meer is. De origi-

nele kaarten, waarvan het Amerikaanse National Archives and Records Administration de microfilmopnamen online zette, liggen in Berlijn in het Bundesarchiv.

Begin van een zoektocht

Die Zeit beschrijft aan de hand van het online materiaal hoe het ledental van de NSDAP zich ontwikkelde. Tot begin 1930 had de partij, die in 1920 werd opgericht, zo'n 235.000 leden. In de vroege jaren dertig begon de partij te groeien, en na de machtsvername door Adolf Hitler begin 1933 kreeg de NSDAP in een klap 1,7 miljoen nieuwe leden. Daarna kwam er een ledenstop omdat de partijtop vreesde voor opportunisten. Tussen 1933 en 1937 konden mensen alleen bij wijze van uitzondering lid worden, na 1937, toen de ledenstop werd opgeheven, was er weer een hausse van toetredingen. In 1942 volgde opnieuw een ledenstop, behalve voor leden van de Hitlerjugend en de meisjesak daarvan, de Bund Deutscher Mädel.

Op de lidmaatschapskaarten in de online databank staan basale gegevens. Bij radiozender Deutschlandfunk waarschuwde historicus Frank Bösch ervoor om verstrekkende conclusies te trekken uit het archief: iemand kan lid van de NSDAP geweest zijn en niet terug te vinden zijn in het bestand vanwege de onvolledigheid ervan, of een overtuigd nationaalsocialist zijn geweest zonder lidmaatschap, bijvoorbeeld omdat officieren van de Wehrmacht in actieve dienst officieel geen lid mochten zijn van de partij. De zoektocht op de site van het Amerikaans Nationaal Archief, aldus Bösch, kan dus alleen het be- drijf zijn.

COCAÏNE KOORTS

LUISTER NU AFLEVERING 2
IN JE FAVORIETE PODCAST-APP

Terwijl Europa in lockdown zit, plant Flor Bressers in het voorjaar van 2020 vanaf een luxejacht in de Seychellen een enorm cocaïne-transport. De lading van 3.200 kilo cocaïne zit verstopt in containers met als bestemming Kriva Rochem, een klein bedrijf in de Antwerpse haven. Mark Eeckhout en Jan Meeus willen weten welke rol dit dekmantelbedrijf in de smokkelroute van cocaïne speelt. Is er nog een spoor van te vinden?

Luister nu aflevering 2 in je favoriete podcast-app
Ga naar nrc.nl/cocainekoorts voor meer over de podcast

nrc > **DS**

VIJF VRAGEN OVER PLATENLABEL UNIVERSAL MUSIC GROUP

Wat wil omstreden investeerder met Taylor Swift en Billie Eilish?

Het Amerikaanse investeringsfonds Pershing Square van Bill Ackman wil muziekconcern Universal Music Group kopen.

Jorg Leijten
AMSTERDAM

Whoever said money can't solve your problems, Must not have had enough money to solve 'em. Ariana Grande zingt in '7 Rings' over wat je allemaal kunt doen als je maar genoeg geld hebt. Had Bill Ackman een liedje gezet onder het persbericht dat hij dinsdag uitstuurde, dan had het dit nummer kunnen zijn. De Amerikaanse miljardair maakte daarmee wereldkundig dat hij een bod heeft uitgebracht op Universal Music Group (UMG) - waarbij Ariana Grande onder contract staat.

Met zijn hedgefonds Pershing Square Capital wil Ackman Universal kopen en naar de Verenigde Staten halen. UMG heeft zijn hoofdkantoor in Hilversum en is genoteerd aan de Amsterdamse beurs. Vijf vragen over het bod op UMG.

1 Allereerst: wat is de Universal Music Group?

UMG is in omzet (2025: 12,5 miljard euro) een van de grootste muziekconcerns ter wereld. Onder anderen Taylor Swift, Billie Eilish en Bob Dylan staan er onder contract. Het brengt op diverse labels muziek uit en verdient aan uitzending of streaming ervan en aan de merchandise rondom de artiesten. Ook houdt het een belang van zo'n 3 procent (ter waarde van 2,7 miljard euro) in streamingdienst Spotify.

In 2021 verkreeg UMG notering aan de Amsterdamse beurs, waarvoor het werd afgesplitst van het Franse mediaconglomeraat Vivendi - eigendom van de miljardairsfamilie Bolloré. Hun investeringsvehikel Bolloré Group heeft nog altijd 18 procent van de aandelen Universal in handen. Bij UMG werken wereldwijd ruim 10.500 mensen.

2 Wat is het nieuws?

Pershing Square wil Universal overnemen omdat de eigenaar van het fonds, Bill Ackman, vindt dat het aandeel UMG onderpresteert. En dat komt volgens hem niet doordat het zo slecht gaat in de muziekwereld. Pershing Square biedt beleggers 30,40 euro per aandeel, wat UMG op 55,7 miljard euro waardeert.

Het bod is flink hoger dan de 17,10 euro die het aandeel eind vorige week waard was. Pershing Square biedt de beleggers deels contanten en deels aandelen in een nieuw te vormen onderneming. Ackman wil Universal onderbrengen in dit nieuwe bedrijf en dat naar de beurs in New York brengen. Dit betekent dat Euronext Amsterdam opnieuw een

Ook Taylor Swift staat onder contract bij Universal Music Group. FOTO MARIO ANZUONI/REUTERS

fonds uit de hoofdindex, de AEX, ziet verdwijnen.

3 Wie is Bill Ackman?

Bill Ackman is een Amerikaanse zakenman met een geschat vermogen van 9 miljard dollar. Hij staat er met zijn hedgefonds Pershing Square Capital om bekend zich in te kopen bij een bedrijf en vervolgens veranderingen af te dwingen in de koers ervan.

Ackman zoekt bedrijven die in zijn ogen ondergewaardeerd zijn op de beurs. Als activistisch aandeelhouder bewerkstelt hij vervolgens ingrepen die de waarde vergroten. Dat deed hij onder meer bij Chipotle Mexican Grill en Canadian Pacific Railway. Hij stimuleert kostenreductie en investeringen in bedrijfsonderdelen die hij lucratief acht, met als doel de deelneming na een tijdje met winst te verkopen.

De zakenman is vrij actief op het sociale medium X, waar hij zich een groot supporter van Donald Trump toont. Zo is Ackman

fervent voorstander van het Amerikaanse ingrijpen in Iran.

Pershing Square had tot begin 2025 een notering aan de beurs in Amsterdam. Na de rellen met Israëlische voetbalsupporters en pro-Palestina-demonstranten, na jaar 2024, beëindigde hij die notering. „Gebeurtenissen in Amsterdam gedurende de laatste 24 uur vormen een omslagpunt”, schreef hij op X.

4 Waarom doet Pershing dit bod op Universal?

De koers van UMG is de afgelopen maanden ingezakt. Vorig jaar zomer was het aandeel nog bijna 28 euro waard, en vorige week dus nog maar 17. Ackman denkt dat er meer uit te halen is. Hij stelt dat het huidige bestuur van Universal het „uitstekend” heeft gedaan, maar ziet dat beleggers toch terughoudend zijn.

Die reserve zou te maken hebben met de belangen van de familie Bolloré. Naast de 18 procent die zij in UMG houdt via de privé-in-

vesteringsgroep, heeft het Vivendi-concern ook nog 10 procent. Daarmee bezit de familie bijna een derde van Universal en kan ze een zwaar stempel drukken op de besluitvorming bij het muziekconcern. Overigens is er niets bekend van recente interventies van de familie bij UMG.

Bill Ackman is fervent voorstander van het Amerikaanse ingrijpen in Iran

Ackman ziet in ieder geval onbenut beleggerspotentieel. Zijn investeringsfonds wijst in de toelichting op het bod op de mislukte poging UMG een notering in New York te geven. Via Pershing Square zou dat nu wel gerealiseerd moeten worden.

Hoe precies, dat laat de ondernemer in het midden. Wel maakt de persaankondiging van het bod

gewag van verhoging van de schulden om meer te kunnen investeren en uitkoop van een aantal grootaandeelhouders om de slagvaardigheid van UMG te vergroten.

5 Hoe kansrijk is het bod?

Het ongevraagde overnamebod van Pershing geldt als vijandig, en om te slagen is steun nodig van een aantal grotere aandeelhouders, de familie Bolloré voorop. Het is niet duidelijk of die vooraf benaderd is door Ackman. Dat Universal Music Group dinsdag niet meteen reageerde, kan erop duiden dat het niet gediend is van de poging.

Niettemin: het Amerikaanse investeringsfonds biedt met zijn bod de aandeelhouders een forse bonus van 75 procent ten opzichte van de slotkoers van vrijdag.

Na een opleving dinsdagochtend zakte de koers weer wat weg. Dat kan erop duiden dat beleggers niet direct geloven dat het bod inderdaad zal slagen.

DE GEHAKTBAL VAN DE TOEKOMST

Over deze serie

Nederlanders zouden minder dierlijk en meer plantaardig moeten eten. Dat is beter voor het klimaat en de gezondheid. En voor de portemonnee, nu vlees flink duurder wordt. Maar het mes in de gehaktbal? Dat ligt gevoelig. NRC laat de gehaktbal van de toekomst ontwerpen, als symbool van de eivit-transitie, en loopt daarbij aan tegen vragen, dilemma's en slimme oplossingen.

1 De productontwikkelaar denkt na over de gehaktbal van de toekomst

2 Supermarkten duwen de klant zachtjes naar minder vlees met hybride producten

3 Rundergehakt van dubbeldoelkoeien past in een duurzamer landbouwsysteem

4 Waarom de veldboon een zonnige toekomst in Nederland verdient

5 Voedsel winnen uit reststromen: oesterzwamvoetjes en suikerbietvezel

6 Kijk vaker onder water: zeewier eten om minder land te gebruiken

7 Draaien, bakken, proeven: hoe overtuigend is de gehaktbal van de toekomst?

Extra Janneke Vreugdenhil maakt een hybride bal voor de thuiskok.

In de keuken van Seaweed Foodsolutions maakt **Foppe Wiersma** hamburgers met daarin zeewier. FOTO JOHN VAN HAMOND

Waarom van land eten op een planeet vol zee?

Teelt op zee bespaart land en zoet water. Alleen dat al maakt dat zeewier, met zijn hartige smaak, een goede vleesvervanger is. „Maar als mensen één keer een slechte ervaring hebben gehad met zeewier, proberen ze het niet meer.”

Karel Berkhout en **Martine Kamsma**
AMSTERDAM

De red velvet cake en de brownies smaken zoals we ze kennen, zoet en smeug, maar echt gewoon blijken ze niet te zijn. „In de cake zit rood zeewier, in de brownie bruin zeewier”, verklaart Foppe Wiersma. Als Nederlanders al zeewier eten, blijft dat meestal beperkt tot de nori-vellen van de sushi, of wakame, de gifgroene zeewiersalade die ze erbij eten. „Dat ze zeewier kunt gebruiken in iets zoets voor bij de koffie, laat zien dat de toepassingen eindeloos zijn.”

Zo zijn we hier ook terechtgekomen. NRC onderzoekt of er een gehaktbal te maken is die even lekker is als de traditionele bal, maar dan met nog maar 40 procent dierlijke en 60 procent (lokale) plantaardige ingrediënten. Vers zeewier, bij voorkeur uit de Noordzee, kan onze zeewiersalade van de toekomst hartig en sappig maken. Dat denkt Dennis Favier, die voor NRC een prototype heeft ontworpen. Maar waar vind je vers wier? Favier: „Dan moet je naar Foppe Wiersma.”

Foppe Wiersma is een man met een missie. De voormalige restaurantkok wil dat zeewier een stevige plek krijgt in het dagelijkse menu. Voor de gezondheid, het klimaat, de voedselzekerheid - de zee zit er vol mee. Voor het be-

houd van de aarde en dus ook voor de smaak. Daarom runt de *creative chef* sinds enkele jaren Seaweed Food Solutions, een bedrijf dat zeewier vers importeert en verwerkt voor de voedingsindustrie.

Zeewier kent wel meer Nederlandse pioniers, die van alles maken uit het zilte gewas dat ook prima tussen de windmolens groeit - van chips tot verfstoffen voor beddengoed. Er geldt mee verdienen blijft voorlopig lastig, leert bijvoorbeeld het recente faillissement van een grote zeewierboerderij in de Oosterschelde. De start-up die Wiersma mede leidt, heeft het geluk van een toegewijde en financieel krachtige partner: het internationale voedingsmiddelenconcern Royal Smilde (343 miljoen euro omzet, 1.800 producten).

Het jonge bedrijf heeft in het Westelijk Havengebied van Amsterdam een grote keuken, waar (potentiële) klanten geregeld komen proeven. Hier ontvangt Wiersma met een collega van Royal Smilde zijn bezoek. Op roestvrijstalen bladen staan allerlei hapjes, zoals brood, kaas en kruidenboter. „In alles wat je hier nu eet, zit zeewier”, zegt Wiersma - in het ene gerecht een paar procent, in het andere veel meer.

De bezoekers moeten van alles proberen, vindt Wiersma: „Proeven hoe lekker producten met zeewier zijn.” Want zeewier heeft een matig imago bij consumenten. Vleesvervangers met zeewier, zoals de Dutch Weedburger, verdwenen roemloos uit het schap. Voor zee-

wierproducten geldt: onbekend maakt onbemind. „Bij zeewier staan we met 1-0 of 2-0 achter”, zegt hij: „Als mensen één keer een slechte ervaring hebben gehad, proberen ze het niet meer.”

Producten kiezen nu de weg van de geleidelijkheid. Geen hele burger of bitterbal van zeewier meer, maar een bescheiden notering in de ingrediëntenlijst. En steeds een beetje meer, als het aan Wiersma ligt.

De kaas die hij op een broodje serveert, heeft zeewierspikkels - een beetje zoals brandnetelkaas. In het zeewierworstje zien we het zeewier nauwelijks terug. Dé hit, zegt Wiersma, is een pasteijs met rundvlees en zeewier, dat al in de supermarkt wordt verkocht. Wiersma: „Uit blinde smaaktests blijkt dat proevers 'm lekkerder vinden dan de vorige variant met alleen vlees.”

Wat is er zo goed aan zeewier? Nou, allereerst de smaak dus, antwoordt Wiersma. Umami, de smaak die vaak als vleesachtig of hartig wordt omschreven. „Dat komt door een pakket aan glutamaten en mineralen zoals calcium, fosfor en kalium.” Met zijn zilte smaak is zeewier ook geschikt om de hoeveelheid zout in een product te verminderen. In een zeewierblend, een combinatie van verschillende wieren, zit gemiddeld 1,6 à 1,8 procent zout - vergelijkbaar met jonge kaas. Zeewier, vooral bruine, bevat daarnaast veel alginaten, die een handig bindmiddel zijn.

Bovenal is zeewier duurzaam. Bij de teelt van 'zeegroenten' wordt meer CO₂ opgenomen dan geproduceerd, en er is geen (kunst)mest nodig zoals bij de teelt van groenten op het land. Wiersma: „Waarom zou je zoveel zoetwaterplanten gebruiken als twee derde van de planeet uit zeeën en oceanen bestaat?” Bij teelt op zee worden zoet water en schaarse landbouwgrond gespaard.

Voor de gehaktbal is het doel ingrediënten zoveel mogelijk uit Nederland te halen. Maar hoewel in Nederlandse wateren wel geëxperimenteerd wordt met een zeewierboerderij, is de schaal beperkt en zijn de kosten nog hoog. De wakame die Nederlanders bij de sushi eten, komt vrijwel altijd uit Azië. In Europa heeft een beperkt aantal landen de natuurlijke omstandigheden én de infrastructuur om op commerciële schaal te produceren. Royal Smilde haalt zijn verse wieren voornamelijk uit de kustwateren van onder meer Ierland, Noorwegen en Spanje.

„Zeewier groeit snel”, zegt Wiersma, „en je kunt het meerdere keren per jaar oogsten.” De wieren worden veelal machinaal geoogst en ter plekke gewassen en ingevroren in kratten. Vervolgens gaan ze in containers op een boot naar een fabriek in het Friese Oosterwolde, waar ze worden gehakt, klein gesneden en gemengd. „We produceren zeewierblends, combinaties van verschillende wieren.”

„We eten zeewier” zeggen, is zoets als zeggen: „we eten groente”, aldus Wiersma. Er zijn zo'n 15.000 soorten zeewier, die voor het gemak zijn onderverdeeld in groen, bruin en rood. Echt groene wieren lijken wel wat op bladspinazie of andijvie. „Door verschillende wieren te combineren, krijg je een optimale structuur voor een specifiek voedingsproduct.”

De zeewierblends zijn nadrukkelijk ontwikkeld om te worden verwerkt in zogeheten hybride producten, met zowel dierlijke als plantaardige eiwitten. „Toen we daarmee begonnen, waren we een roepende in de woestijn. Als je niet koos voor volledig plantaardig of volledig vlees, zat je in een identiteitscrisis”, herinnert Wiersma zich. „Terwijl: zeewierblends bieden het beste van twee werelden: eiwit van vlees, vezels uit planten.”

Om de consument niet te laten schrikken, willen fabrikanten en supermarkten dat het zeewier onzichtbaar blijft in hun

De bereiding van **zeewierhamburgers** FOTO JOHN VAN HAMOND

product. „Kleur kan een belemmering zijn. Bij groene spikkels in je gehakt denk je aan bederf”, zegt Wiersma. Door bepaalde wieren te combineren, kun je voorkomen dat een blend te veel 'tekening' krijgt. „Dat vergemakkelijkt de acceptatie door de consument, zo is bewezen.”

De gehaktbal krijgt een boost

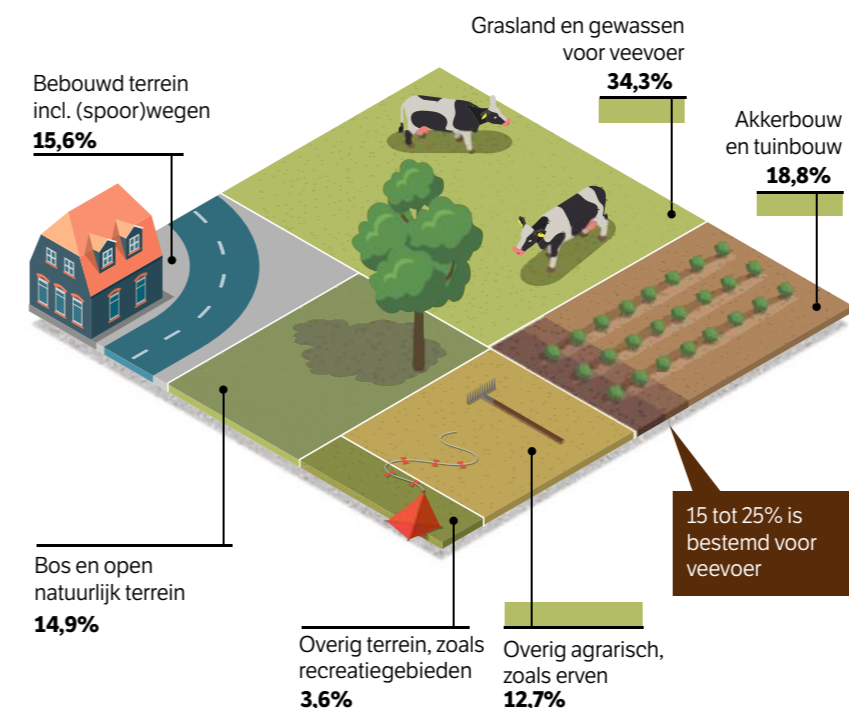
Met de voorkeuren van de consument in het achterhoofd kijkt Wiersma ook naar de gehaktbal van NRC. Die bestaat voor een flink deel uit veldboneneiwit. Met zoveel bonen kan de bal een beetje flauw worden. Daarom denkt Wiersma dat de bal „een lift” kan gebruiken. Om precies te zijn: „Een umami-boost.” Die komt voor een deel van de gebruikte oesterzwamvoetjes, maar zeewier is daar bij uitstek geschikt voor, zegt de zeewiersupporter. Wiersma denkt graag mee over de beste blend en de ideale verhoudingen voor de gehaktbal. „Het is belangrijk dat deze bal echt lekker wordt, anders raak je mensen kwijt.”

Wiersma weet de voordelen van zeewier goed te promoten. Toch staat de ontwikkeling nog in de kinderschoenen. Sea-

Het is dringen op de Nederlandse grond

Twee derde van Nederland is landbouwgrond

Verdeling van het Nederlandse landoppervlak naar gebruik

NRC 080426 / PB / Bron: CBS, WUR

weed Food Solutions produceert 40 à 50 ton zeewier per jaar, zegt Wiersma. „Dat is maar een begin.” De productie in heel Europa ligt volgens een schatting van de European Seaweed Association op 1.000 tot 2.000 ton per jaar. Dat is een fractie van de productie in Azië, waar bijna alle zeewier in de wereld wordt geteeld.

Een probleem van Europese zeewier is dat het duurder is dan andere vleesvervangers, zoals veldbonen. Dat komt deels doordat er zo weinig wordt geproduceerd, legt Wiersma uit. „De keten is nog niet efficiënt genoeg. Je hebt schaal nodig om de prijs omlaag te krijgen.” Aan de andere kant, zeewier is per kilo inmiddels goedkoper dan rundvlees. De prijzen van dat vlees zijn al een tijd aan het stijgen.

„Rundvlees wordt onbetaalbaar”, zegt Wiersma. „Dat helpt bij de acceptatie van zeewier.” Maar nog niet genoeg, denkt hij. Hij benadrukt nog maar eens dat we te weinig kijken naar wat de wereld onder water te bieden heeft. „We leven en denken boven water, de wereld is daarop ingericht.”

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Consumenten

Kunst & Antiek

TE KOOP GEVRAAGD klassieke of antieke auto's ook defect
Venema Antiques & Classic Cars
Rijksweg 17 te Dremp. Geopend op afspraak 06-53331279
info@venemaantiques.nl
www.venemaantiques.nl

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken. Dit is heel gemakkelijk, geef online op en betaal direct via iDEAL!

Ga naar: WWW.ZADKINEMEDIA.NL

Geef je oproep vóór de deadline van desbetreffende editie op!

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN Risicoloos leren

GROEPS-CURSUS 675,-
(2e persoon half geld extra)

Wat krijgt u voor uw geld?

✓ Gratis Handelsrobot

✓ Cursus in Hotel vd Valk

✓ Vers belegde broodjes

✓ Warm lopend buffet

✓ 8 weken live meekijken

✓ Opfrisdag naar keuze

✓ Boek met stappenplan

Maak alle fouten op een demo-account voordat u met echt geld begint

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen: vrijdag 10 of vrijdag 24 april

Aanmelden: 010 519 21 15 of robwesels.nl

Originele reacties cursisten

Samen leren

Fijn dat ik samen met mijn partner de cursus kon volgen. Zo houden we elkaar scherp.

Half negen

Ik verdien tegenwoordig bijna iedere dag. Mijn doel is €300 per dag, en die heb ik soms al vóór half negen binnen.

Snel geleerd

Ik heb in één dag meer geleerd dan in een half jaar boeken lezen.

Echte spanning

Het voelt alsof je live bij een groot spel zit. Spannend, maar met controle.

WWW.ROBWESSELS.NL 010 519 21 15

Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken. Dit is heel gemakkelijk, geef online op en ontvang de betaallink via e-mail.

Advertentie: Zedline Media - info@zadkinemedia.nl - Telefoon 010 - 458 91 24 - De brieven onder nummer sturen naar: Lange Nieuwstraat 108 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van bro.nl.

Advertentie

SEKSETEST

Testen op sekse bij de Spelen in LA: 'We gaan terug in de tijd'

Vanaf de Olympische Spelen van 2028 in Los Angeles moeten vrouwelijke sporters een genetische seksetest ondergaan. „Het was juist stopgezet omdat er te weinig wetenschappelijke evidentie is.”

Juliet Boogaard en Geertje Tuenter

AMSTERDAM

In 1950 werd Foekje Dillema voor het leven geschorst door de Nederlandse Atletiekunie. Ze nam afscheid van haar teamgenoten met de fameuze woorden „ze zeggen dat ik geen meid ben”. Haar atletiecarrière kwam ten einde. In 1972 mocht zwemster Corry de Vos niet meedoen aan de Olympische Spelen, ondanks haar uitstekende prestaties. Ze werd vanaf dat moment van alle grote toernooien geweerd en haar zwemcarrière kwam nooit van de grond. Pas veel later kwam ze erachter waarom: ze had XY-chromosomen, een intersekse-conditie, maar de artsen die dat ontdekten hadden het haar destijds niet verteld.

Als het in de jaren zestig mogelijk wordt XX- en XY-chromosomen te onderscheiden, wordt genetisch testen ingevoerd in de topsport, middels de zogenoemde SRY-test. En al sindsdien protesteren genetici tegen die testen, zegt Margriet van Heesch, die in 2015 promoveerde op de wetenschapsgeschiedenis van intersekse in Nederland. „Omdat geen enkele test kan aantonen of iemand geheel man of vrouw is. De genetische variatie is daarvoor te groot.” Om die reden schaft het International Olympic Comité (IOC) de SRY-test in 1999 weer af.

Eind maart maakte het IOC bekend de test weer terug te brengen om trans en een groot deel van de intersekse vrouwen te weren van de Olympische Spelen. Vrouwelijke sporters mogen alleen nog meedoen als zij met de test kunnen bewijzen dat ze „biologisch vrouw” zijn. Dat besluit hing al in de lucht: er werd verwacht dat IOC-voorzitter Kirsty Coventry met beleid voor de vrouwensport zou komen. Nog voor haar verkiezing als IOC-voorzitter in maart vorig jaar, sprak Coventry al over het „beschermen” van de vrouwen-categorie.

Concreet noemde ze trans vrouwen, die volgens haar „in het voordeel” zouden zijn bij cis-vrouwen. Daarbij wordt de SRY-test sinds vorig jaar door verschillende federaties al gebruikt in de topsport, zoals World Athletics en World Boxing.

Deels werd het nieuwe IOC-beleid met enthousiasme ontvangen. De Amerikaanse president Donald Trump feliciteerde het IOC met „hun besluit om mannen uit te sluiten van vrouwen-sporten”. Het Australische olympisch comité zei dat het beleid „eerlijkheid en

duidelijkheid” brengt.

Maar de afgelopen dagen klonken ook twijfels en kritiek. Zo zei NOC-NSF dat het het IOC steunt in het „beschermen” van de vrouwencompetitie tegen „mogelijk prestatievoordeel bij transvrouwen”, maar de Nederlandse sportkoepel liet ook weten „veel vragen” te hebben bij het verplicht testen.

NRC sprak experts en belangenhartigers over het IOC-besluit. Wat is de voornaamste kritiek? Wat kan dit beleid voor gevolgen hebben?

Interseksualiteit

Om te beginnen: de SRY-test, die met een speeksel-, wangslim- of bloedmonster afgenomen kan worden. Die toetst dus of een sporter het SRY-gen heeft, dat alleen op het Y-chromosoom te vinden is. Dat geldt voor trans vrouwen, maar ook voor een andere, grotere groep sporters: vrouwen met de conditie DSD, *differences of sex development*, ook wel interseksualiteit genoemd. Ongeveer 1 procent van de bevolking is intersekse, volgens Deens onderzoek uit 2019, al kan dat een onderschatting zijn.

Volgens het IOC levert een positieve SRY-uitslag „zeer accuraat bewijs” dat een sporter „mannelijke geslachtsontwikkeling” heeft doorgemaakt. Alleen voor een zeer klein deel van de DSD-sporters, die niet gevoelig zijn voor testosteron, maakt het IOC een uitzondering.

Maar deskundigen noemen deze genetische test achterhaald en niet geschikt. Zo zei Andrew Sinclair, de Australische wetenschapper die het SRY-gen in 1990 ontdekte, onlangs tegen *ABC News* dat dit beleid gebaseerd is op het „over-gesimplificeerde idee dat de aanwezigheid van een SRY-gen gelijkstaat aan man-zijn.”

„Genetisch testen is juist stopgezet omdat er te weinig wetenschappelijke evidentie voor was, naast allerlei ethische en praktische bezwaren”, zegt Baudewijntje Kreukels, hoogleraar medische psychologie bij het Amsterdam UMC met gender en geslachtsvariëaties als leerstoel. De Franse minister van Sport, Marina Ferrari, noemde het herinvouwen van SRY-testen „een stap terug in de tijd”.

Het biologisch geslacht is „een complexe combinatie van allerlei factoren: chromosomaal, gonadaal [interne geslachtsorganen], hormonaal en genitaal”, zegt Kreukels. „Deze test gaat slechts om één gen dat daar onderdeel van is. Dat is heel beperkt.”

In haar verklaring stelt Coventry dat het nieuwe IOC-beleid „gestoeld is op

wetenschap”. Maar, vraagt hoogleraar Eric Vilain, gespecialiseerd in DSD en sport, zich af: welke wetenschap dan? Vilain, die verbonden is aan de University of California: „Er is geen wetenschappelijke consensus over prestatievoordelen van DSD-sporters.” Daarbij, zegt hij, is er ook „geen directe correlatie tussen SRY en sportprestaties.”

Diverse mensen die NRC sprak, onder wie Vilain, hebben grote bezwaren bij het feit dat het IOC zich zegt te baseren op wetenschap, maar geen wetenschappelijk bewijs aandraagt. Ook vinden zij het laagbaar dat de door Coventry opgerichte werkgroep, die volgens haar met „duidelijke consensus” tot dit besluit kwam, anoniem is.

Gendercategorieën

„Het IOC is een private organisatie”, zegt Vilain, tot 2017 adviseur van het IOC op het gebied van DSD-sporters. „Ze hebben de macht om te zeggen: wij willen geen participatie van intersekse en trans vrouwen. Maar nu zoeken ze excuses om dat beleid te verantwoorden.” Een verhoogde hoeveelheid testosteron kan een sportief voordeel zijn. Maar niet alle vrouwen die positief testen op het SRY-gen hebben dat, zegt onderzoeker Van Heesch. „Er zijn 43 variaties waarbij mensen geboren worden met een lichaam dat niet helemaal in de

gendercategorieën ‘man of vrouw’ past.”

Het IOC zegt een uitzondering te maken voor vrouwen die niet gevoelig zijn voor testosteron. Maar ook testosteron is geen eenduidige graadmeter voor sekse dan wel sportief succes, zegt hoogleraar Kreukels. „Zoals sommige mannen van nature een lage testosteroonspiegel hebben, hebben sommige vrouwen van nature een hoge testosteroonspiegel.”

Uit onderzoek uit 2014, gepubliceerd in het wetenschappelijke tijdschrift *Clinical Endocrinology* bleek dat 16,5 procent van de mannelijke sporters qua testosteroongehalte in het ‘vrouwelijk bereik’ (laag testosteron) zat en 14 procent van de vrouwelijke sporters in het ‘mannelijk bereik’ (hoog testosteron).

Ook over het prestatievoordeel voor trans vrouwen is geen wetenschappelijke consensus, zegt Lars van Leeuwen, die vanuit de Erasmus Universiteit meewerkt aan een wetenschappelijke studie over sportprestaties na transitie, in opdracht van NOC-NSF. Grote onderzoeken naar trans topsporters zijn er niet. Een eenduidig beeld, zeker over de topsport als geheel, ontbreekt. Het bewijs dat trans vrouwen voordeel hebben ten opzichte van cis-vrouwen is „gering en wellicht zwak”, zij het eerder

Vrouwelijke atleten tijdens halve finale op de 60 meter horden van de WK Indoor vorige maand in Polen. FOTO AFP

tegen NRC, bewijs van het tegendeel noemt hij wellicht nog zwakker.

Omdat Coventry zich in het verleden met name over trans sporters heeft uitgelaten, kreeg deze groep in de media aanvankelijk veel aandacht. Maar in de praktijk zijn er vrijwel geen trans vrouwen in de topsport, zegt Mare de Vries van belangenorganisatie Transgender Netwerk. „Het feit dat de grootste en invloedrijkste internationale sportbond ervoor kiest om een hele bevolkingsgroep uit te sluiten, terwijl er in de geschiedenis maar één transvrouw ooit heeft meegedaan aan de Olympische Spelen [de Nieuw-Zeelandse gewichtstferster Laurel Hubbard, in 2021], en niet eens met daverend succes, toont aan dat dit beleid helemaal niet om veiligheid of duidelijkheid gaat. We leven in een tijd waar sportbonden besluiten nemen op basis van politieke druk en culturele tegenbewegingen.”

Aangezien er amper trans vrouwen actief zijn op het olympisch toneel, zal het nieuwe IOC-beleid voor intersekse sporters in de praktijk veel invloedrijker zijn. Omdat die groep in de sport groter is, maar met name ook omdat een deel van hen geen weet zal hebben van de aanwezigheid van een Y-chromosoom. Vilain: „Dit is een ethisch vraagstuk. Deze test kan levensveran-

derend zijn.” Het is daarnaast ook onduidelijk hoe de privacy van deze vrouwen bewaakt gaat worden, zegt hij. „Opeens mag iemand niet meer deelnemen. Ook als je niet meedeelt dat het vanwege een positieve test is, zal dat duidelijk zijn.”

Minderjarigen

Payoshni Mitra deelt deze zorgen. Mitra is directeur van Humans in Sport, een organisatie die zich inzet voor rechten van onder meer vrouwelijke DSD-sporters, met de Zuid-Afrikaanse atleet Caster Semenya als bekendste voorbeeld. Mitra benadrukt dat ook minderjarigen getest gaan worden. Want ook meisjes die willen meedoen aan de Jeugd Olympische Spelen moeten van het IOC een SRY-test ondergaan. Bovendien deden aan de Spelen van Parijs ook minderjarigen mee. Mitra: „Dit beleid gaat schade toebrengen aan alle meisjes en vrouwen, vooral intersekse vrouwen die bij de geboorte als vrouw zijn aangevoelen, opgegroeid zijn als meisje en altijd als vrouw zijn uitgekomen in de sport.”

Mir Abe Marinus, directeur van het expertisecentrum voor seksediversiteit NNID, vergelijkt de testverplichting en mogelijk verplichte behandeling met het behandelen van homoseksualiteit. „Ook dat was iets waarvan de

maatschappij vond dat iemand zich moest aanpassen aan het ‘normaal’. Dat zie je nu bij sporters die tegen hormoongrenzen aanlopen en behandeling moeten ondergaan. Artsen gaan uit van ‘standaard’ vrouwelijk lichaam.” Marinus noemt Annet Negesa, een Oegandese intersekse hardlooper die in 2012 zelfs een chirurgische ingreep moest ondergaan. „Wie waarborgt dat we niet weer die kant op gaan?”

„In topsport wordt bij uitstek geselecteerd op fysieke verschillen”, zegt Marinus. „Simone Biles is superklein en kan daardoor heel makkelijk op de evenwichtsbalk. Michael Phelps heeft klauwen van handen en een grotere spanwijdte dan lengte. En nu wordt over één fysieke eigenschap ineens gezegd: dat mag niet.” Imane Khelif is niet de enige bokser die iemand binnen een paar seconden knock-out heeft geslagen [waarna aan haar sekse getwijfeld werd], zegt Marinus, en Semenya heeft ook genoeg wedstrijden verloren.

Voordelen cis-mannen

Agnes Elling van het Mulier Instituut vindt de man/vrouw-indeling in de wedstrijd-sport logisch „vanwege bestaande voordelen voor cis-mannen”. Elling is onderzoeker op het gebied van sport en sociale in- en uitsluiting, onder

meer naar gender- en seksediversiteit. „Ik ben niet tegen de categorieën, maar wel vóór inclusie binnen de categorieën. Sinds 2004 mogen transvrouwen meedoen aan de Olympische Spelen. Dat daar bepaalde voorwaarden voor gelden, zoals dat je niet het ene jaar in de mannencategorie mag uitkomen en in het andere jaar in de vrouwen-categorie, vind ik niet vreemd. Deze test, daarentegen, is een categoriale uitsluiting.”

Hoewel de SRY-testen alleen verplicht worden voor olympische vrouwelijke sporters, vreest NOC-NSF dat de gevolgen van dit beleid kunnen doordrupelen naar andere internationale en nationale competities en „mogelijk ook” naar de breedtesport. „Vrouwen met een ‘mannelijk’ postuur kunnen te maken krijgen met wantrouwen jegens hun prestaties of met verdachtmakingen met betrekking tot hun vrouw-zijn.” Marinus van NNID vreest dat dat ook weerslag zal hebben voor meisjes op jeugdvelen.

Omdat genetisch testen ingrijpend is, heeft dit nieuwe beleid ook een sterke juridische component. Volgens een groep experts zijn generieke genetische testen in strijd met „nationaal en internationaal recht” op gebied van mensenrechten en het gebruik van genetisch testen en databescherming. Dat staat in een verklaring die werd ondertekend door ruim honderd mensen met expertise in sport en mensenrechten.

Geen wetenschappelijk bewijs

Antoine Duval, medeopsteller van het document en verbonden aan International Sports Law Center van het Asser Instituut in Den Haag, stelt dat het „vrij opmerkelijk” is dat het IOC seksetesten herinvoert terwijl het beleid nou juist werd afgeschaft wegens „diverse juridische en ethische” bezwaren. Zo beschouwt Duval genetisch seksetesten als strijdig met het ‘verbod op discriminatie’ en het recht op ‘eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven’ van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM), tenzij het IOC beweert dat deze seksetesten een „redelijke, noodzakelijke en proportionele” manier zijn om hun doel te bereiken. Maar het IOC heeft hiervoor, in elk geval op dit moment, geen wetenschappelijk bewijs aangeleverd. Dat zwakt volgens Duval hun juridische positie.

In sommige landen, zoals Frankrijk, zijn genetische testen verboden onder nationaal recht. Dat geldt voor Nederland niet. „Maar er moet wel altijd toestemming gegeven worden door de betrokkenen”, zegt minister Mirjam Sterk (Sport, CDA) in een reactie. „De vraag bestaat wel hoe vrijelijk die toestemming gegeven kan worden, omdat weigering hieraan deelname aan de Spelen in de weg staat.”

Duval is stilliger: hij stelt dat die vrije keuze ontnomen wordt, omdat sporters in feite moeten kiezen tussen de SRY-test en hun carrière. Terwijl de Internationale Verklaring Inzake Menselijke Genetische Gegevens voorschrijft dat voor genetische test alleen toestemming mag worden gegeven als die keuze „niet wordt ingegeven door financieel of persoonlijk gewin”.

„Als er geen ruimte is voor dialoog, moet je aan juridische stappen denken”, zegt Mitra van Humans in Sport. Alleen is dat volgens haar makkelijker gezegd dan gedaan. Dit soort rechtszaken, die bijvoorbeeld doorlopen tot het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, duren jarenlang en zijn duur. „Sportfederaties hebben veel financiële middelen. Maar veel individuele vrouwen niet. Dus ja, er zijn juridische mogelijkheden, maar het wordt ook heel moeilijk.”

» Hoe vrijelijk kan toestemming voor een genetische test zijn als weigering deelname aan de Spelen in de weg staat?

» Mirjam Sterk minister van Sport

Overleden

Knarsend valt tijd stil,
Onvermijdelijk vanzelf,
Weer komt de zon op.

Jan de Kramer

* 's-Gravenhage 16-05-1957 † Haarlem 03-04-2026

Anne-Marie Jansen
Charlotte en Wilhelmina *✶

Laurens en Sandra
Thomas en Leonie
Emma en Jelle

U bent op 10 april 2026 om 11.00 uur van harte welkom bij de afscheidsbijeenkomst in de Nieuwe Kerk.
Nieuwe Kerkplein 36, Haarlem

Na de bijeenkomst in de kerk wordt Jan in besloten kring begraven.

Correspondentie via Afscheid door Anne
Rusthoflaan 80, 3034 XN Rotterdam

In zijn woorden: 'We zijn op het punt gekomen waar onze paden uit elkaar gaan lopen.'

Jan de Kramer

senior adviseur arbeidsverhoudingen

Vorige week kregen wij het ongelofelijk verdrietige nieuws dat Jan is overleden.

Wij herinneren Jan als een toegewijde en betrokken collega. Een bevolgen vakman met een scherp oog voor wat mensen verbindt. Hij wist beweging te creëren door partijen dichterbij elkaar te brengen en nieuwe routes te verkennen. We gaan hem ontzettend missen.

Onze gedachten zijn bij zijn dierbaren.

Namens alle collega's,
Werkgeversvereniging AWWN

Den Haag, 8 april 2026

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht

Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten

Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden

Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Gedragen door haar grenzeloze liefde
en vol bewondering voor haar kracht nemen wij afscheid van

Truus Oele-Apon

1 mei 1941 - 5 april 2026

Ze was onverschrokken en tot op het laatst nieuwsgierig naar het wonder van het leven. Ze laat ons een weelde aan kunstwerken na en haar eigenzinnigheid blijft inspireren.

Jan Oele
Wim en Liesbeth
Laurus Oele †
Willemijn Oele
Christien Oele
Sander Pleij
Ezra, Cosima

Correspondentieadres:
J. A. Oele, Groot Haesebroekseweg 2b, 2243 EA Wassenaar

Het afscheid vindt zaterdag 11 april om 14.15 uur plaats op begraafplaats Westerveld, Duin en Kruidbergerweg 2-6 te Driehuis.

Wij bedanken de medewerkers van Verpleeghuis Duinstede die haar laatste maanden vulden met aandacht en humor.

Op een dag nam de mier afscheid van de eekhoorn. 'Ik ga voor geruime tijd op reis,' zei hij, 'maar ik weet niet voor hoe lang. Ik neem dus maar zó afscheid dat het ook voor heel lang kan zijn.'

Zij schudden elkaar meer dan één keer de hand en omhelsden elkaar ook zoals het bij een afscheid voor lange tijd hoort.

'Laat je nog iets van je horen?' vroeg de eekhoorn. De mier had zich al omgedraaid en riep, terwijl hij langs het bospad liep:

'Ja!'

Toon Tellegen

Op 2 april is volledig onverwachts overleden onze allerliefste

Wim Kooijman

* 1 februari 1950 † 2 april 2026

Liesbeth
Iris & Frans
Jelle & Danielle
Amber & Mels
Brent
Olivia

Op vrijdag 10 april bent u om 14.00 uur van harte welkom bij Scheltema, Marktsteeg 1 te Leiden.

In de zaal staan we stil bij het leven van Wim. Daarna is er gelegenheid om samen iets te drinken en zijn leven te vieren.

Voor bloemen zorgen wij zelf. Wim droeg Save the Children een warm hart toe. Een donatie in zijn naam aan dit goede doel wordt daarom gewaardeerd. Save the Children, IBAN: NL24RAB00343500000.

Correspondentieadres:
RememberMe - t.a.v. Liesbeth Zwartelé, Rusthoflaan 60, 3034 XM Rotterdam
liesbeth@zwartele.nl

Na een boeiend leven, grotendeels in het buitenland, is tot ons grote verdriet overleden mijn allerliefste zorgzame man, onze dierbare onmisbare vader, onze fantastische Opa en Pèpé

mr Herman Reyer Reinoud Virgiel Froger

Ridder in de Huisorde van Oranje
Oud-ambassadeur van Nederland in
Sri Lanka, Zuid-Afrika, Israël en Portugal

* De Bilt, 7 november 1941 † Warnsveld, 5 april 2026

Zutphen Dorine Froger - Barones van Dorth tot Medler
Vught Libuše en Bas Op de Coul - Froger
Kiki, Duco, Fée
Hoeilaart Alexa en Erwin Buyskens - Froger
Philippe, Amélie, Evelyne
Kaaipstad Emilie Froger
Maxime, Olivia
Zeist Suzanne en Roderick Kam - Froger
Floortje, Victoria, Tjalling, Magali

De afscheidsdienst zal worden gehouden op zaterdag 11 april om 13.00 uur in de Dorpskerk, Kerkstraat 2, te Vorden.

Marspoortstraat 7A, 7201 JA Zutphen, dorinefroger@planet.nl

Intens verdrietig nemen wij afscheid van
onze lieve broer

Herman Reyer Reinoud Virgiel Froger

7 november 1941 † 5 april 2026

Willem (†), Marie en René (†), Oda (†), Ida (†)
en Piet-Hein, Fred (†), Hanneke en Jan Evert,
Reyer en Edith, Chris (†), Sander (†) en Thea,
Gratia en Stijn, en hun kinderen en kleinkinderen

Diep bedroefd nemen wij afscheid van
onze dierbare zwager en oom

Herman Froger

Dirk-Jan van Dorth tot Medler
Mei-Mei

Reiniera en Paul
Wefers Bettink - van Dorth tot Medler
Elsbeth en Annette

Joanneke

Willemijn en Alexander
Chiara

Zeno van Dorth tot Medler †

Met veel verdriet nemen wij afscheid
van onze lieve vader en opa

Dr. Ir. Sipke Johannes van der Meer

Lid in de Orde van Oranje-Nassau

1934 - 2026

Uit aller naam: Familie Van der Meer

Correspondentieadres:
Lorentzlaan 2, 6952 GR te Dieren

Na een kort ziekbed is overleden onze lieve
moeder, schoonmoeder, zus, tante en vriendin

Veronique van der Heijden

Maastricht 25 juli 1957 † Culemborg 28 maart 2026

Haar uitvaart heeft
in besloten kring plaatsgevonden.

Emma Broholm en Ash Oliver

Correspondentie: Najade Uitvaarten
Meerkolstraat 21, 6542 TJ Nijmegen

Gute Nacht Freunde,
es ist Zeit für mich zu gehen.

Met veel verdriet en liefdevolle
herinneringen nemen wij afscheid
van mijn bijzondere man

Dr. F.A. Terhardt

20-11-1933 † 3-4-2026

Doris Terhardt-Secander

en familie

Wij nemen in besloten kring
afscheid van Franz

Correspondentieadres:
Plaszicht 3, 3054 AV Rotterdam

ILLUSTRATIE DIDE ROETEN

We moeten weer respect krijgen voor de kleding die we dragen

Het belang van kwaliteit van onze kleding, het repareren, doorgeven - we zijn het kwijtgeraakt, schrijft *Peter Leferink*. Regelgeving verandert gedrag - misschien. Maar alleen herwaardering verandert de cultuur.

Mijn grootvader had één goede jas. Dikke droge wol, donkerbruin, leren knopen. Gekocht bij de 'sjeke' herenmodezaak drie dorpen verderop. Had niets met mode zoals we dat nu belevten te maken, maar alles met waarde. Om zondags naar de kerk te dragen, en begravenissen, dat ook. Een jas voor gelegenheden die respect vroegen. Hij droeg hem, volgens de overlevering, dertig jaar lang. Toen gaf hij hem aan mijn vader. Mijn vader droeg hem ook jarenlang en gaf hem aan mij, met een knipoog, want ik was inmiddels een modeman en dit was een kledingstuk. Drie generaties. Een kledingstuk. Dat was geen sentimentaliteit, het was respect voor de waarde van kleding. Kwaliteit was een investering, geme-

ten in decennia, niet in prijskaartjes, en al helemaal niet in logo's of trends. Het kledingstuk werd een intrinsiek onderdeel van familiebanden. In januari publiceerde Imran Amed bij 'The Business of Fashion' een indringend artikel: „Can We Fix the Fashion System?” Hij legde zes vragen voor aan de industrie. Bijna vijfhonderd professionals reageerden - niet alleen topmanagers en -vrouwen, maar vooral de mensen die het systeem dagelijks draaiende houden: studiomanager, ontwerpers, inkopers, supplychainspecialisten. En juist zij zien de kloof tussen wat de top prioriteert - marges, AI, internationale verhoudingen - en wat er operationeel werkelijk misgaat. Voor hen is al jarenlang één ding glashelder, is de conclusie van Amed. „Sustainability wordt behandeld als een materiaalprobleem, terwijl het in essentie

een systeemprobleem is.” Geen hoeveelheid biologisch katoen of gerecycled polyester lost een systeem op dat consequent twintig tot dertig procent meer producten maakt dan het ooit kan verkopen. De inkoop wordt maanden van tevoren vastgelegd op basis van trendvoorspellingen over de verkoop - en overproductie is het structurele vangnet voor als die voorspelling verkeerd uitvalt. En in een onstabiele economie valt die 'gok' steeds vaker verkeerd uit.

Kwaliteit was ooit een investering voor het leven. Duurzaamheid was een voorwaarde, niet een marketingclaim. Kleding repareren was onderdeel van het bezitten. Waarde zat in levensduur en relatie met de drager. Kleding werd doorgegeven, gedeeld, was geladen met verhalen. Nu is volume het businessmodel. Trends dicteren levens-

We hebben volume verward met waarde, zichtbaarheid verward met impact

duur. En repareren is duurder dan vervangen. Waarde zit in wat nieuw is, wat oud is verliest waarde. Kleding is transactioneel geworden: kopen, dragen, weggooien.

Dat valt jongeren niet te verwijten. Trends zijn de taal geworden waarin identiteit wordt uitgedrukt, en die taal ontmantelt je niet met een goed argument. Wie vintage koopt, bewijst dat de relatie met oud niet kapot is, maar ze kopen oud als nieuw; als vondst, als statement, als iets wat nog niemand heeft gezien. De transactie is dezelfde gebleven, alleen het object is veranderd. Want van jongs af aan is alles gericht op vervanging in plaats van onderhoud. Van speelgoed tot telefoon tot kleding: het nieuwe vervangt het oude. Dat patroon wordt zo vroeg geïnternaliseerd dat het niet meer als aan geleerd voelt.

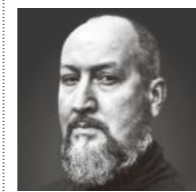
Culturele groei

Dit is niet alleen een modeprobleem, ik zie het ook in de bredere culturele sector. Gesubsidieerde instellingen worden afgerekend op bereik en bezoekerscijfers - niet op beleving en culturele groei. Meer programmering, minder diepgang. We hebben volume verward met waarde. Zichtbaarheid verward met impact. Transacties verward met transformatie. En zolang we die verwarring in stand houden, verandert er niets. Techniek en regelgeving lopen intussen in de kledingindustrie vooruit op cultuurverandering in de samenleving. *Fiber-to-fiber-recycling* maakt kleding oneindig recyclebaar. De EU verbiedt vanaf juli 2026 de vernietiging van onverkochte kleding. Frankrijk belast en verbiedt reclame voor *ultra-fast fashion*. Maar al die maatregelen repareren het systeem aan de buitenkant. Ze pakken niet aan wat er van binnenuit is verdwenen: het besef dat kleding waarde heeft. Niet financieel - twintig tot dertig procent overproductie is pure waardevernietiging. Niet ecologisch - elke seconde wordt een vrachtwagen aan kleding verbrand of begraven. Niet sociaal - arbeidsuitbuiting, ongelijkheid tussen het mondiale noorden en zuiden.

Regelgeving verandert gedrag (misschien). Maar alleen herwaardering verandert de cultuur.

De grootste ontbrekende schakel is onderwijs. Op basisscholen leren kinderen over de gevaren van roken en op het voortgezet onderwijs krijgen ze les over klimaatverandering. Maar ze leren daarbij vrijwel niets over de impact van hun kledinggedrag, terwijl de kledingindustrie goed is voor circa tien procent van de wereldwijde CO-uitstoot. Kinderen consumeren zestig tot tachtig kledingstukken per jaar maar weten niet hoe je een knoop moet aanzetten. De verbinding met wat we dragen, hoe het gemaakt wordt en wat het waard is, wordt nergens onderwezen. Niet alleen over kleding. Over waarde in bredere zin - wat een product kost aan grondstoffen, arbeid, tijd, gelijkwaardigheid.

Ik draag de jas van mijn grootvader niet meer. Ongeveer vijf jaar geleden ging hij dan toch ter ziele. De slijtplekken worden terrein en vormden gaten die groter werden dan een reparatie aankon. Ik werk inmiddels drie decennia in de mode-industrie en ken haar van binnenuit. Mijn grootvader had nog nooit van het begrip mode gehoord. Er was kleding, er was kledinggedrag - en daartussen ontstond waarde. Zonder marketingclaim, zonder seizoen, zonder strategie. Het is precies dat wat we zijn kwijtgeraakt. En het is precies dat wat we opnieuw moeten uitleggen aan jonge mensen. Het systeem is kapot, maar die man zonder mode leerde me dat alles te repareren is.

Peter C. Leferink is mode-expert en publicist.

COLUMN
JOSETTE DAEMEN

Pulserende bolletjes

Eén keer heb ik me ertoe verlaagd. Een wanhoopsdaad was het. Ik had NRC een essay beloofd over de toekomst van het liberalisme en worstelde er al dagen mee, raakte verstrikt in mijn eigen gedachten; flarden van mijn proefschrift; een puinhoop van aantekeningen. Zoals een bejaarde veteraan bij het horen van klapperende helikopterwieken wordt teruggevoerd naar de hel *back in 'Nam*, zo activeerde de knipperende cursor op het uitgestrekte wit precies het deel van mijn brein waarin de ondraaglijke *writers' block* van mijn PhD-tijd was genesteld. „Wat kan ik voor je doen?” vroeg de chatbot die was voorgeïnstalleerd op mijn laptop van de universiteit. Met bevende handen *copy-pastete* ik mijn aantekeningen in het chatvakje; of hij er een essay van kon maken over de toekomst van het liberalisme.

Pulserende bolletjes.

„Hmm... laten we een ander onderwerp proberen. Sorry daarvoor. Wat heb je nog meer in gedachten?”

Gegeven de materie die mijn verzoek betrof vond ik het antwoord grappig en wrang en enigszins onheilspellend, maar bovenal was het natuurlijk een redding. Niet dat ik ooit echt een door AI gefabriceerd essay naar de krant zou hebben gestuurd. Maar ik had mijn verhaal er toch door laten beïnvloeden misschien, of formuleringen overgenomen die niet de mijne waren, wat me achteraf ongetwijfeld op afkeuring was komen te staan van mijn hogere zelf.

Ook NRC zou het trouwens niet goed vinden, lees ik in de nieuwe AI-richtlijnen voor opiniestukken. „Elke zin in een artikel moet door de auteur zelf geschreven zijn”, staat er. „Bij het schrijven van teksten blijft de chatbot dus helemaal uit.” AI kan worden ingezet om bronnen te vinden en feedback te krijgen op eerste schrijfsels, maar het is nooit een informatiebron op zichzelf. Ideeën en tekst moeten uiteindelijk afkomstig zijn van de auteur, „van een mens dus”.

Het komt opvallend overeen met wat ik mijn studenten meegeef voor het schrijven van hun scriptie, en wat ik zeg tegen collega-academici in discussies over AI-gebruik in onderzoek. Dat er in de wetenschap en journalistiek vergelijkbare normen opgaan voor het gebruik van AI hoeft eigenlijk niet te verbazen. Wetenschap is er voor de vorming van kennis, journalistiek

voor de vinding van waarheid, die twee liggen dichtbij elkaar.

Voor beide doelen geldt in principe, naar mijn eigen bescheiden mensenmening, dat chatbots er bij uitstek ongeschikt voor zijn. Een chatbot berekent slechts op basis van een omvangrijke woordenbrij uit het verleden welk woord er nu met de grootste waarschijnlijkheid volgt op het voorgaande. Waarom zouden we in godsnaam denken dat zo'n platte calculatie ons per se brengt tot feiten of wijsheid; dat zo'n banale techniek kan resulteren in eenzelfde product als de lang beproefde methoden en zorgvuldige procedures van wetenschap en journalistiek?

Een platte calculatie brengt ons niet tot feiten of wijsheid

Dat veel mensen zo iets toch lijken te geloven, en dat zelfs sommige gerenommeerde journalisten en academici zich ertoe laten verleiden om fundamentele onderdelen van hun werk uit te besteden aan AI, heeft denk ik te maken met een bovenmatige focus op de kwantiteit van het product in plaats van de kwaliteit daarvan. De wens om méér te publiceren, sneller, en sneller te tekent ook weer méér. Als AI iets beter kan dan de mens, dan is het wel het in een oogwenk creëren van enorme hoeveelheden van wat we er ook maar van vragen - woorden, beelden, geluiden, artikelen, of lappen tekst die althans op artikelen lijken.

Juist tegen de achtergrond van de monsterlijke kwantiteit aan mens- en AI-gegenereerde content waarmee we nu al de hele dag door worden overstelpt, hoop ik dat de wetenschappers en journalisten zullen inzien dat de unieke waarde van hun werk zit in de kwaliteit van hun product. Laten we niet méér publiceren maar minder, de kwaliteitslat onder geen beding verlagen, en ons laten voorstaan op precies die eigenschap die wetenschap en journalistiek van chatbots onderscheidt: het vermogen om middels oerdegelijke methoden en grondige procedures in de buurt te komen van kennis en waarheid. Met bloed, zweet en tranen.

Josette Daemen is politiek filosoof aan het Instituut Bestuurskunde van Universiteit Leiden.

Commentaar

TOEKOMST VAN DE NAVO

Europa kan niet zwijgen nu Trump dreigt met oorlogsmisdaden

Overleeft de NAVO de oorlog in Iran? Het voortbestaan van het militaire bondgenootschap wordt zwaar op de proef gesteld nu de Verenigde Staten het internationaal recht loslaten en Donald Trump openlijk dreigt met het plegen van (verdere) oorlogsmisdaden in Iran, zoals het bombarderen van bruggen en energiecentrales. Woensdag moet blijken of de president zijn dreigement ten uitvoer heeft gebracht. Het is ook de dag dat Mark Rutte, secretaris-generaal van de NAVO, op bezoek is in het Witte Huis. Rutte wist geregeld de plooiën in de trans-Atlantische relatie glad te strijken, in ieder geval tijdelijk, en kocht daar zonder meer tijd mee. Maar wat doe je als een NAVO-partner openlijk aanstuurt op oorlogsmisdaden? Wat doe je als de leider van het belangrijkste NAVO-land de waarden van het bondgenootschap - vrijheid, stabiliteit en het recht op zelfverdediging - besmeurt met krantzinnige taal en irrationele oorlogshandelingen?

Onlangs dreigde Trump uit de NAVO te stappen. Hij vindt dat zijn Europese partners te weinig doen om de Straat van Hormuz te helpen heropenen (deze economisch belangrijke doorgang was overigens gewoon open totdat Trump de aanval op Iran opende). In een opmerkelijk interview met NRC beoogt de Vlaamse hoogleraar Koert Debeuf dat Europese NAVO-leden niet moeten wachten op een Amerikaans vertrek en zelf uit de alliantie moeten stappen.

Het regime in Iran is moorddadig, maar dat geeft NAVO-landen niet het recht zich daartoe te verlagen

„Door vast te houden aan onze alliantie met de VS, kunnen wij domingewijs in een wereldoorlog terechtkomen”, waarschuwt de Midden-Oostenkenner. Aan opstappen kleven risico's. Europa is indirect ook verwikkeld

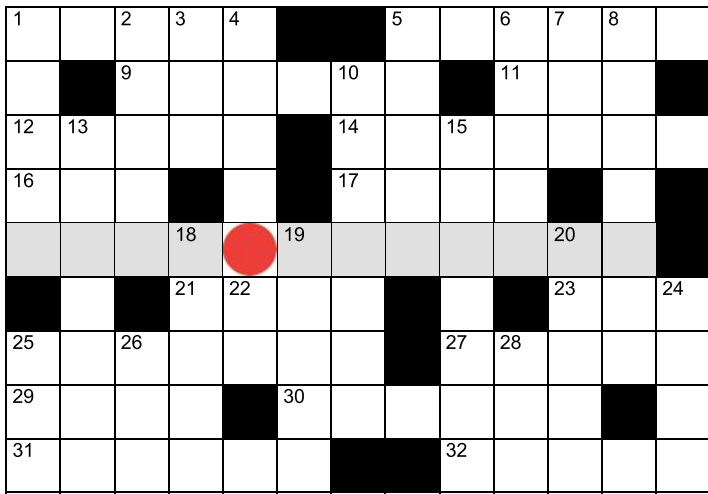
in een oorlog met Rusland en meer algemeen is de militaire verwevenheid met de VS nog erg groot. Een discussie voeren over opstappen of niet zou ook tussen NAVO-leden grote verschillen aan het licht brengen en tot verdeeldheid kunnen leiden. Tegelijkertijd is het duidelijk dat in een toxische relatie blijven zitten extreem schadelijk kan zijn.

Europa deed dit al eerder, met Israël. Het kwam niet wezenlijk in actie toen het duidelijk was dat er een genocide gaande was in Gaza. De speciale relatie met Israël kreeg uiteindelijk altijd voorrang. Het staat haaks op de Europese ambities om hoeder te zijn van multilateralisme en internationaal recht. Het heeft het Europese aanzien in de wereld, maar ook in Europese landen zelf, zwaar beschadigd.

Dezelfde dynamiek dreigt nu met de VS. Op een paar uitzonderingen na, zoals Spanje, slagen Europese landen er niet in om duidelijk stelling te nemen tegen de oorlog in Iran. Een oorlog die volgens juristen, nog los van mogelijke oorlogsmisdaden, indruist tegen internationaal recht omdat de VS niet bedreigd werden door Iran. Militaire bases in Europa worden door de Amerikanen ook nog volop als springplank naar Iran gebruikt. Wie zwijgt, stemt toe of zo kan het in ieder geval sterk overkomen. EU-leiders en de Britse premier Starmer lijken zich hiervan bewust. De afgelopen weken boden ze al iets meer tegenwicht.

Maandag trok voorzitter António Costa van de Europese Raad, het gremium van de leiders, nog wat extra rode lijnen. Het bestoken van civiele infrastructuur is „illegaal en onacceptabel”, reageerde de Portugese oud-premier op Trumps dreigementen. „Dit geldt voor Ruslands oorlog in Oekraïne en het geldt overal.” In andere woorden: het regime in Iran is zonder meer wreed en moorddadig, maar dat geeft NAVO-landen niet het recht om zich te verlagen tot oorlogsmisdaden. Het zou goed zijn als Rutte die fundamentele boodschap, op zijn eigen manier, overbrengt aan Trump.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 1. Stembus om aan de straat te zetten 5. Voormalig president van Zimbabwe 9. De __ waarheid 11. *Killing* __, serie met Sandra Oh 12. Bronnen van bloed of goud 14. Mogen spermadonors niet meer blijven 16. Overkoepelende belastingwet 17. Er hangt hier echt een goede __! 21. Smerige plaats 23. Amerikaanse landenclub 25. 'Paus bedankt tóch voor de __' 27. De vijfde smaak 29. De __, wielrenner van weleer 30. Variétés 31. Meetkundige figuur die op *The Dark Side of the Moon* staat 32. Cadans

Verticaal: 1. Koorjongen 2. Traag en niet reagerend 3. PSV stond gister op de platte 4. Waterplaats 5. Een behoorlijk aantal 6. Talkshowhost 7. Vogelvoorvoegsel 8. Chiquer dan de schoudervariant 10. Herberg 13. Maakt de vloer schoon 15. Nauwelijks bekend 18. Balvormige dieren 19. __, Anouk is jarig! 20. Hard brood 22. Minder snel 24. Bedacht 'De maatschappij, dat ben jij' 25. Ons verdiende loon 26. __, ik groei! 28. Past voor doorn of den

Oplossing puzzel 7 april. Horizontaal: 1. SCHILDPAD 7. LUS 10. AA 11. ERAS 12. BONO 13. PLASTIC 15. ERTOE 16. TELE 17. NUT 22. HEM 23. ALEN 24. EGALÉ 26. KALEBAS 28. HUIS 29. PERS 30. LO 31. ALS 32. VERMEULEN **Verticaal:** 1. SAP 2. CALVÉ 3. LETERME 4. DRIL 5. PACEMAKER 6. AS 7. LOTTA 8. UNO 9. SOEP 12. BRUYNE 14. STEELS 15. ENGELSE 18. POEHA 19. THAIS 20. ALARM 21. REALE 25. GUL 27. SON 29. P.E. **In het midden:** PETER MAGYAR

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

DUOLINGO

Met manlief een paar dagen in Spanje. We vertoeven er vaker en hij is druk bezig met Duolingo om de taal te leren.

Bij onze lokale tapasbar strijken we neer op het terras. De ober vraagt of we de menukaart in het Spaans of Engels willen hebben. Manlief legt uit dat we de Spaanse kaart kunnen lezen, hij is de taal aan het leren.

In de tussentijd hoort hij niet dat de ober in het Engels zegt „Where do you come from?” Enthousiast antwoordt hij „Duolingo”. De ober zegt „I come from Ecuador.”

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

Astrid Bolt

COLUMN
FRITS ABRAHAMS

Arme Jordi Cruïff

Het kan gebeuren dat je een huis koopt waarvan je al na een paar weken wanhopig denkt: waar ben ik aan begonnen. Het dak lekt, de muren zijn zo dun dat je het *NOS Journaal* via de burens kunt volgen en in de kelder hangt een niet te verjagen muffe lucht. Mij is dat allemaal ooit overkomen en daarom grijp ik zo goed hoe het Jordi Cruïff momenteel te moede moet zijn.

Hij werd bij Ajax binnengehaald als een soort reïncarnatie van zijn vader, de man die Ajax ooit naar hemelse hoogten had gevoerd. Jordi moest de nieuwe verlosser worden, hij zou bij Ajax alles goedmaken wat na de dood van zijn vader fout was gegaan.

Jordi bleek vereerd door het aanbod en liet zich verleiden. Sindsdien zien we hem op de tribune zitten van het naar zijn vader vernoemde stadion met een gezicht dat zo min mogelijk emotie wil verraden. Hij praat nog niet stiekem achter zijn hand, zoals tegenwoordig gebruikelijk is bij de spelers, want hij zwijgt liever helemaal. Daarom heeft hij nog geen grote interviews gegeven waarin hij zich aan het publiek presenteert.

Gun hem de tijd, zou ik zeggen, want hij moet nog verwerken wat zijn ogen niet helemaal kunnen geloven: dat Ajax sinds mensenheugenis - en dat is echt een hele poos - niet zó slecht gevoetbald heeft.

Arme Jordi. Waar moet hij beginnen? Het is heel gewoon geworden dat Ajax ook op eigen bodem wordt overklast door provinciale clubs die vroeger met lood in de voetbalschoenen naar Amsterdam vertrokken. NEC en FC Twente zijn twee recente voorbeelden. Op alle fronten schoot Ajax tekort. Niemand bleek goed genoeg. Een onbetrouwbare keeper, zwakke verdedigers, te jonge, onervaren middenvelders, slechts één aan-

valler, Mika Godts, met enige klasse.

Jordi had het kunnen weten als hij Ajax tevoren grondig had gevolgd, maar misschien heeft hij een al te optimistisch karakter. Eigenlijk is bij Ajax alles misgegaan na het gedwongen vertrek, vier jaar geleden, van directeur Marc Overmars wegens ontoelaatbaar gedrag tegen vrouwelijke werknemers. Bij Ajax bestaat nog zoveel heimwee naar de sportieve successen van toen dat af en toe de terugkeer van Overmars wordt gesuggereerd. Maar oud Ajax-voorzitter Michael van Praag heeft er nog onlangs op gewezen dat veel van die vrouwen nog steeds bij Ajax werken en dat daarom „een terugkeer niet mogelijk zou moeten zijn”.

Ajax speelt het slechtste voetbal sinds mensenheugenis

Jordi zal het dus helemaal zelf moeten opknappen: een heel nieuw elftal opbouwen met beperkte financiële middelen. Ajax heeft de laatste jaren met geld gesmeten naar de verkeerde spelers; alleen al in het seizoen 2024-2025 maakte het 21,5 miljoen over aan de voetbalmakelaars van deze spelers, Feyenoord en PSV deden het met een kleine 14 miljoen. In de periode daarvoor was het de Duitser Sven Mislintat die als directeur voetbalzaken Ajax opzadelde met een groot aantal slechte en dus onverkoopbare spelers.

Ajax is te vergelijken met een bedrijf dat door eigen wanbeleid in zwaar weer is beland. Wordt het de club fataal? Ach, ik heb de koop van mijn slechte huis destijds ook overleefd. En Jordi lijkt me een nette man, geen tweede Mislintat.

FOKKE & SUKKE
WISSELEN ERVARINGEN UIT

WE HEBBEN NOU EEN WACHTLIJSTJE ONTDEKT IN DE GGZ

DUURT MAAR 44 WEKEN!

RGV.T

nrc > puzzels

CruX: kleine kruiswoordpuzzel voor grote denkers

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

	2							1
	7	3			9			
		9			4			
	6					5	4	
			7			8		2
			1					9
			4		3	1	5	
					8		2	

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken. © Peter Ritmeester PZZL.com Rechts: de oplossing van gisteren.

5	9	8	6	3	7	4	1	2
3	6	4	1	2	8	9	7	5
1	2	7	5	9	4	6	3	8
4	3	9	8	6	1	2	5	7
7	5	1	2	4	3	8	6	9
2	8	6	9	7	5	1	4	3
8	4	5	7	1	2	3	9	6
9	1	2	3	5	6	7	8	4
6	7	3	4	8	9	5	2	1

Achterpagina.

Spookolifanten, of bestaan ze echt? Op zoek naar een mythische kudde

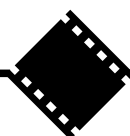
REGISSEUR WERNER
HERZOG OVER ZIJN
NATUURDOCUMENTAIRE
PAGINA C2-3

Het eerste en enige beeld dat ooit van de
spookolifanten werd geschoten.
FOTO COURTESY OF THE WILDERNESS PROJECT ARCHIVE

Cultuur

FILM & SERIES

Zap

De vier bemanningsleden van Artemis II aan de telefoon met president Trump. BRON LIVESTREAM NASA (YOUTUBE)

Een ongemakkelijk belletje met Trump

Na paasvermoeidheid, een lange dag vrij, is er geen beter medicijn dan *Radar*, waarin onder leiding van Antoinette Hertsberg consumentenproblemen worden onderzocht. Niemand kan beter ontzagwekkend streng zijn dan zij. In de woonstee van ondergetekende veroorzaakt het programma dan ook altijd een sfeer van gespannen paraatheid. Welke firma's zijn vanavond het haasje? En altijd die licht sluimerende angst: ik zal het dit keer toch niet zelf zijn?

Gisteravond op de slachtbank: de FIFA, Google en onkundige tatoeage-verwijderaars. Voor menigeen angstaanjagend, voor Hertsberg een doodnormale maandagavond. Op de terugweg denkt ze vermoedelijk al na over haar volgende hatrick. Shell, NAVO en Bolle Jos? Of toch Interpol, Apple en Ajax?

De woekerprizen van WK-voetbaltickets bracht *Radar* bij zeer fanatieke Oranjefan Marco van den Heuvel. Hij hield hartstochtelijk van Oranje, maar 5.000 euro voor een wedstrijdje vond hij ook wat gortig. Hij somde historische wapenfeiten van zijn fanschap op. Meest indrukwekkend: in Brazilië had hij „vijfduizend kilometer in taxi's en bussen” gereden voor „alle Oranjefesten”. Ik vermoedde dat de taxi chauffeurs in Rio er nog steeds om gieren. Urenlang rondjes rijden over de ring van Rio, de meter gretig doortellend, een dronken Marco van den Heuvel op de achterbank. „We zijn er nu écht bijna, *senhor* Van den Heuvel!”

Meer dan agenderen kon *Radar* uiteindelijk niet. Boos zei Hertsberg: „De FIFA heeft niet de moeite genomen om een reactie te geven op onze vragen.” Daarna moest ze snel door naar Google. Er was iets met malafide elektriciens en Google die niet optrad tegen bepaalde advertenties. Fons Hendriks was op speurtocht gestuurd. Hij snuffelde in woonwijken en tuurde door ruiten. Uiteindelijk beende hij het Amsterdamse kantoor van Google binnen en zei gedecideerd aan de balie: „Wij zijn van het programma *Radar* en we willen graag een hoge pief van Google Nederland spreken.” Hij zou pas weggaan als hij iemand had gesproken, maar uiteindelijk lukte het alleen om een beveiligde te spreken. Hertsberg was uiteraard diep verontwaardigd.

Betrof hetgeen door *Radar* werd vertoond de „rauwe werkelijkheid van het leven”, waarover eerder op de middag werd gerept in *De ongehoofde podcast*? Tot mijn verbazing werd deze goedbeluisterde podcast uitgezonden op NPO2. Grappig vond ik de achternamen van de aanwezige gasten op deze paasdag. Paas en Bach. De derde heette jammer genoeg geen Johannes of Gregorius, maar gewoon Boogerd.

Ik begreep niet waarom podcasts op tv worden uitgezonden. Sterker: na de paasuitzendingen van *Eva*, *Pauw & De Wit* en *Vandaag Inside* vroeg ik me af of deze programma's ook niet beter gewoon een podcast konden worden. Veel interessants was er niet te zien geweest. Interessanter was het als er plaats was gemaakt voor de YouTube-livestream van de NASA. Urenlang bekeek ik de intrigerende livebeelden van de maanmissie van ruimteschip Artemis II. Meestal was er geen audio, maar zag je de ruimtevaarders in de weer met snoertjes, tablets, plastic zakjes en elkaar. Voortdurend aan het opruimen, leek het.

Iets voor één uur 's nachts vloog het schip langs de, vanaf de aarde gezien, *dark side of the moon*. Na afloop van deze historische gebeurtenis volgde een tien minuten lang ongemakkelijk belletje met president Trump. Zagen de kosmonauten een groot verschil tussen „*the far side of the moon*”, wilde hij weten? Wat zouden de ruimteruiters nu voelen, vroeg ik me af. Ook diep in de ruimte, omgeven door mysterie, viel niet te ontsnappen aan *Realpolitiker* Trump. Het leek me sterk, maar ik hoopte dat de astronauten op dat moment bekend waren met de kosmische relativering van onze eigen Multatuli: „Van de maan af gezien zijn we allen even groot.”

Jelle Brunsen

Josef J. Fénykövi zit op een olifant die hij aan het Smithsonian Instituut doneerde nadat hij deze gedood had. FOTO SMITHSONIAN INSTITUTION ARCHIVES

INTERVIEW **WERNER HERZOG** REGISSEUR

'Mensen begrijpen nu dat in mijn films warme humor zit'

In 'Ghost Elephants' volgt Herzog natuuronderzoeker Steve Boyes, op zoek naar een olifantensoort. Maar de docu is geen natuurfilm. Het gaat over de zoektocht naar de waarheid. En over Herzogs lotbestemming.

Amber Wiznitzer

AMSTERDAM

Nee, Werner Herzog (83) heeft geen natuurfilm gemaakt. Zijn nieuwste documentaire mag dan tot stand zijn gekomen in samenwerking met *National Geographic* en een dier in de titel hebben, maar een natuurfilm is het „duidelijk niet”, zegt de Duitse schrijver, regisseur en filmproducent via een videoverbinding vanuit New York. „Daarom is de titel ook: *Ghost Elephants*. Het gaat over dromen, over de geesten van olifanten. De onderliggende vraag - niet alleen in deze film, maar waarschijnlijk ook in ons leven - is of het soms beter is om een droom te hebben die nooit in vervulling gaat. Dat kan zo veel intenser, zo veel moelijker zijn.”

U heeft dus al een heleboel vragen beantwoord.
„Nou ja, het is deel van het werk. *I'm not in the culture of complaining.*”

De inmiddels 83-jarige Herzog heeft niet lang nodig om de diepte in te duiken; het gesprek is amper twee minuten gaande wanneer hij de onderliggende vraag van het leven ter sprake brengt. Het is eind februari en zijn dagen staan in het teken van interviews over *Ghost Elephants*, dat deze week in de bioscoop en vanaf 5 juni op Disney+ komt. In de Verenigde Staten was de film eerder te zien: daar ging hij op 27 februari in première in de bioscoop. De dag voor ons gesprek schoof Herzog aan bij een Amerikaanse ochtendshow en was hij tot elf uur 's avonds in de weer met interviews.

Dat verwoordt u mooi diplomatiek.

„Ik ben helemaal niet diplomatiek.” In *Ghost Elephants* volgt Herzog de Zuid-Afrikaanse onderzoeker en milieubeschermer Steve Boyes, die de hoogvlakte van Angola afspuurt naar een gigantische, nog niet ontdekte olifantensoort. Hij wordt op de expeditie begeleid en bijgestaan door de Angolese etnobioloog Kerllen Costa en drie spoorzoekers uit Namibië, die onderdeel zijn van de San: de inheemse bewoners van de Kalahari-woestijn. Boyes leeft al jaren met beelden van de 'spookolifant' in zijn hoofd: zou hij echt bestaan? Hij voelt tot in het diepste van zijn wezen dat hij op zoek moet gaan.

Wat was het dat u, als maker, het meest fascineerde: de mogelijk-

heid van het bestaan van deze olifanten? Of Steve en zijn queeste?

„Het is allemaal een combinatie. Steve is een charismatisch hoofdfiguur in deze film, maar dat zijn de spoorzoekers bijvoorbeeld ook. De film is geen verslag van een expeditie - dat is niet wat ik doe. Ik denk dat het uiteindelijk niet over de natuur gaat, maar over onszelf. Over mensen en onze herkomst.”

Herzog begint een scène te beschrijven uit de documentaire, waarin een van de stamoudsten van de San buiten in de zon een muziekinstrument repareert, omringd door kippen. In de film klinkt de mijmerende stem van Herzog in een voice-over: zonder dit beeld te willen romantiseren, heeft hij even het gevoel dat „*it can't get any better than this.*”

„Gister werd de film vertoond in een filmtheater in Manhattan en dit was het moment waar het hardst om werd gelachen. Daar genoot ik van, want zo was het ook bedoeld. Het is een warme blik op de stamcultuur en ook een manier waarop ik naar mensen kijk. We weten dat we allemaal afstammen van de San. En ze zijn precies zoals wij. Ze zijn niet exotisch of wat dan ook - ze zijn ons.”

Beiers gevoel voor humor

Herzog herinnert zich zijn eerste interactie met een van de spoorzoekers: „Toen ik hem ontmoette, vroeg ik hem: 'In jouw taal betekent de naam van jouw volk: 'echte mensen'. Wat ben ik dan? Ik heb nog haar op mijn borst. Ben ik halfdier?' [San hebben doorgaans weinig tot geen zichtbaar lichaamshaar.] En hij lacht. 'Oh, nee, jullie zijn ook mensen, maar we noemen jullie: de harigen.' Zo ben ik binnen

dertig seconden in diep, diep contact met deze mensen. Dat moet je in je hebben als je zo'n film maakt. Meteen een diepe, menselijke interactie, een echte connectie. We lachen om hetzelfde.”

De manier waarop Herzog de onderwerpen en hoofdpersonen uit zijn film beschrijft, is haast teder te noemen. Toch stond hij ook lang bekend om films waarin de gekte nabij voelde en de werkwijze niet onomstreden was. Van controverse is tegenwoordig weinig sprake meer; onder een jongere generatie is Herzog vooral bekend komen te staan als de grappige, eigenninnige maker met de iconische, rasperige stem. En hoewel Boyes net als veel van Herzogs andere hoofdpersonen niet altijd helder onderscheid maakt tussen verbeelding en werkelijkheid, is hij bij lange na niet de meest zonderlinge figuur die de filmmaker heeft gevolgd.

Bent u door de jaren heen zachter geworden?

„Nee. Ik ben altijd zo geweest. Het was een probleem van de media, zoals waarschijnlijk ook jouw krant, die mij neerzetten als een gestoorde, geobsedeerde, sombere doemdenker en god weet wat nog meer. Nu begrijpen mensen plotseling dat in al mijn films veel warme humor zit. In allemaal, stuk voor stuk. Op het internet begint dit meer over te komen; dat ik een vreemd, Beiers gevoel voor humor heb, maar dat het ook een heel warm soort humor is.

Voelt u zich nu beter begrepen in de media?

„Nee. Ik geef niet om de media. Dat is niet mijn probleem.”

Het leek me interessant om te vragen, omdat u veel heeft gesproken en geschreven over het thema 'waarheid'; over dat waarheid geen stip is aan de horizon, maar een voortdurend proces van zoeken en benaderen. Als we die lijn volgen, zou dat ook kunnen betekenen dat we steeds dichterbij een echt beeld van u komen.

„Nee. Vergeet dat beeld van mij. Het is compleet irrelevant. Het enige wat telt is wat je ziet op het scherm. En natuurlijk, wanneer we spreken over 'de waarheid', dan doen we dat alleen tussen aanhalingstekens. Want niemand van ons weet wat het is.”

Cinema is mijn reis, schrijven is mijn thuis

Werner Herzog Regisseur

FOTO WIREIMAGE

Steve Boyes in 'Ghost Elephants'.

In een eerder interview met deze krant zei u dat het maken van films voor u gelijkstond aan op reis gaan, en schrijven aan thuis-blijven.

„Ik heb erop gewezen dat wat ik schrijf waarschijnlijk langer zal voortleven dan mijn films. Dat vond men verbijsterend. Maar nu veel van mijn boeken zijn uitgebracht of heruitgebracht, beginnen mensen te begrijpen dat er iets heel krachtigs in zit. Ze beginnen het verschil te begrijpen tussen schrijven en filmen en dat er niemand is die proza schrijft zoals ik dat doe. Ze zijn verbaasd over hoe ik filmen en schrijven samenbreng en ik heb daar een simpele verklaring voor: cinema is mijn reis, schrijven is mijn thuis.”

In datzelfde interview benoemt u dat het filmen en het schrijven bij u voortkomen uit dezelfde bron. „Uit dezelfde levensvisie, ja. Hetzelfde inbeeldingsvermogen, dezelfde manier van verhalen vertellen.”

Dezelfde beelden die al bestaan in uw hoofd?

„Ook, ja.”

Herkende u zichzelf in die zin in Steve?

„Ja. Ik kende al vrij vroeg in mijn adolescentie mijn lotsbestemming.”

Wat bedoelt u daar precies mee?

„Het werd aan me geopenbaard. Dat is tot op de dag van vandaag hetzelfde gebleven: ik ken mijn lotsbestemming. Het heeft zichzelf gemanifesteerd.”

Is die lotsbestemming in uw geval het vertellen van verhalen?

„Nee, het is veel meer dan dat. Maar het fundamentele element is verhalen vertellen, *sure.*”

Zou u die lotsbestemming anders zelf kunnen formuleren?

„Nee. Ik weet dat ik goed schrijf en ik weet dat mijn films goed zijn.”

Op zoek naar een kudde mythische olifanten in Angola

Recensie Documentaire

Ghost Elephants. Regie: Werner Herzog. Lengte: 99 minuten. Te zien in de bioscoop. ●●●●○

Kester Freriks

AMSTERDAM

Ergens op de hoogvlakte van Angola, waar enkele grote rivieren zoals de Congo en de Zambezi ontspringen, leeft een kudde olifanten; het gebied is ontoegankelijk en onherbergzaam. Deze olifanten vormen de droom van de Zuid-Afrikaanse natuuronderzoeker Steve Boyes (1979), een man die gelooft in het onmogelijke.

Regisseur Werner Herzog (1942) opent zijn nieuwste natuurdocumentaire *Ghost Elephants* in het Smithsonian Museum of Natural History in Washington DC. In de centrale rotunda staat een opgezette olifant, het grootste landdier ter wereld dat juist vanwege zijn grootte werd neergeschoten door een Hongaarse jager op 13 november 1955. Deze jager schonk vol trots en niet gehinderd door enige schaamte het tonnen wegende dode dier aan het Amerikaanse museum. We krijgen zwart-witfoto's van hem te zien, poserend met zijn geweer, lachend zittend op de gedode olifant.

Boyes - hoed op, fikse baard - cirkelt rond het opgezette dier. Al tien jaar is hij door deze mannelijke *bush elephant* bevangen en is hij ervan overtuigd dat er op 1.200 meter hoogte nazaten van hem leven, diep in de wildernis. Het is een kudde van mythische allure, zelden of nooit door iemand gezien, spookolifanten, ze leven in

de verbeelding zoals de Verschrikkelijke Sneeuwman of Moby Dick. Boyes is als de *grizzly man* van de olifanten, maar dan in de geest.

Herzogs documentaire volgt Boyes in zijn olifantendroom. Niet alleen door de *bush* op ruige zoektocht, begonnen met *fourwheels* en tot slot ruim veertig kilometer te voet verder naar de plek waar de geheimzinnige olifanten verblijven - het is meer. Herzog zelf is direct betrokken, al komt hij niet in beeld. Met zijn fenomenale stem, diep en welluidend, geeft hij klank aan Boyes' missie. Hij laat hem en de andere hoofdpersonen aan het woord, stelt vragen. De scènes in de dorpen van de drie Afrikaanse spoorzoekers, de *master trackers*, zijn imposant. De mannen geloven dat tijdens nachtenlange rituele dansen bij maanlicht en vuur de geest van de olifanten bezit van hen neemt. Dit drietal wijst Boyes de weg. Ze vinden het trekspoor van de dieren, zelfs een enkel grijs haartje op schofthoogte in de boomschors geldt als bewijs.

Herzog, zijn cameraploeg en componist Ernst Reijseger maken de kijker tot getuige van een hallucinerende obsessie. We zien olifanten gewichtloos onder water zweven als in een ballet. We zien ze weerkaatst in de waterspiegel van een rivier, alsof het schimmen zijn, de hersenspinsels van Boyes. Tot slot, plots, als niemand erop rekt, een grijs schim ver weg tussen de bladeren, niet meer dan dat. Het dier vlucht weg. Een pijl die master tracker Xui afvuurt om dna af te nemen kaast af. Zal Boyes ooit zekerheid krijgen? Hij berust erin, vol wijsheid; in Herzogs woorden: „misschien moet de droom een droom blijven”.

CLOSE-UP

Het kantoor van Netflix in Hollywood. FOTO GETTY IMAGES/CORBIS UNRELEASED

Hollywood brandt, maar niet door AI

Onlangs lag de Amerikaanse parlementariër Sydney Kamla-ger-Dove lekker op de behandeltafel van zijn acupuncturist. Terwijl de vrouw de naalden uit zijn rug trok, vroeg ze: „Kunt u iets doen aan de verdwijnende banen in de amusementsindustrie?” Die had hij niet zien aankomen. Als de acupuncturisten al de noedklok luiden, zo concludeerde hij, dan is er echt iets mis met Hollywood.

The Wall Street Journal haalt de Californische Democraat aan in een artikel over de teloorgang van Hollywood. Volgens het ministerie van werkgelegenheid verdampte in drie jaar tijd dertig procent van de banen in de Amerikaanse film- en tv-wereld. Het aantal gemaakte films en series liep terug van jaarlijks 251 naar 159. Acteur Noah Wyle van de succesrijke ziekenhuisserie *The Pitt* (HBO) noemt het „een bijna volledige verwoesting van onze ooit bloeiende industrie”.

Ik hoor u denken: 'Dat zal AI wel weer gedaan hebben'. Velen zijn bang dat kunstmatige intelligentie de creatieve beroepen zal decimeren. Maar dat is niet wat het rapport *Creative Disruption* laat zien. De Californische kunstacademie Otis College en adviesbureau Westwood onderzochten samen de krimp in Hollywood. Tussen 2022 en 2025 verloor de creatieve sector van California weliswaar 114.000 banen (14 procent), maar uitgerekend de beroepsgroepen die het meest met AI werken - scenario-schrijvers, artiesten en softwareontwikkelaars - maakten wel groei door.

Er zijn juist meer mensen nodig om de vele AI-missers te controleren

AI wordt weliswaar veel gebruikt in vooral de post-productie van films en series, maar de slimme computers maken nog te veel fouten, zo zeggen de creatievelingen in het rapport. Er zijn juist meer mensen nodig om de vele AI-missers te controleren. Wel merken ze op de werkvloer dat met de AI-hype de werkdruk toeneemt: de film- en seriebazen willen dat ze sneller werken, en dat dit werk niet geweldig hoeft te zijn. Middelmatic is goed genoeg. Een ontwikkeling die ik meen te zien in de series die nu uitkomen.

Liever naar Canada

Wat is er dan wél aan de hand met Hollywood? Ten eerste is de huidige krimp in de serie-wereld een reactie op de bloeitijd die 'Peak TV' wordt genoemd. Dat ging goed zolang de streamingdiensten gericht waren op het veroveren van een zo groot mogelijk marktaandeel, en de geldschieters investeren belangrijker vonden dan winst maken. Toen de markt verzadigd was - ongeveer drie jaar geleden - gingen de streamingdiensten op de centen letten, minder series maken, minder risico nemen, meer investeren in reality-tv en sport.

De krimp leidde tot veel fusies, die gepaard gingen met bezuinigen. Verder filmen producenten liever in andere staten en in het buitenland, waar ze bijvoorbeeld meer belastingvoordeel krijgen. Zo is het laatste seizoen van *The Boys*, dat deze week uitkomt, bijna helemaal gefilmd in Vancouver, Canada. Vermoedelijk de belangrijkste reden: YouTube, TikTok en Instagram trekken veel oogballen weg van Hollywood. Die sociale media worden gevuld door een gemêleerd internationaal gezelschap van amateurs en kleine producenten, dus daar profiteert Hollywood nauwelijks van.

Het goede nieuws: de productie van films en series in de rest van de wereld groeide, van jaarlijks 239 naar 249. Vooral in het Verenigd Koninkrijk wordt meer gemaakt. In dit overzicht valt Nederland onder „overige landen”, dus daar kunnen we nog niets zinnigs over zeggen.

Wilfred Takken

Zijn we gedoemd de fouten van onze ouders te herhalen, vraagt 'Tussen Broers' zich af

DOCUMENTAIRE Na zijn Gouden Kalf-winnende 'A Family Affair' komt Tom Fassaert met een tweede docu over zijn familie: de zoektocht van twee broers naar hun vader.

Tristan Theirylnck

ROTTERDAM

Tom Fassaert's vorige film - Gouden Kalf-winnaar *A Family Affair* - portretteerde zijn oma. Een gewezen mannequin die haar kinderen (meermaals) verliet en, vastgedraaid in haar eigen gelijk, verwelkte in Zuid-Afrika. De film eindigde met haar overlijden. Fassaert's tweede documentaire *Tussen Broers*, tien jaar later, begint ermee.

„De film is voorbij”, zegt vader Rob in de eerste beelden van *Tussen Broers*. „Mijn moeders leven is voorbij. We gaan weer over tot de orde van de dag.” En: „Nu ben ik de oudste. Nu moet ik zorgen dat ik de trauma's die ik heb meegekregen niet [...] overdraag.” Het was direct de aanleiding voor een nieuwe film. Want kan dat eigenlijk wel? Ben je niet gedoemd het verleden te herhalen? *Tussen Broers* pulkt aan de lijmrandjes van die vragen.

De docu begint als dubbelportret van vader Rob en oom René en vervormt langzaam tot een road-movie. De twee broers bonzen op deuren in gans Nederland en België, op zoek naar één voetafdruk die hun vader Richard op de wereld achterliet, voordat hij spoorloos verdween.

Het is een slinkse film. Een documentaire als een consult. Fassaert toont je eerst twee archetypen, en diept ze dan uit. Vader Rob is psycholoog, oom René patiënt. En hij is volgens Rob „de verpersoonlijking van alles wat er in onze jeugd mis ging”. Toen Rob drie was, René zes, werden de twee achtergelaten in een kindertehuis. Vader verdween spoorloos, moeder werd mannequin. Na twee jaar werden Rob en René opeens opgehaald door hun moeder. In een nieuwe woning, met een nieuwe vader, waren ze pleegkinderen in het ouderlijk huis. Alleen de rommelzolder was veilig voor moeder.

Rob studeerde, bouwde een gezin, scheidde. René werd dakloos, belandde in een inrichting, en woont als kluisenaar op een Amsterdams etage. In zijn leven doend zich naar eigen zeggen „rare toestanden” voor. Hij koopt vier fotocamera's omdat hij niet kan kiezen. Om hem heen verzamelt hij dozen, rommel, knipsels en flarden. „Gevoelskwesties” noemt hij de gerimpelde uitscheuringen van strips op de grond. Vader Rob helpt zijn broer al decennia vingerzwaaiend opruimen: een psycholoog met zijn patiënt.

Wat mist Tom zelf?

Maar Fassaert toont steeds meer parallellen. Ook vader Rob blijkt verzameldrang te hebben. Hij filmde elke ademteug van zijn eigen gezin. „Een herschepping van wat je kwijtgeraakt bent in je jeugd”, noemt hij dat achteraf, immer de psycholoog. Anderzijds heeft René zijn broer soms beter door dan hijzelf: „Het enige ideaal dat je kent is dat alles materieel in orde is. Maar dat is helemaal geen ideaal, dat is alleen materialisme.” Touché.

Fassaert vangt die gelijkenissen

vaak in hilarische beelden. Zoals de scène waarin vader Rob in analytische volzinnen uitlegt dat hij een boek over René wil schrijven, terwijl hij niet eens doorheeft dat René al minuten achter hem staat te wachten met een kop thee.

Het is een genuanceerde conclusie waar *Tussen Broers* je langzaam naartoe leidt. Nee, Rob en René herhaalden het verleden niet. Toch werden ze beiden 'de verpersoonlijking van hun jeugd'. Vader Rob gebruikte het als lanceerplatform, als referentiekader voor alles. En René nestelde zich in het verleden - hij probeert nog altijd die rommelzolder na te bouwen.

En tussen de regels door kom je erachter wie de werkelijke hoofdpersoon is: Tom Fassaert zelf, „de zwijgende man achter de camera”. Hij is de vertelstem, de motor achter deze zoektocht. Meer dan zijn vader en oom, wil Tom weten hoe het zijn grootvader verging. En daarmee: welke stille vloek er in zijn genen rust - welk haatdragend spook straks oprijst uit zijn verleden om zijn prille gezin te teisteren.

Als kijker blijf je achter met de vraag: wat mist Tom zelf? Zijn vader gebruikte de camera om een perfect gezin te scheppen. Welke wens legt Tom op aan de werkelijkheid als hij er een camera op richt?

Wellicht komen we daar over tien jaar achter. Tom Fassaert's volgende film, zoals hij vertelde tijdens de première op het IFFR, gaat over zijn eigen gezin.

Recensie Documentaire

Tussen Broers. Regie: Tom Fassaert.

Lengte: 106 minuten.

Te zien in de bioscoop.

●●●●○

Een jeugdfoto van Rob (links) en René (rechts) Fassaert. FOTO FILMDEPOT

Lucía García speelt in 'Romería' zowel de achttienjarige Marina als haar moeder in flashbacks.

Dana Linssen

ROTTERDAM

'De drugs brachten een nieuwe dictatuur naar Spanje'

INTERVIEW CARLA SIMÓN REGISSEUR

In het autobiografische 'Romería' gebruikt Carla Simón haar eigen verleden om te laten zien hoe Franco's dictatoriale regime in Spanje nog steeds doorwerkt.

Regisseur Carla Simón.

EUROPA PRESS VIA GETTY IMAGES

Recensie Autofictie

Romería. Regie: Carla Simón. Met: Lucía García, Mitch Martín, Tristán Ulloa. Lengte: 114 minuten. Te zien in de bioscoop.

●●●●○

la, en het huis en het landschap zag waarin mijn vader is opgegroeid, vielen alle puzzelstukjes op hun plaats.”

Je zou de drie films die ze tot nu toe maakte haar filmsche biografie kunnen noemen. *Summer 1993* (2017) baseerde ze op de weinige jeugdfoto's die ze had. *Alcarràs* (2022) bleef in die kinderjaren: na de dood van de patriarch dreigt de perzikenboomgaard van een familie verkocht te worden aan een windmolenpark. De film kiest geen partij, maar laat de pijn van de veranderingen zien voor de hele familie. En zo de pijn die meekomt met een veranderend Spanje.

Maar pas in *Romería* is Simóns blik echt ontwaakt: „Je zou kunnen zeggen dat in *Summer 1993* het zaadje voor *Romería* is geplant. Ik kreeg de brieven in handen die mijn moeder naar huis had gestuurd in de tijd dat ze met mijn vader in Vigo leefde, maar realiseerde me ook dat ik mijn ouders nooit meer helemaal zou kunnen leren kennen. Via de film heb ik die herinneringen alsnog gecreëerd. Omdat in mijn vaders familie een grote zwijgcultuur heerste kwam ik er tijdens het maken

van de film achter dat hij ook een soort allegorie werd voor de Spaanse geschiedenis. Na de dood van Franco zocht een hele generatie naar vergetelheid.”

Met de brieven van haar moeder als basis schreef Simón een gelaagd scenario. In het verhaalheden gaat Marina op zoek naar antwoorden over de vader die ze nooit heeft gekend. Via de brieven, Marina's eigen dagboek aantekeningen, en de camera die ze overal mee naartoe neemt, ontstaan weer andere perspectieven. En Simón laat ook het verleden van haar ouders tot leven komen door de actrice die Marina speelt ook haar moeder te laten spelen: „Op die manier kunnen heden en verleden ook in elkaar overlopen, en blijft toch duidelijk dat het allemaal een voorstelling van Marina is. Ze leeft zich in haar moeder in, en krijgt zo op een bepaalde manier ook vrede met de geschiedenis die ze nooit helemaal zal leren kennen.”

Het was een manier om al vroeg op de heroïne-epidemie te reflecteren: „De cultfilm als *Arrebato* (1979) gaat over een horrorfilmmaker die verslaafd is aan de heroïne en waarin allerlei filmische experimenten worden gebruikt om de drugservaring te verbeelden. Maar ik heb niet alleen de negatieve kanten van het drugsgebruik willen laten zien. Ik heb ze noch willen voorstellen, noch willen romantiseren. De generatie van mijn ouders was ook jong en rebels en op zoek naar vrijheid. De drugs brachten een nieuwe dictatuur.”

voor jeugdcultuur, waar feesten waren en jonge mensen uit heel Spanje naartoe trokken. Niet in de minste plaats omdat de grillige Atlantische kust, van oudsher een geliefd oord voor smokkelaars, de plek was waar drugs aan land kwamen en de heroïne-epidemie begon. Niemand wist hoe verslavend het was. „Mijn ouders waren beiden gebruikers, en aids was nog onbekend. Nadat mijn vader ziek was geworden werd hij verpleegd in een afgesloten kamer in zijn ouderlijk huis, zonder ramen, zo groot waren de schaamte en de onwetendheid. Tegelijkertijd is het mijn moeder wel gelukt om af te kicken toen ze zwanger van mij was. Zij werd pas later ziek. Men zegt dat ik door haar antistoffen beschermd was tegen hiv, maar dat ik met een verslavings-gen ben geboren. Ik ben best nieuwsgierig naar hun ervaringen, maar ben op mijn hoede voor drugs. Door de film ben ik toch in hun hoofd gekropen.”

Luchtig vervolg 'The Handmaid's Tale' voelt nu haast naïef

SERIE 'The Testaments', de vervolgserie op 'The Handmaid's Tale', is niet alleen ingehaald door de werkelijkheid maar ook bevreemdend luchtig, gezien het onderwerp.

Anke Meijer

AMSTERDAM

The *Testaments*, de vervolgserie op *The Handmaid's Tale*, zou uiterst urgent moeten voelen. Het eerste seizoen van diens voorganger was toen het in 2017 uitkwam immers zo actueel, dat de dieprode gewaden en witte kopies van de dienstmaagden uit de serie werden gedragen tijdens de vele protesten tegen de toen nieuwe president Trump. Maar *The Testaments*, dat is gebaseerd op het boek van Margaret Atwood uit 2019, lijkt te zijn ingehaald door de werkelijkheid. De nieuwe serie pikt het verhaal een aantal jaar na het einde van *The Handmaid's Tale* op. Gilead, de totalitaire patriarchale theocratie, ontstaat na een bloedige staatsgreep in de VS door een radicaal godsdienstige partij, staat nog steeds fier overeind. Mannen zijn de baas, vrouwen dienen slechts om volgzaam echtgenotes of dienstmeisjes te zijn en, indien

mogelijk, kinderen te baren. Vijanden worden aan de hoogste bomen of bruggen opgeknoopt.

Onderdanige echtgenotes

Waar in *The Handmaid's Tale* de hoofdpersonen nog goed wisten hoe het leven vóór Gilead eruitzag, draait *The Testaments* om tienermeisjes die nooit een andere wereld hebben gekend. Op een school gerund door *The Handmaid's Tale's* Aunt Lydia (Ann Dowd) worden ze klaargestoomd om onderdanige echtgenotes te worden. Een nieuwe insteek die echter niet kan voorkomen dat de serie voelt als een herhaling van wat diens voorganger - dat zes seizoenen liep - ons al uitvoerig heeft verteld.

Neem de voice-over aan het begin van de derde aflevering: „Gilead leek uit het niets te komen. Maar er waren tekenen. Politici die openlijk dingen zeiden over vrouwen en over homoseksuele mensen, werden verkozen. Men dacht dat ze in hyperbolen spraken, maar nu mogen vrouwen niet stemmen, telefoons hebben, of boeken lezen. En we weten allemaal hoe het is afgelopen met homoseksuele mensen.” Woorden die ooit alarmerend voelden, maar inmiddels haast naïef aandoen.

Zeker nu we allang weten dat politici als Donald Trump menen wat ze zeggen, abortusrechten en homorechten in Amerika onder druk staan, en mensen zonder rechtsgang het land uit worden gezet.

Maar dat *The Testaments* urgentie mist, ligt ook aan de verbluffend luchtige toon waarop het verhaal wordt verteld. En dat moet een bewuste keuze van showrunner Bruce Miller zijn.

Schoolmeisjes als hyena's

In een interview met het Amerikaanse tijdschrift *Entertainment Weekly* omschreef hij *The Testaments* als 'Mean Girls in Gilead'. *Mean Girls*, voor wie het is vergeten, is de jaren nul-comedy met Lindsay Lohan over een stel genadeloze, in roze geklede tienermeisjes die elkaar het leven op de middelbare school zuur maken. Alleen zijn de tieners in *The Testaments* opgegroeid in Gilead waar het woordje 'gemeen' een heel andere

betekenis heeft. De keurige schoolmeisjes veranderen in lachende hyena's wanneer ze mogen toekijken hoe de hand wordt afgezaagd van een man die betraapt is op zelfbevrediging. Lijfstraffen zijn wat hen betreft niet alleen doodnormaal, maar ook een moment om de altijd netjes ingehouden emoties de vrije loop te laten.

Dat hun bloeddorst enorm schuurt met de vriendelijk gekleurde kostuums en diademen die ze dragen (roze jurken voor de kleinste, pruimenpaars voor de bijna rijpe meisjes en groen zodra ze ongesteld en dus klaar voor een echtgenoot zijn), is natuurlijk een interessant gegeven. Net als het akelige feit dat de mannen van Gilead hongerige wolven worden zo-

dra een meisje, hoe kinderlijk ze ook nog is, vruchtbaar blijkt. Maar er zijn ook scènes waarin bijna wordt vergeten dat het verhaal zich afspeelt.

Grijzende, geile mannen

Zo is er halverwege dit eerste seizoen een bal dat in wezen een ongegeneerde vleeskeuring is van de net menstruerende tienermeisjes door een stel grijzende, geile mannen. Maar dankzij mooi gesynchroniseerde dansjes en romantische ontwikkelingen, doet het bijna denken aan een kostuumdrama. En wanneer een van de tienermeisjes ongesteld wordt, en dus een nieuwe outfit krijgt aangemeten, klinkt het lied 'Girl, You'll Be A Woman Soon' als soundtrack bij de

make-over. Dat voelt op z'n zachtst gezegd ongepast wanneer het 'vrouw worden' in deze wereld betekent dat het meisje weldra bezit is van een volwassen man.

Nu hoeft niet iedere serie iets te zeggen over het moment waarin we leven, zeker wanneer de werkelijkheid vreemder is dan fictie. Maar wat *The Testaments* dan wel wil overdragen, is in dit eerste seizoen allesbehalve duidelijk. En dat voelt wel als een gemiste kans.

Recensie Serie

The Testaments. Door Bruce Miller, met Chase Infiniti, Lucy Halliday en Ann Dowd. Tien afleveringen van drie kwartier. Te zien op Disney+.

●●●○○

Becka (Mattea Conforti) en Agnes (Chase Infiniti) in 'The Testaments'. Foto Disney

Trump-satire al achterhaald door de werkelijkheid

DRAMA In het nieuwe seizoen van 'The Boys' is de fascistische superheld Homelander al een jaar aan de macht. Met een virus probeert verzetsgroep The Boys hem om te brengen.

Wilfred Takken

AMSTERDAM

Het ziet er somber uit voor Amerika als woensdag het vijfde en laatste seizoen van *The Boys* begint. De blonde superheld Homelander is nu een jaar aan de macht. Met andere superhelden, de Supes, vestigt hij een fascistisch regime, tienduizenden mensen worden uit hun huizen gesleurd en verdwijnen in strafkampen. De slogan is: „Make America Super Again”.

Verzetsgroep The Boys zit ook deels in een strafkamp. „Vrijheid maakt je vrij”, staat boven de poort. Een evangene wordt zwaar mishandeld door superheld Love Sausage, die zijn meterslange penis inzet als bullenpees. De enige hoop van het verzet: een dodelijk virus ontwikkelen waar de onoverwinnelijke Homelander niet tegen bestand is. De tweede aflevering laat bemoedigende resultaten zien, al lekken die ook de suggestie dat het verzet een nieuw monster heeft gecreëerd. En een ethisch dilemma: het virus zal misschien een genocide aanrichten. Mag dat?

Net als de serie *The Handmaid's Tale*, die deze week een vervolg krijgt met *The Testaments*, schildert *The Boys* een dystopisch beeld van christelijk-fascistisch Amerika. En net als die series wordt *The Boys* op de hielen gezeten door de werkelijkheid. Toen de superheldenserie in 2019 begon, leek ze een pessimistisch toekomstscenario te schetsen. Maar nu het slotseizoen uitkomt, zuchten de VS al ruim een jaar onder het regime van president Trump, en is veel van de satire van *The Boys*, verreweg de populairste serie van

streamingdienst Amazon Prime Video, werkelijkheid geworden.

The Boys, gebaseerd op de stripreeks van Garth Ennis en tekenaar Darick Robertson, is in opzet een anti-superheldenserie. Normale superhelden zijn van onbesproken gedrag en doen hun best om de wereld te beschermen tegen boeven. Dan is het geestig om eens een vloekende, cynische, zuipende anti-superheld te bedenken, zoals Deadpool.

De superhelden in *The Boys* zijn vooral bezig met imago en markt-aandeel. Ze zijn in dienst van een machtig bedrijf, Vought, dat ze inzet voor amusement en voor politieke en militaire doelen. De Supes misdragen zich gruwelijk en komen ermee weg omdat ze sterren zijn, en omdat de mediamacht van Vought ze beschermt. De boodschap: superkracht corrupteert; te veel macht, te veel aanbidding.

Kinderachtig operettefiguur

Showrunner Eric Kripke heeft er nooit een geheim van gemaakt dat de serie een satire op het Trumpisme is. Homelander is naar Trump gemodelleerd: onaantastbaar, onpermachtig, maar ook een kinderachtig, lichtgeraakt operettefiguur die vooral goed is in vernietiging.

Een belangrijk kantelpunt in de serie is als Homelander in een vlaag van razernij op straat een activist vermoordt, voor het oog van de natie. Tot zijn verrassing juichen zijn fans des te harder. Zo ontdekt hij dat zijn medestanders juist houden van een gewelddadige bullebak die schijnt heeft aan wetten en fatsoen. Een belangrijke leidraad voor de serie lijkt een uitspraak te zijn die president Trump deed in een rede op 23 januari 2016: „Ik zou midden op Fifth Avenue iemand kunnen neerschieten en ik zou geen kiezers verliezen.” Als je overtuigend genoeg de held speelt, kom je overal mee weg.

De slotaflevering van het vierde seizoen, waarin een aanslag wordt gepleegd op de president, werd een paar dagen na de aanslag op Trump in 2024 uitgezonden. Die timing was toeval, de opnames waren het jaar ervoor al afgerond. De streaming-

dienst zag zich echter genoodzaakt om de titel 'Assassination Run' te verwijderen en een disclaimer ervoor te plakken: „Eventuele gelijknissen tussen deze scènes of verhaallijnen en echte gebeurtenissen zijn toevallig en onbedoeld.”

Eric Kripke in *Forbes* in 2025: „Ik denk dat de wereld steeds meer op de serie is gaan lijken, en dat is niet zo best.” En in *The Hollywood Reporter* in 2024: „Soms voelen we ons net Satans schrijversteam. Plotseiling vertelden we een verhaal over de kruising van sterrencultus en autoritarisme en hoe sociale media en entertainment worden gebruikt om fascisme te verkopen.”

Seksuele aberraties

De politieke satire is verpakt in een mix van eneroverende actiescènes, *hardboiled* dialogen vol schuttingtaal, zwarte, cynische humor, en smerigheid. Hoofden worden tot moes geprakt, lijven uit elkaar gerukt. Opvallend zijn de seksuele aberraties van de Supes. Homelander heeft een moedermelkkink; The Deep heeft consensuele seks met een octopus; Rock Hard is vergroeid met zijn eigen berg gestolde lava-sperma.

Dit expliciete feest van knokpartijen, kinky seks en bloederige hompen vlees zette sommige radicaal-rechtse kijkers op het verkeerde been. Als ze er dan langzaam achter kwamen dat de show anti-Trump was, dan reageerden ze verbolgen, onder meer met *review bombing*: het schrijven van grote hoeveelheden negatieve recensies om het waarderingscijfer te drukken. Kripke reageerde verbaasd in *The Hollywood Reporter*: „Vanaf het begin is Homelander een Trump-analogie geweest. Dat zou toch glashelder moeten zijn. Je kunt veel zeggen van *The Boys*, maar subtiel is ze niet.”

Recensie Serie

The Boys seizoen 5. Van: Eric Kripke. Met: Anthony Starr, Karl Urban, Jack Quaid, Erin Moriarty. 8 afl. van circa een uur. Te zien op Amazon prime Video.

Op basis van 2 afleveringen en eerdere seizoenen: ●●●●○

Is dit de hel? Het vagevuur? In 'Exit 8' zit een man eindeloos vast in een

Recensie Thriller

Exit 8. Regie: Genki Kawamura. Met: Kazunari Ninomiya, Yamato Kochi, Naru Asanuma. Lengte: 95 min. Te zien in de bioscoop.

●●●●○

André Waardenburg

AMSTERDAM

Is hij in de hel, het voorgeborchte of is dit het vagevuur? De man die ontelbare rondjes loopt door de blinkend witte metrotunnel zonder de uitgang te vinden weet het niet. De kijker is zelf ook aan het nadenken over hoe de Japanse film *Exit 8* te duiden. Is de smetleloze ruimte een metafoor voor de kille moderne maatschappij? Of

De 'walking man' (Yamato Kochi) in 'Exit 8'.

bedoelen de makers het eindeloos ronddolen meer in existentiële zin?

Exit 8 is een bewerking van de game *The Exit 8* uit 2023. Hierin

moet de speler terecht zien te komen bij uitgang 8 van een metrostation. Daarbij gelden dezelfde regels als waarop 'the lost man' stuit in de film: „Zie geen afwijkingen

over het hoofd. Als je afwijkingen constateert, keer dan onmiddellijk terug. Als je geen afwijkingen constateert, keer dan niet terug.”

Na een metrorit die vanuit zijn gezichtspunt is gefilmd loopt de naamloze hoofdpersoon door het wit betegelde gangenstelsel van het station, waar hij al snel in een 'loop' terechtkomt. Wat hij ook doet, steeds keert hij terug in de gang met het bordje 'exit 8'. Tot overmaat van ramp speelt zijn astma op en heeft zijn telefoon geen bereik meer. Maar zodra hij de spelregels opmerkt en deze toepast, gaat het beter. Onderweg komt hij steeds dezelfde man tegen: 'the walking man'. Ook die wordt een tijdje gevolgd in zijn poging het station te verlaten. Beiden komen een jongetje tegen ('the

boy') die eveneens op zoek is naar de uitgang.

Als toeschouwer ga je vanzelf meeppuzzelen, je wordt zelf een geconcentreerde speler op zoek naar afwijkingen, antwoorden en aanwijzingen. Want die Escher-poster hangt waarschijnlijk niet voor niets in de metrogang. Waarom horen we zoveel babygehuil? Is 'the walking man' de belichaming van de Japanse 'salaryman', de loyale werknemer die veel te hard werkt en daarbij zichzelf is kwijtgeraakt? Zijn unheimische glimlach is wezenloos en hij draagt een typische kantoortoutfit: keurig gestreken wit overhemd, zwarte broek, aktetas in de hand.

Cinefielen zullen verwijzingen ontdekken naar *The Shining* van Stanley Kubrick, al was het maar

metrotunnel

vanwege de soepele camerabewegingen door de eindeloze metrogangen. En het steeds terugkerende gele bordje met 'exit 8' erop, is dat niet zoiets als de mysterieuze monoliet uit Kubricks *2001: A Space Odyssey*? Ook gebeuren er vreemde dingen. Een meisje suggereert dat de 'salaryman' al dood is, bloed driipt langs de muren en er duiken enge creaturen op - vrij lelijke special effects.

Het is bijna jammer dat er in het bijzonder intrigerende en fraai gefilmde *Exit 8* op het eind toch betekenis ontstaat, waarbij thema's als (angst voor het) vaderschap, het helpen van anderen en ingrijpen bij misstanden een rol spelen. Met uiteindelijk als vraag aan ons: welke keuzes maken wij op weg naar de uitgang?

Chace Crawford (The Deep), Antony Starr (Homelander) en Nathan Mitchell (Black Noir).

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar
redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v rubriek, redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000** (algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,
E: sales@nrc.nl,
W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**,
E: familieberichten@nrc.nl

NRC Webwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur. W: nrc.nl/service, T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omgang persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Alfmeden kan via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2026. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○○ goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

Detachering • Recruitment • Tech Solutions

Werk dat je verder brengt

Focus op wat jouw carrière vooruithelpt

Senior Financial Controller

Bedrijf

Woonkracht10 is een woningcorporatie en telt 150 medewerkers. Ze is gevestigd in Zwijndrecht en beheert circa 11.500 woningen in de regio Drechtsteden, waaronder Zwijndrecht, Papendrecht en Alblasserdam.

Functie

Als Senior Financial Controller leid je de planning- & controlcyclus, jaarrekening en begroting. Je bewaakt projecten en budgetten, doet analyses en behandelt fiscale vraagstukken. Je bent het inhoudelijke aanspreekpunt voor de financiële administratie. Met jouw inzicht verbind je teams en externe partners.

Locatie: Zwijndrecht / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Vastgoed / **Opleiding:** Hbo/wo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER
Nikki de Munk, +31 6 330 142 43

Business Controller

Bedrijf

Woonkracht10 is een woningcorporatie en telt 150 medewerkers. Ze is gevestigd in Zwijndrecht en beheert circa 11.500 woningen in de regio Drechtsteden, waaronder Zwijndrecht, Papendrecht en Alblasserdam.

Functie

Als Business Controller ben je een kritische sparringpartner die de organisatie helpt haar doelen te realiseren. Je daagt de business uit, bewaakt de risico's en investeringen binnen vastgoed en levert betrouwbare begrotingen, analyses en rapportages.

Locatie: Zwijndrecht / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Vastgoed / **Opleiding:** Hbo/wo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER
Nikki de Munk, +31 6 330 142 43

Arbeidsrecht Advocaat/Jurist

Bedrijf

Sijben & Partners is een toegankelijk en modern advocatenkantoor met een warme, informele sfeer, dat met een compact team van specialisten hoogwaardige juridische diensten levert in diverse rechtsgebieden.

Functie

Ben jij de no-nonsense arbeidsrechtsspecialist die scherp adviseert, proactief schakelt en graag samenwerkt? Dan is Sijben & Partners op zoek naar jou. In deze rol adviseer en begeleid je cliënten in complexe arbeidsrechtelijke dossiers, procedeer je waar nodig en bied je strategische oplossingen.

Locatie: Heerlen / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Legal / **Opleiding:** Wo Master / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER
Faye Fartoux, +31 6 516 015 13

HR & Payroll Professional

Bedrijf

Sinds 1968 is Nettorama een vertrouwde naam in de Nederlandse supermarktwereld. Als merkendiscouter combineren ze A-merken en verse kwaliteitsproducten met altijd lage prijzen. Ze zijn trots op hun efficiënte werkwijze, nuchtere bedrijfscultuur en het feit dat ze doen wat ze beloven.

Functie

Ben jij de HR & Payroll Professional die een vlekkeloze salarisadministratie garandeert, leidinggevenden vooruithelpt met hun HR-vraagstukken en in een dynamische omgeving moeiteloos schakelt tussen uitvoeren, analyseren en verbeteren? Aarzel dan niet en solliciteer vandaag nog.

Locatie: Oosterhout / **Ervaring:** 3-5 jaar / **Sector:** Retail / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER
Nikki de Munk, +31 6 330 142 43

Scan de QR-code en
bekijk alle vacatures
yer.nl/nrc

YER. Mensgericht. Ambitieuw. Deskundig.

YER
ambitions in motion